

1967. XXI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM

KÖSZÖNTŐ

Huszonegyedik évfolyamába lép jelen számunkkal a Soproni Szemle. Harminc esztendővel ezelőtt indította útnak Heimler Károly, abban a hitben, hogy szükség van Sopron múlt és jelen értékeit, hagyományait feltáró folyóiratra. A folyóirat e feladatát híven teljesítette, megjelenése csak a rombadőlt ország felépítésének legnehezebb éveiben, 1945-1954-ig szünetelt. 1955-től Csatkai Endre szerkesztésében új feladatokkal gazdagodva teljesíti folyóiratunk a helytörténet művelésének, a közönségnevelésnek és a tudományos utánpótlás biztosításának kezdettől vállalt kötelezettségét.

A huszadik évfolyam megjelenése egybeesett a szerkesztő születésének hetvenedik évfordulójával. Mivel Csatkai Endre elhárította, hogy a szerkesztőbizottság ebből az alkalomból a folyóirat hasábjain ünnepi köszöntéssel fejezze ki tiszteletét és szeretetét, a munkás hétköznapi, huszonegyedik évfolyamunk kezdetén köszöntjük szeretettel, jó egészséget és sikeres munkát kívánva a további esztendőkre.

A SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG

1967. XXI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Székely Lajos: Sopron város mezőgazdaságának szocialista átalakulása

2 Székely Lajos: Sopron város mezőgazdaságának szocialista átalakulása

Nincs még egy városa az országnak, melynek mezőgazdaságában az elmúlt 20 esztendő olyan mélyreható változásokat hozott volna, mint Sopronban.

A felszabadulást megelőzően a város környékének mezőgazdasága tipikusan kisüzemi volt. A többségükben német anyanyelvű „poncichterek”-nek nevezett gazdapolgárok elsősorban szőlőtermeléssel foglalkoztak. Az egy gazdára jutó szőlőterület ritkán haladta meg a 2–3 holdat, mindössze 18 olyan gazdapolgár volt, akinek ennél nagyobb területű szőlője lett volna. Szorgos munkájuk nyomán alakult ki a várost környező lankás dombokon a soproni borvidék.

A város mint egyedüli nagybirtokos aránylag kis területen gazdálkodott. Szántóterületének nagy részét, a várostól északra fekvő, a Pozsonyi út mentén lévő 912 kat. hold területű Sopron-pusztát haszonbérlet útján hasznosította. 5 kh. szőlőalany-telepet üzemelt.

Ilyen körülmények között a felszabadulást követő földosztás nem hozott volna jelentős eltolódást a

birtokviszonyokban, azonban a békeszerződés értelmében sor került a német érzelmű lakosság nagy részének áttelepítésére. Az intézkedés nyomán a gazdapolgárok zömét kitelepítették. A kitelepített családok helyére a kormányzat telepéseket hozott, elsősorban a megye szegényparasztjai közül és a Nyírségből. A porták egy részét a Csehszlovákiából áttelepített magyar családok elhelyezésére és kártalanítására használták fel. A betelepítés sokkal kisebb arányú volt, mint a kitelepítés, a felszabadulás előtt több család által lakott házakba csak egy-egy telepes család került behelyezésre, és ezenkívül a gazdapolgárok lakásainak jó részét igénybe vették a háborús bombázások során hajléktalanná vált egyéb foglalkozású lakosok.

A telepések nagy része akkor ismerkedett meg a szőlőtermeléssel, amikor Sopronba került. Főleg szántóföldi termeléssel foglalkoztak és csak az igen kedvező peronoszpóramentes 1946–48-as évjáratoknak volt köszönhető, hogy olyan művelés mellett, amilyent a szőlők egy része kapott, termésbetakarításra egyáltalán sor kerülhetett. Rontott a heyzeten a rendkívül alacsony szőlő- és borár is. A termelők, nem találva meg számításukat, pánikszerűen menekültek a szőlőtől.

Az 1949. év nyarán végzett birtokrendezés során kiderült, hogy több száz hold hevert parlagon, vagy minden jogalap nélkül volt egyesek használatában. Ugyanez volt a helyzet a szántóterületek vonalán is. A város országhatármenti szántóföldjeinek nagy része osztrák állampolgárok tulajdonában volt. 1949-ben az úgynevezett kettősbirtokosok már nem jöhettek át megművelni földjeiket, így a város nyugati részén 400 holdnyi földterület gatzengerré vált, nem volt, aki megművelje.

A mezőgazdasági termelés teljes csőd előtt állt, sürgős intézkedésre volt szükség, és ez hamarosan meg is történt. A város haladó gazdái termelőszövetkezetet alakítottak és az 1949. évi őszi birtokrendezés alkalmával gazdátlanul maradt állami tartalékgatlanokból kibővítették a már működő Sopronpusztai Állami Gazdaságot és megalakították a Nyugatmajori- és a Soproni Szőlő Állami Gazdaságot. Ezek egyesítéséből jött létre 1951. január 1-én a Soproni Állami Gazdaság.

Az eltelt másfél évtized alatt a fiatal mezőgazdasági nagyüzemeknek sok nehézséggel kellett megküzdeniök. A kellő felszerelés hiánya, a tapasztalatlanság, a kevés munkaerő néha megoldhatatlannak vélt akadályok elé állította a gazdaságok vezetőit. A népgazdaság szüntelen segítsége azonban meghozta az eredményt. A kisebb tsz-ek egyesítéséből létesült „Dózsa” és a szőlőtermelő „Haladás” országos hírű termelőszövetkezeti gazdaságok, a Soproni Állami Gazdaság pedig a népgazdaság jelentős árutermelő bázisa.

Jelen tanulmány a város szocialista üzemeinek fejlődését, eredményeit, a mezőgazdasági termelés átalakulását tárgyalja.

1967. XXI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Székely Lajos: Sopron város mezőgazdaságának szocialista átalakulása / A Soproni Állami Gazdaság

A Soproni Állami Gazdaság

1945 tavaszán a szovjet katonáktól kölcsönkapott lovakkal és két traktorral kezdte meg munkáját az előd; a Sopronpusztai Állami Gazdaság. Felszerelése egy cséplőszekrény, 3 vetőgép, 6 lovas- 3 ökrös szekér és néhány vetés- és takarmányelőkészítő gép. Az első állatokat 1946 tavaszán kapta, ekkor területe 200 kh. szántóval megemelkedett, átvette a Fertőrákos község határában volt püspöki uradalom egy részét, az úgynevezett Pius-majorjort.

Az erőteljes fejlődés 1949. január 1-ével indult meg. Ebben az esztendőben kezdődött meg országsszerte a mezőgazdaság szocializálása és alakultak a legkövetkezetesebb szocialista mezőgazdasági üzemek, az állami gazdaságok. Az 1949. évi őszi birtokrendezés alkalmával területe megkétszereződött és 1951. január 1-én egyesült a Sopronban volt másik két állami gazdasággal.

1967. XXI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Székely Lajos: Sopron város mezőgazdaságának szocialista átalakulása / A gazdaság területének alakulása

A gazdaság területének alakulása

Időszak	Művelési ágak kh.						összesen
	szántó	rét	legelő	gyümölcs	szőlő	egyéb	
1950. I. 1.	2543	440	597	124	558	110	4372
1952. I. 1.	3200	445	629	457	890	313	5934
1956. VI. 1.	3202	442	491	572	858	317	5882
1961. VI. 1.	3140	212	750	566	682	258	5608
1965. VI. 1.	3124	393	482	568	895	372	5834

Az 1950. I. 1-i adat a három különálló gazdaság összesített területe. A gazdaság lényegében az 1951. évi birtokrendezéssel kialakult. A mellékelt vázlat bemutatja a gazdaság területi elhelyezkedését 1956-ban. A vázlaton a Nyugat-majori Üzemegység Dózsa-major néven szerepel, a Sopron pusztai és a Jánostelepi Üzemegység Kőhidai Üzemegység néven.

A város körül elhelyezkedő birtoktestek mindegyike önálló zárt termelési egység, ezekre mint üzemegységekre épül a gazdaság üzemi szervezete.

1967. XXI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Székely Lajos: Sopron város mezőgazdaságának szocialista átalakulása / Fertői Üzemegység

4 Fertői Üzemegység

A várostól keletre, a Fertő tó partja mentén van a soproni borvidék szíve. Ennek a területnek majdnem fele részén terül el a Fertői Üzemegység. Határai nyugat-keleti irányban a Fehér út, (köves út) észak-déli irányban a Balf-fertőrákosi út. Nyugati és északi irányban erdők határolják. Enyhe lejtésű domboldalakon vannak a szőlőtelepek és csak a terület kis része olyan meredek lejtésű, hogy gépi művelésre nem alkalmas. Kimondottan déli fekvésű dűlőt alig találunk, a dűlők zöme keleti, délkeleti fekvésű, azonban vannak északkeleti, sőt északi fekvésű dűlők is. Az üzemegységnek a birtokrendezés alkalmával átvett területe mintegy ezer különböző nagyságú szőlőparcellából tevődött össze. Ezek legnagyobbja sem haladta meg a két kat. holdat, azonban zömük 4–600 öl nagyságú volt. A parcellák telepítése egyenlőtlen, a sortávolság 60 cm-től 1 m-ig változott. A sorok megszakadtak és közbeiktatott sorok kezdődtek, a szőlők között gyümölcsfák voltak telepítve. A parcellákon belül a tőkék életkora, a kisparaszt anyagi képességének megfelelően változott, aki folyamatosan pótolta, telepítette át szőlőit.

A gazdaság 1951-ben kezdte az üzemegység szőlőinek áttelepítését. Az évek során munkásszállás, 10 lakó- és 3 brigádház, feldolgozó, lóistálló és raktár épült. Az üzemegységhez tartozik a balfi üzembrész is, a gazdaság legszebb fekvésű szőlőterülete.

1967. XXI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Székely Lajos: Sopron város mezőgazdaságának szocialista átalakulása / Brand-majori Üzemegység

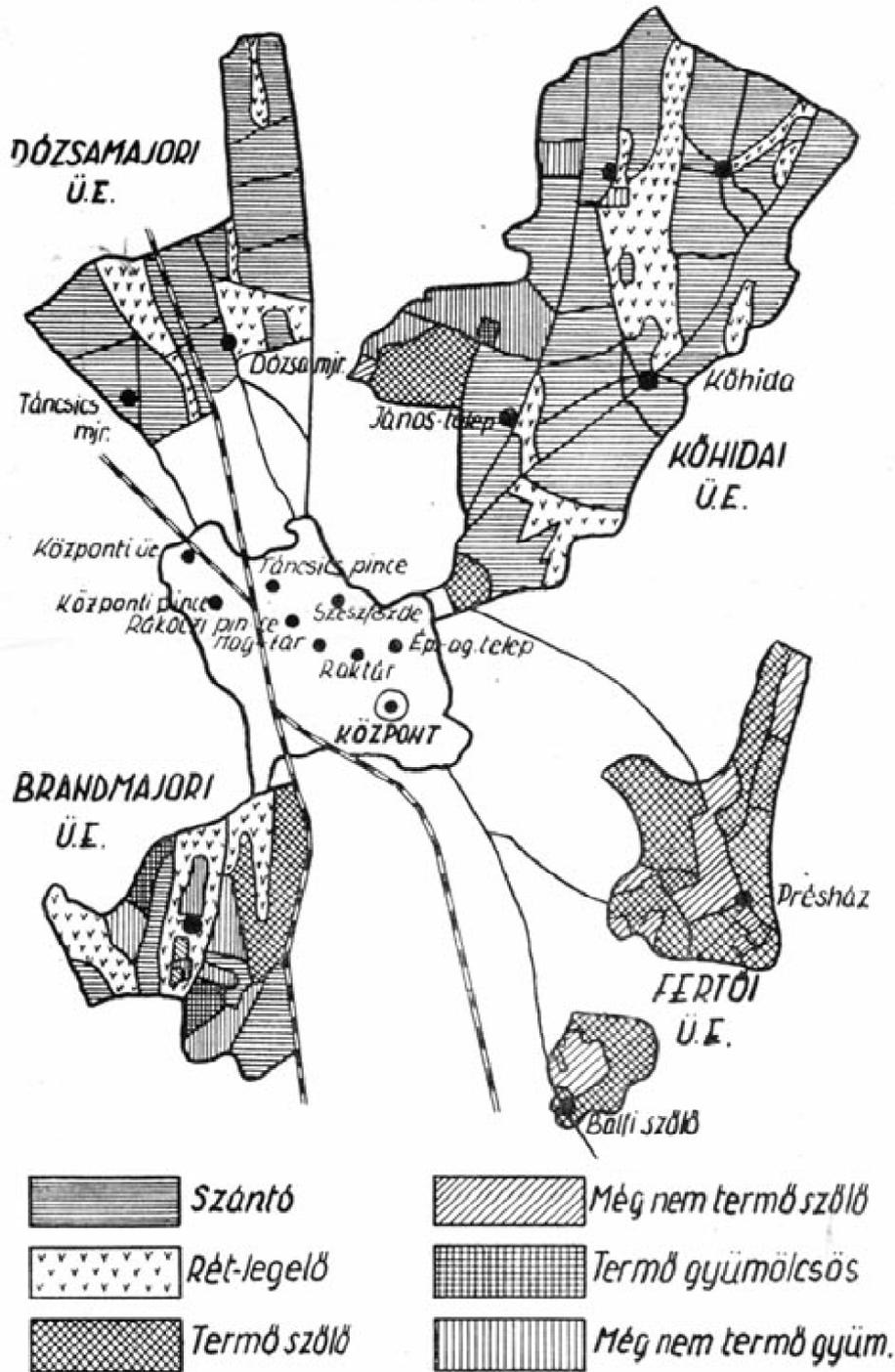
Brand-majori Üzemegység

A várostól délre, a Sopron–Kőszegi út mentén van. Területén észak-déli irányú dombvonulat húzódik végig, lejtői keleti és nyugati fekvésűek. A dombvonulat a Harkai csúcsnál megszakad és az itt képződött déli fekvésű lejtőre őszibarackot telepítettek. A nyugati lejtőn vannak az alma- és körte-telepek, a keleti lejtőn 1963-ig szőlő volt, ezt a rekonstrukció keretében kivágták. Épületei: 2 hízómarhaistálló, 2 juhodály, 14 baromfiház, hatlakásos sorház és kocsiszín. Az állatállomány: 150 hízómarha, 880 juh és 3500 tyúk. Az ültetvények 227 kh. alma, 50 kh. körte, 33 kh. őszibarack és 17 kh. ribizke.

A jelenlegi állat- és épületállomány nincs összhangban. Ez érdekes fényt vet az ötvenes évek gazdaság-fejlesztési módszereinek hiányosságaira.

Az eredeti major 60 férőhelyes istállóból, kocsiszínből és a sorházból állt. A határozottan alpesi környezetben az állattenyésztők 160-as bikanevelő-telep, 1200 db-os juhászat és 4000 tyúkkal tojótelep létesítését irányozták elő és ennek megfelelően épültek az istállók. Nem maradtak tétlenül a kertészek sem. A megfelelő klimatikus és talajviszonyokat kihasználva az üzemegység területét gyümölcsösrel telepítették be olyan iramban, hogy nem maradt terület az állatállomány szalastakarmánnyal való ellátására. A helyzeten némileg enyhít, hogy időközben 200 kh. szőlőt kivágtak és ezzel a szántóterület kétszeresére emelkedett.

A SOPRONI ÁLLAMI GAZDASÁG TERÜLETEI 1962. ÉV VÉGÉN

1967. XXI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Székely Lajos: Sopron város mezőgazdaságának szocialista átalakulása / Nyugat-majori Üzemegység

Nyugat-majori Üzemegység

A várostól észak-nyugati irányban fekszik. A gazdaság legértékesebb szántóföldi területe. Épületei: a főmajorban, a tulajdonképpeni Nyugat-majorban 2 db 100 férőhelyes tehénistálló, 24 férőhelyes elető, borjúnevelő, növendékistálló, 15 szolgálati lakás, munkásszállás, gépszín, kovács-bognárműhely, raktár és korszerű tejház. A Tánicsics majorban, az üzemegység mellékmajorjában 680 férőhelyes szarvasmarhaistálló, gépszín, górék és 4 szolgálati lakás. A főmajort 2 km-es kövezett bekötőút köti össze a Sopron-bécsi műúttal. Vízellátása a városi vízvezetékhalózathoz tartozik.

1949-ben az üzemegység déli szélén lévő Tánicsics-majornak építését kezdték meg, ezt szánták az üzemegység központjává, azzal számolva, hogy az akkori Nyugat-majori Állami Gazdaság területe a Sopron–Somfalvi úttól déli irányban, Bánfalva és Ágfalva községek felé terjeszkedik. Közben a két községben termelősövetkezetek alakultak és a remélt terjeszkedési lehetőség elmaradt. Az egyesített gazdaságok vezetőjének egyéves kilincselésébe került, hogy a további építkezéseket ne az üzemegység területének szélén fekvő majorban, hanem az egykori városi major (Zwirschits) kiégett romjain, a jelenlegi Nyugat-majorban folytathassák.

1967. XXI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Székely Lajos: Sopron város mezőgazdaságának szocialista átalakulása / Sopron-pusztai Üzemegység

Sopron-pusztai Üzemegység

A Sopron–Pozsonyi út mentén a Kőhidától az országhatárig terjedő völgyben van. A régi városi uradalom és a volt fertőrákosi püspöki uradalomhoz tartozott Pius-major foglalta magában. Profilja szántóföldi növénytermelés és sertéstartás. A profilnak megfelelően az új épületek mellett sertéstartásra rendezték be az átvett majorok szarvasmarhatartási épületeit is. Így vált lehetővé, hogy a gazdaság évi 3400 db hízósertést adjon vágásra a népgazdaságnak.

1967. XXI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Székely Lajos: Sopron város mezőgazdaságának szocialista átalakulása / János-telepi Üzemegység

János-telepi Üzemegység

A Kőhidától a Virágvölgyig terjedő területet foglalja magába. A Virágvölgy lankás dombjain 241 kh. újtelepítésű gyümölcsös és szőlő képviseli a kertészeti kultúrákat.

Az üzemegység központja János-major, csak nevét örökölte a 19. század végén létesített szőlő-alanyvessző teleptől. A gazdaság megalakulásakor épületállománya egyetlen lakóház volt. A 834 kat. hold szántóterület központjában 2 db egyenként 100 férőhelyes tehénistálló, elető, 500 férőhelyes juhhodály, 8 szolgálati lakás, munkáslakás, gépszín, kovács-bognár műhely és 60 vagonos kukoricatároló épült.

Tulajdonképpen mindegyik üzemegység meghatározott profilú termelőegység. A fertői természetesen a szőlő és bortelemelés fellegvára; a Brand-major és János-telep, bár számottevő az állattartás, elsősorban gyümölcsöt és szőlőt termel, Sopronpusztán a sertéstenyésztés és hizlalás, Nyugat-majorban a szarvasmarhatartás a fő termelési irány.

A gazdaság fő termelési ága a szőlő- és gyümölcsstermelés. Az 1965. évi tervben a 64 millió forintos hozamtervből 28,6 millió e két ágazat munkájából ered. Igaz, ennek az összegnek egy része 12,6 millió mint a nemtermő ültetvények ráfordításának megtérülése jelentkezik, azonban ez nem változtat a tényen, mert a ültetvények termőre fordulásával azok termése a jelenlegi ráfordításoknál nagyobb hozammal jelentkezik.

1967. XXI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Székely Lajos: Sopron város mezőgazdaságának szocialista átalakulása / Szőlőtermelés

Szőlőtermelés

A soproni borvidék az 1942. évi adatok szerint Sopron városban és a környező 6 községben, összesen 3042 kh. szőlő és szőlőnek alkalmas területet foglalt magában, A Soproni Szőlő Állami Gazdaság, az állami tulajdonba került 7 szőlők első kezelője igen nehéz körülmények között kezdte munkáját. 1949. novemberében 5 leromlott ló, 2 szekér, az állami közpince épülete és 500 kat. holdnál több szőlő, ez volt, amit a gazdaság irányításával megbízott vezetők a feladat megoldásához kaptak.

A városban szabad munkaerő alig volt, aki a szőlőben dolgozott volna, saját szőlővel bírt, így a környék szabad munkaerejére voltak utalva. A szőlőtermeléssel foglalkozó Kópházáról, Fertőrákosról, Balfról szervezett munkaerő szakmunkásnak számított, mert voltak munkások a Sopron–szombathelyi és a Sopron–szenmiklósi vonal mentéről, akik a gazdaságban ismerkedtek meg a szőlő munkáival. A szőlőben foglalkoztatott munkások kezdetben napszámberben dolgoztak. A munkaszerinti díjazás elvének megvalósítása követte meg a teljesítménybérezésre való áttérést. Az áttérés az ellenőrzés hiánya és a munkát közvetlenül irányító brigádvezetők tapasztalatlansága miatt negatív irányban hatott. A munka minősége – mivel a bérezés nagysága csak a teljesített mennyiségtől függött – a leggyengébben dolgozók minőségi munkavégzési szintjére csökkent.

Mindezek és a peronoszpóra elleni védekezés hiánya vezetett oda, hogy a terméseredmények 1952-ig folyamatosan csökkentek.

Évek	Terület kh	Összes szőlőtermés q	Átlagtermés q/kh
1950	547	9955	18,2
1951	538	9361	17,4
1952	878	9570	11,6

A változást a vezetés megszilárdulása és egy olyan munkadíjazási forma bevezetése hozta, mely nagymértékben növelte a szőlőben dolgozók anyagi érdekelttségét. A munkások az előírt 26 q/kh-s szőlőtervig 230,- Ft-ot és 8 kg szőlőt kaptak minden megtermelt q szőlőért. A terven felül termelt szőlő

35%-a lett a dolgozóé.

A termés mennyisége ugrásszerűen megnőtt.

Évek	Terület kh	Összes szőlőtermés q	Átlagtermés q/kh
1953	747	20440	27,4
1954	663	27204	40,3
1955	672	25075	37,2

A kedvező lehetőséggel élve, sok egyéb területen dolgozó munkás vállalt szőlőművelést és ez lehetővé tette, hogy a rendelkezésre álló kevés munkaerő egy részét a gazdaság az újtelepítésű szőlők munkáinak végzésénél foglalkoztassa.

A szétszórt szőlők áttelepítése 1951-ben kezdődött, amikor 60 kh., 1952-ben további 60 és 1953-ban 75 kh., összesen 195 kh. szőlőt telepítettek 100×150-es kötésben, abban a reményben, hogy a szőlő talajmunkái így a későbbiek során gépesíthetők lesznek. Az előirányzat szerint az akkortájt Francia- és Olaszországban már használt 80 cm szélességű lánctalpas traktoroknak kellett volna a talajmunkát elvégezni. Sajnos a gépek nem érkeztek meg. A fiatal szőlők talajmunkáinak végzéséhez nem volt munkaerő, a kapálások elmaradtak, a nagyfokú gázosodás miatt egyes táblákban majdnem minden második tőke kipusztult.

A „Rote-Peter”-nek nevezett dűlőben 53 kat. holdas tábla (6 kh. 1952. évi, 47 kh. 1953. évi telepítés) tőkeállománya az 1954 tavaszi felmérés szerint 40%-ban elpusztult.

A Harmler dűlőben 1953-ban telepített 23 kat. holdas telep egyes részein a tőkehiány 1955 tavaszán elérte a 60%-ot. Az ültetvény részbeni megmentésére 11 kat. holdról felszedtek 10 900 db oltványt és a megmaradt 12 kh. hiányának pótlására használták fel.

Vannak a gazdaságnak ebből az időből származó sikeres telepítései is. Az 1951–52-ben balfi újtelep (1951-ben 27 kh. Olasz Rizling, 1952-ben Muskat Ottonel, Leányka és Shasselas) ma a gazdaság legtöbb termést adó telepe.

A Kohlenbergi úton a Nagy Tölgyfánál telepített 17 kat. hold Kékfrankos szőlő a telepítés utáni negyedik esztendőben 670 q-t termelt, ami megfelel 41 q/kh. átlagtermésnek. Az ebben az időben telepített 195 kat. hold szőlőből 1956-ra 150 kat. hold maradt meg. Sok vándor érkezett ebben az időben a gazdaságot az ültetvények elhanyagolása miatt. Lehet, hogy egyes vándorok megalapozottak voltak, de a tény tény marad, 200 kat. hold gépi művelésre telepíteni akkor, amikor összesen 80 fő elhelyezéséhez volt munkásszállás és a fertői szőlők mind Soprontól, mind Fertőrákostól és Balfától, a legközelebbi két községtől 5 km távolságra feküdtek.

Azóta a gazdaságban is megváltozott a helyzet. Az 1960 utáni telepítések már a szélessorú, magasművelésű, közismerten Lenz-Mosernek nevezett rendszerben történnek, ahol a 3 m-es sortávolság lehetővé teszi a szőlőmunkák legteljesebb gépesítését. 1965-ben az utolsó átvett kisüzemi parcellát is kivágták, a gazdaság 1966-ra befejezi szőlőinek felújítását.

A szőlőterület 1965. május 1-én

Új telepítésű termő szőlő	356 kh.
Új telepítésű nem termő szőlő	467 kh.
Anyatelep	72 kh.
Összesen:	895 kh.
1968-ra előirányzott telepítés	57 kh.
Végleges szőlőterület:	942 kh.

1967. XXI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Székely Lajos: Sopron város mezőgazdaságának szocialista átalakulása / Gyümölcsstermelés

Gyümölcsstermelés

A gazdaság a nagyüzemi gyümölcsösök telepítésével megváltoztatta a város közvetlen környékének képét. A Kőszegi úton közlekedve, a Virágvölgyben járva, vagy a város panorámáját a Károly kilátóból szemlélve, új színfoltot jelentenek a nagy kiterjedésű gyümölcs-telepek. Különösen virágzás idején színpompás a látvány az enyhén dombos szub-alpin környezetben virágzó sok ezer gyümölcsfa.

Sok volt a gyümölcsfa korábban is a város környékén. A szőlők tele voltak ültetve gyümölcsfákkal, a Virágvölgy talán ezektől kapta a nevét. A háztáji szükségletre termelő gyümölcsfákat a nagyüzemi kezelésbe vétel első éveiben ki kell vágni, mert akadályozták a fogatos talajmunkát, és mert termésük betakarítása szinte lehetetlen volt. szétszórtságuk és az érési idő különbözősége miatt.

Az új nagyüzemi gyümölcsstelepek létesítése 1950-ben kezdődött. A Brand-majorban 72, János-telepen 142 kat. hold almást telepítettek. 1955 végén az újtelepítésű gyümölcsstelepek területe 470 kat. hold volt.

Az összes ültetvények termőre fordulásával évi 250 w gyümölcs lesz a gazdaság termése. Ez a mennyiség az exportfeladatok teljesítése mellett nagymértékben hozzájárul majd a város gyümölcshellátásának megjavításához is.

A gyümölcsösök fajonkénti megoszlása és a termő gyümölcsösök terméseredménye 1964-ben

	Összes gyümölcssterület kh	Nem termő kh	Termő kh	Termés összesen	Átlagtermés q/kh
Alma	360	320	40	4200	105
Körte	82	70	12	1010	85
Őszibarack	33	–	33	1420	38,3
Szilva	37	33	4		
Dió	23	23			
Ribizke	4	4	4	47	11,8
Feketeribizke	13	–	13	111	8,5

1965-ben további 70 kh. alma és 37 kh. szilva fordult termőre. Az elért eredmények mellett árnyoldala a gyümölcsstelepítéseknek, hogy a termőre fordulás ideje elhúzódott. Almából 1950-ben telepítettek 212 kat. holdat és 1965-ben a termő almás területe 110 kh., melyből 40 még felszabadulás előtti telepítés. A szőlőtelepítésekre elmondottak a gyümölcstüvelvényekre is vonatkoznak. Ha nem is játszott olyan nagy szerepet a munkaerő, a fatövek talajmunkájának elégtelensége késleltette a termőrefordulást.

Vannak a termőrefordítás késedelmének más indokai is. A Brand-majori Haraszt-lejtői 72 holdas almás helye a felszabadulástól 1950-ig, a telepítés évéig parlag volt. Az ugyancsak Brand-majori, major melletti 73 holdas almás a hajdani katonai gyakorlóternek használt bozótos legelőn létesült. A Harkai úti 50 kh. körtés helyén volt legelőt a második világháború utolsó éveiben tűzvérségi lövegállásokkal, futóárkokkal és bunkerekkel építették be. Nyilvánvaló, hogy ilyen területek intenzív termelésbe vonása esetén az átlagosnál hosszabb időre van szükség a termőrefordulás eléréséhez.

Az évek során megváltozott a korszerű nagyüzemi gyümölcsstelepről vallott felfogás. Az ötvenes évek elején még korszerűnek számított a 10x10-es kötésben, közép magas fákkal beültetett almás. Egy évtizeddel később a korszerű ültetvény a törpe gyümölcsös lett. A gazdaság 1961-ben régi ültetvényeit átlós irányban, törpe gyümölcsfákkal besűrítette.

10 Ha sok zökkenővel és nehézség árán, teljes termőre fordulás előtt áll a gazdaság 550 kat. holdas gyümölcsöse. Nem kell külön kommentár ahhoz, mit jelent ez akár a gyümölcsexport lehetőségeinek, akár a lakosság ellátásának szempontjából.

1967. XXI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Székely Lajos: Sopron város mezőgazdaságának szocialista átalakulása / Állattartás

Állattartás

400-as tehenészet, juhászat 900 anyával, 3400 db hizottsertés előállítás, ezek a gazdaság 1965. évi tervének főbb mutatói. A fő állattartási tevékenység a szarvasmarhatenyésztés és ezt egészíti ki a sertéshízlalás és a juhászat.

Hosszú volt az út, amíg a gazdaság idáig eljutott. Megalakulásának első éveiben minden két hold szántóterületre egy számosállatnak megfelelő szarvasmarhának tartását tűzték ki célul.

A szarvasmarha-állomány forgalma

1952. január 1-től 1954. december 31-ig

Szarvasmarha-létszám	1952. január hó 1-én	587 db
	1952. április hó 1-én	687 db
	1952. július hó 1-én	1 019 db
	1952. október hó 1-én	1 242 db
	1953. január hó 1-én	1 634 db
	1953. április hó 1-én	1 663 db
	1953. július hó 1-én	1 966 db
	1953. október hó 1-én	1 663 db

1954. január hó 1-én	1 161 db
1954. július hó 1-én	1 080 db
1954. december hó 31-én	864 db

Hihetetlen, hogyan tudta elhelyezni 1953 tavaszán, amikor még nem is volt megépülve 2 db 100 férőhelyes tehénistálló a János-telepen, a gazdaság az 1966 db szarvasmarhát. Minden kocsiszint, minden romos, elhagyott, használaton kívüli épületet istállónak rendeztek be. Sok volt az állat, kevés a takarmány, rossz volt az elhelyezés és a kezelőszemélyzet a lehető legmostohább körülmények között dolgozott. Az állatok nyáron valahogy fejlődtek, őszől tavaszig vegetáltak, így érthető, hogy a gazdaság állattartási tevékenysége ezekben az években évenkénti 2 millió forinton felüli veszteséggel zárt.

A fordulatot az 1963 júniusában kezdődött gazdaságpolitikai változás hozta meg. A szarvasmarha-állomány másfél év alatt 1964 végére a mai létszámnak megfelelő szintre csökkent.

1962-re a tehének létszámát 140 db-ra csökkentették egy olyan elképzelés kapcsán, hogy a gazdaságot szarvasmarhahízlalásra profilírozzák. Az értékes negatív tehéneket társgazdaságokba irányították, csak a pozitív tehének maradtak meg lefejesre. A tervek szerint a gazdaság évi ezer darab beállítani való marhát kapott volna társgazdaságokból és a forgalmi vállalat útján. Az elképzelésnek 11 csak az egyik oldala valósult meg, a tehenészet felszámolása. A hízómarha alapanyagot nem tudtak a gazdaság részére biztosítani, ezért 1964–65-ben a tehénistállókat korszerűsítették, fejőgépekkel látták el és a tehénlétszámot újra 400 db-ra emelték.

A gazdaság 1964-ben száz kat. holdra számítva 154 q húst, 16358 liter tejet, 18546 db tojást és 2 q gyapjút értékesített. Főbb termelési mutatói: egy tehenre jutó tejtermelés 3093 liter, egy kocától választott malacok száma 11,2, egy anyaállatról lenyírt gyapjú 4,8 kg.

Az egykor oly sok veszteséggel járó állattartás jövedelmező üzemág lett. 1961-ben 788, 1962-ben 1109, 1963-ban 796, 1964-ben 1189 ezer forint nyereséggel javította a gazdaság pénzügyi eredményét.

A szántóföldön elsősorban takarmánytermelés folyik, 1964-ben a terület 88,6%-án. A kenyérgabona vetésterülete 15,8%, az egyéb növényeké 15,6%. Elsősorban a kukorica vetésterületének növekedése tette lehetővé a sertéshízlalás nagymértékű kiterjesztését; ez 1964-ben 801 kh. volt. A traktorpark 1964-ben 52,1 traktoregységnek felel meg, 26 Universal, 13 eszkozhordozó, 2 db lánctalpas-traktor, 7 db tehergépkocsi, 3 kombájn és 1 db D 4 K traktor. Ez a gépállomány elegendő arra, hogy a szükséges munkákat időben és jó minőségben el tudja végezni.

Többszöri költözés után az Ágfalvi úti volt tüzérségi laktanya épületeinek egy részében alakult ki a gazdaság üzemi központja.

A munkáslétszám az elmúlt évek során ezer fő körüli volt. Ez a létszám a gépesítés térhódításával és az ültetvények korszerűsítésével állandóan csökken.

	Évek			
	1961	1962	1963	1964
A munkások havi legmagasabb száma (július hó)	1271	1272	1351	772

A munkások havi legalacsonyabb száma (február)	467	496	601	518
A szakmunkások száma	95	93	124	355

„...örvendetes, hogy a legmagasabb és legalacsonyabb munkáslétszám évről évre közeledik egymáshoz. Ma már nincsenek a falunak olyan tartalékai, hogy a korlátlan időszakos munkaerőszükséglet fedezhető legyen. Az ipar, a jól dolgozó tsz-ek foglalkoztatják az egykor állami gazdaságba járó dolgozókat. Az állandó munkaerő az, amelyre a jövőben elsősorban számíthat a gazdaság. A gazdaságban a kereseti lehetőségek jók. Az egy munkásra eső átlagkereset

1961-ben	1 318 Ft
1962-ben	1 361 Ft
1963-ban	1 406 Ft
1964-ben	1 463 Ft

nem számítva az illetményföld terméséből származó jövedelmet.

A Dózsa Mezőgazdasági Termelőszövetkezet

Öt kisebb szövetkezet összevonásából jött létre. Tagsága sokkal göröngyösebb utat tett meg, míg eljutott az utóbbi esztendő jó gazdálkodási és termelési eredményeihez.

12A város első szövetkezeti gazdasága az 1948-ban, a Brand-majorban alakult „Partizán” volt. A „József Attila” szövetkezet alakulási éve 1949. A névadó „Dózsa” az 1951. évi őszi birtokrendezés nyomán létesült.

Ezek a kis szövetkezetek viszonylag kedvező elhelyezkedésük és jó természeti adottságaik ellenére sem tudták gazdálkodásukat megszilárdítani. 1952 végén a három szövetkezet egyesült.

A taglétszám, a földterület és a munkaegységérték alakulása

Évek	Tagok száma	Földterület kh	Munkaegységérték Ft
1953	88	815	32,83
1954	110	1006	14,30
1955	98	917	31,18
1956	128	996	29,71
1957	50	367	35,92
1958	49	394	31,61
1959	68	554	24,43
1960	108	874	41,64
1961	116	977	38,50
1962	115	895	45,-
1963	112	1106	70,-

Évek	Tagok száma	Földterület kh	Munkaegységérték Ft
1964	181	1357	49,-

Az új szövetkezet az 1953-as év elfogadható eredménye után 1954-re erősen visszaesett. Ebben a szántóföldi termelésre nagyon rossz esztendőben volt legnagyobb a szőlő átlagtermése az Állami Gazdaságban és a Haladás TSz-ben. A Dózsa rossz gazdálkodási eredménye annak következménye, hogy a szőlőműveléshez kevésbé értő tagok nem használták ki a szőlőtermelésben és a borértékesítésben rejlő lehetőségeket. A szőlőtermeléssel foglalkozó Haladás tagjainak jövedelméhez képest a szövetkezet tagságának jövedelme aránytalanul alacsony lett.

Nem hoztak javulást a következő esztendők sem; 1956-ban az ellenforradalmi eseményeket követően 128 tagból 78 kilépett.

A város mezőgazdaságának 1959 tavaszán történt szocialista átszervezésekor két újabb szövetkezet alakult: a Kossuth és a Petőfi. Ez utóbbi egyéves önálló gazdálkodás után egyesült a Dózsával.

A területileg és taglétszámban megnövekedett Dózsa gazdálkodásának megszilárdítására a szövetkezet elnöki tisztjét az Állami Gazdaság egy szakemberére bízta. Az új elnök eredményes intézkedéseivel hamarosan megszerezte a tagság bizalmát és lépésről lépésre szilárdította a szövetkezet munkáját, jutott el az 1963. évi eredményhez. A termelőszövetkezeti gazdaságok országos 13. versenyében harmadik helyezést ért el és elnyerte a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány vándorzászlaját.

Az 1963. évi eredmény mögött már jelentős termelési eredmények vannak. Az őszi búza 14,6, a tavaszi árpa 14,7, a cukorrépa 217, a szőlő 56,4 q termést adott kat. holdanként. Az államnak értékesített szőlő mennyisége 3018 q. Az egy tehénre eső tejtermelés 2625 liter és a hústermelés 100 kat. hold szántóra számítva 115 q. Az elért eredmény hatására a Kossuth Tsz 1964. január 1-ével egyesült a Dózsával.

A sokévi fáradtságos munka eredményre vezetett, kialakult a város volt egyéni gazdálkodóinak nagy részét magába tömörítő közös gazdaság. A terület 1361 kh., ebből szántó 978, a szőlő 149 kh. A szarvasmarhalétszám 265 db, ebből tehén 103, a sertés 324 db, ezenkívül rendszeresen évi 170–180 q-nak megfelelő pecsenyekacsát nevelnek.

Bár a szövetkezet nem tekinti kizárólagos profiljának a szőlőtermést, igen sokat tett a szőlőtelepek korszerűsítése érdekében. 1962-től kezdődően 60 kh. szőlőt telepített nagyrészt szélessortávú, magasművelésű rendszerben.

Az új szőlőtelepek a környék legszebb és legjobban sikerült telepítései.

Mivel elsősorban a vörösbor adó Kékfrankos fajtát termeli, melynek már közepes évjárat mellett is kedvező az értékesítési ára, termésének túlnyomó részét a Borforgalmi Vállalat útján értékesíti.

A szövetkezet tagságának megoszlása

Rendszeresen dolgozó tag	135 fő, ebből nő 22 fő
Rendszeresen dolgozó nyugdíjas tag	17 fő, ebből nő 2 fő
Közös munkában rendszeresen részt vesz	152 fő, ebből nő 24 fő

Nem vesz részt közös munkában tag	4 fő, ebből nő 2 fő
Nem vesz részt közös munkában nyugdíjas tag	16 fő, ebből nő 4 fő
Összesen :	20 fő, ebből nő 6 fő
Összes tagok száma:	172 fő, ebből nő 30 fő

A tagság kor szerinti megoszlása sokkal kedvezőbb az országos átlagnál.

50–55 év közötti tagok száma	26 férfi, 5 nő, összesen 31
40–50 év közötti tagok száma	28 férfi, 6 nő, összesen 34
30–40 év közötti tagok száma	19 férfi, 6 nő, összesen 25
30 éven aluli tagok száma	10 férfi, 1 nő, összesen 11
Összesen :	83 férfi, 18 nő, összesen 101

A szövetkezet tagságának 66%-a a fiatalabbnak tekinthető korosztályhoz tartozik.

14A Haladás Szőlőtermelő Szövetkezet

1951-ben alakították a város legjobb szőlőtermelői és már fennállásának első éveiben hihetetlennek tűnő eredményeket ért el.

Évek	Taglétszám fő	A szőlő átlagtermése q/kh	Egy munkaegység értéke Ft
1952	35	26	92
1953	47	78	249
1954	60	68	153
1955	73	17+	46
1956	82	38	80
1957	66	31	65
1958	65	65	91
1959	154	21	23+
1960	156	22	40
1961	168	50	40
1962	142	45	40
1963	132	63	58
1964	125	65	58
1965	117	45+	40

A terméseredmények önmagukért beszélnek, elárulják, hogy a szövetkezet tagjai hozzáértéssel művelték szőlőjüket. 1953–55-ben a legszakszerűbben művelt szőlő a szövetkezet területe volt. A jó munka gyorsan országos hírűvé tette a szövetkezetet. A munkát igen egyszerűen és célravezetően szervezték meg. 2000 négyszögöl szőlő megmunkálása, ez volt egy tag feladata. A permetezést-porozást és a szüretet közösen

végezték. A magas munkaegység-érték néha anomáliákat szült. Egyes tagok napszámokkal műveltették szőlőiket, mert az elvégzett munkáért jóváírt munkaegység értéke kétszeresét tette ki a kifizetett napszámbérnek.

Nem kisebbíti a szövetkezet eredményeit – legfeljebb magyarázatot ad a rendkívül magas munkaegység-részesedésre – az, hogy a szövetkezet jövedelmének nagy része nem a termelésből, hanem a közvetlen termelői borértékesítésből származott. Abban az időben a szőlőtermelő szövetkezeteknek lehetőségük volt, hogy a közös és a háztáji területen termelt bort közvetlenül termelői borkimérésekben értékesítsék. A Haladás „élt is ezzel a lehetőséggel” és 1955-ben már 11 termelői borkimérést üzemelt a Dunántúl különböző városaiban és évi 4–5 ezer hektoliter bort értékesített.

Minden liter termelői borkimérésben eladott bor 4–5 forint többletbevételt jelentett a szövetkezetnek.

Érdekesen hatott a bortermelés irányára a közvetlen termelői értékesítés. A soproni borvidék legjobban minősített bora az I. b. területi árcsoportba sorolt **15**Kékfrankos. A fehér borfajták általában a III., egyes kiemelt fajták a II. árcsoportba vannak sorolva.

Az Állami Gazdaság, mely termésének nagy részét exportra értékesítette, elsősorban a külföld által keresett és az állami kereskedelemben drágábban értékesíthető vörösbor termelést szorgalmazta. A hazai fogyasztók igényeit kielégítő szövetkezet az itthon keresett fehérborok termelésére állt. A fogyasztók nagyon megkedvelték a szövetkezet Traminiját, Zöldveltelinijét és ez fehér borfajta szőlők telepítésére ösztönözte a közös gazdaságot. 1954–59-ig 8 kh. Olaszrizling, 4 kh. Leányka, 1 kh. Zöldveltelini, 3 kh. Chasselas és 9 kh. Kékfrankos, összesen 25 kh. szőlőt telepítettek. Elsősorban a meglévő szőlők foghíjait telepítették be 110×100-as kötésben.

A bortermelés feldolgozására és elhelyezésére az Uszoda utcában használt pince előterébe présház-telepet építettek. A pince befogadó képessége 4000 hektoliter.

Az elért eredmények és a magas részesedés nagy rangot adott a tsz tagságnak. Sokan kérték felvételüket, de a tagság éberem örködött, hogy csak olyanok kerüljenek a tagok sorába, akik szőlőterületet is hoznak magukkal és értenek a szőlőműveléshez. 1956-ra megkétszereződött a taglétszám és az ellenforradalmi események sem okoztak különösebb megrázkódtatást a szövetkezet életében.

A fordulatot és egyben a törést az 1959-es esztendő hozta. A város mezőgazdaságának szocializálásával a taglétszám 65-ről 154-re emelkedett. Az év gyengén sikerült, a szőlő termésátlaga 21 q/kh lett, és ami a szövetkezetet végsősorban a legsúlyosabban érintette, megszűnt a korlátlan, szabad borértékesítés lehetősége. A termelői borkimérés engedélyezésének feltétele, a tsz saját és háztáji termése 70%-ának az állam felé való értékesítése lett.

1960-tól újból szilárd a szövetkezet gazdálkodása. 1963 és 64-ben a megnövekedett szőlőterületen is kiemelkedő a termésátlag.

A taglétszám csökkenését elsősorban azoknak a kiválása okozta, akik inkább a kedvező értékesítési lehetőségből, mint munkájukból szerettek volna hasznot húzni. Folytatódtak a szőlőtelepítések is, további 20 hold fehér borszőlőt telepítettek. (9 kh. Tramin, 12 kh. Zöldveltelini és 1 kh. Pirosveltelini).

A szövetkezet összterülete 560 kh., ebből a szőlő 97 kh. A szántóterület nagy része zömmel szőlők közötti parcellákból áll. Az állatállomány 1965-ben 46 db szarvasmarha és 132 sertés, a gépállomány 5 traktor és

egy tehergépkocsi.

A szövetkezet kilábalva a bor szabad értékesítését korlátozó rendelkezések miatti visszaesést (ma már csak egy borkimérése van Sopronban), újból a fejlődés útján van. 1964-ben helyezést ért el az ország legjobb szövetkezeti gazdaságainak versenyében.

A lakosság által nagyon kedvelt és keresett soproni fehér fajborok jelenlegi igen alacsony felvásárlási árának rendezése nagyban növelné a tagság munkakedvét. Az árrendezés és a 30%-os szabad boreladási keret felemelése elengedhetetlen feltétel ahhoz, hogy a szövetkezet, mint elsősorban termelő üzem, elérje a korábbi nagy terméseredményeket és kedvet kapjon új, korszerű szőlőtelepek létesítéséhez.

Az Állami Gazdaság és a termelőszövetkezetek mellett jelentős szőlőterülettel rendelkeznek az egyéniek is.

Hagyomány a városban, hogy az iparban és egyéb területen dolgozók közül sokan foglalkoznak szabadidejükben szőlőtermeléssel. Egyesek örökölték vagy vették a szőlőt, számosan a földosztás alkalmával jutottak hozzá – abban 16 az időben szívesen adták, mert kevés volt a hozzáértő munkáskéz és sok a szabad szőlő. Az 1949-es és 51-es birtokrendezések után és különösen 1959 óta megszűnt a szőlőterületek állandó cserélgetése és ennek nyomán megnőtt a termelő biztonságérzete.

Ma már az egyéniek által művelt dűlőkben újtelepítésű szőlőkkel is találkozunk és mivel elegendő munkaerejük van a kisparaszti művelésre telepített szőlők munkálatainak elvégzéséhez, szőlőik ápoltak, termelési eredményeik jók.

Az ő szüretjük teszi városi ünneppé az őszi vasárnapokat, mert alig van a városban, akinek rokona, ismerőse ne bírna szőlővel és ne vonulna szekéren, kerékpáron, motoron vagy autón szüretelni. Közülük kerül ki sok, a borairól a város határain túl is ismert, idegenforgalmi tényezőnek számító őstermelő.

Kár, hogy nem kapnak segítséget szőlőjük áttelepítéséhez, mert odaadó munkájukkal, szerzett tapasztalataikkal hozzájárulhatnának a szőlő rekonstrukciójának megvalósításához.

A város mezőgazdasági helyzetének átalakulása híven tükrözi azt a mélyreható változást, amely az elmúlt két évtized alatt az egész országban végbement. A szőlőterületnek nagyobbik része gépi művelésre alkalmas, magasművelésű telepítés.

A város közvetlen környékén félezer hold korszerű gyümölcsös ültetvény van; a szántóföldeken gépek dolgoznak és vegyszerekkel védekeznek a gyomok ellen; az állati termékeket korszerű majorokban állítják elő; ezek a változást jelző pontosabb eredmények.

Vannak területek, ahol a fejlődés még nem hozta meg a kívánt eredményt. Az új gazdasági mechanizmus bevezetésével életbe lépő árrendezések, a gazdaságok önállóságának növekedése és a termelési alapok saját erőből való megteremtésének lehetősége a szövetkezetekben olyan feltételeket biztosít a város mezőgazdasági üzemének számára, melyek lehetővé teszik, hogy kiküszöböljék a fejlődés útjában álló akadályokat, és a szocialista körülmények között is a város mezőgazdasági hagyományainak megfelelő, országos szinten is kiemelkedő termelési és gazdasági eredményeket érjenek el.

1967. XXI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Csatkai Endre: Karcsay Lajos festőművész (1860–1932)

17 Csatkai Endre: Karcsay Lajos festőművész (1860–1932)

Karcsay Lajos Sopron megyei festőművész alig egy évtizedes művészpályája a magyar művészettörténet számos torzójának egyike és a mai napig alig ismert. Hullámhegy, hullámvölgy, elismerés, teljes elfeledettség: ez jellemzi a művész egyébként hosszú életét. Még megérhette az utolsó felfedezését 1927-ben, mikor a Magyar táj- és életkép kiállításon szereplő képeivel kapcsolatosan korának neves szakírója, Gerő Ödön ezt írta róla: „A java müncheni származás Karcsay Lajos pikturája is. Most a kiállítás számára újból felfedezték. A Münchenbe érkezett párizsi izenet feltárta előtte saját világát. Meghódolt a plein air előtt s azon túl a fény és levegő problémája foglalkoztatta, még sötét képeiben is, a népmese misztikájában is.” (Magyar Művészet, 1927. 7. lap)

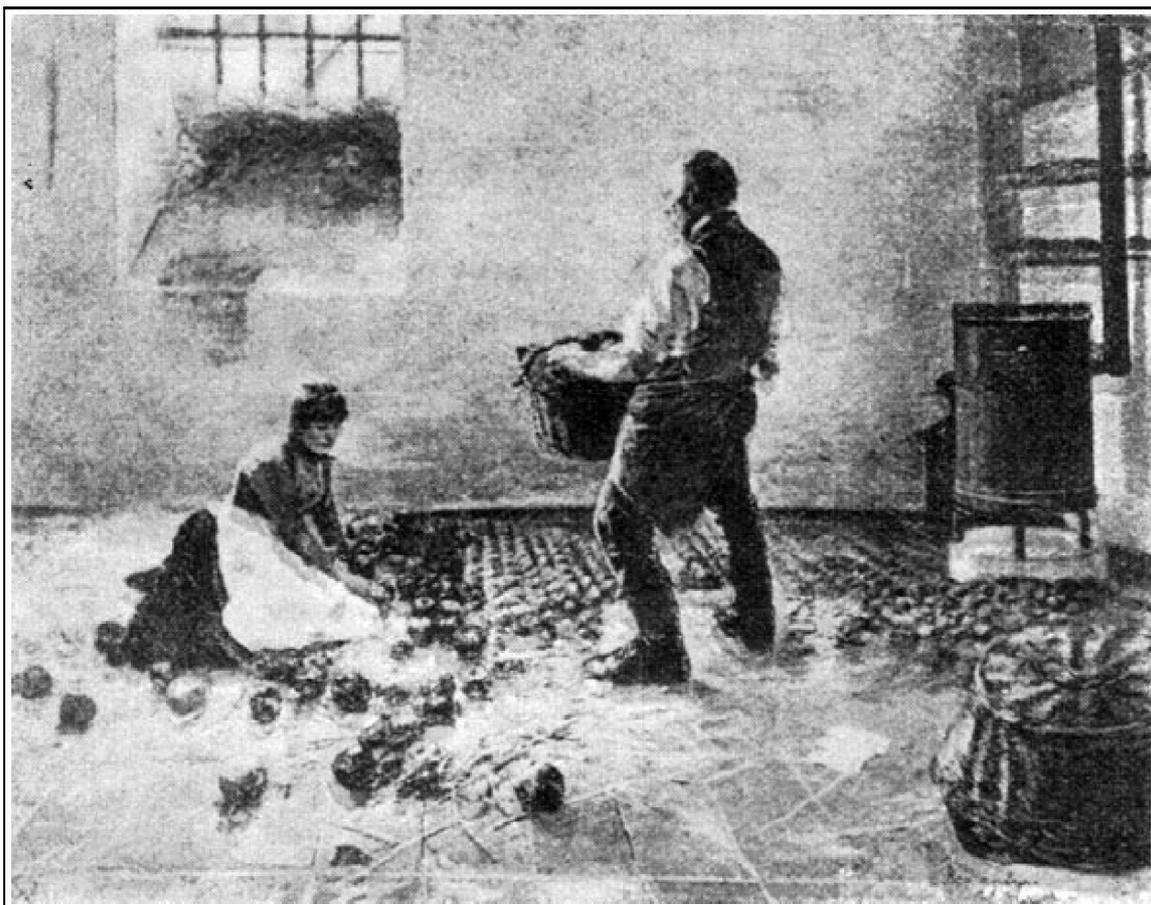
18E pár sorban tulajdonképpen benne van Karcsay egész művészi pályája, egy megcsontosodott művészeti irányból igyekszik kiküzdeni magát; nincs elég ereje, hogy megvívjon az új irány szívós ellenfeleivel, elkedvetlenedik, odahagyja a pályát.

Karcsay: Pulykás udvar. Liszt Ferenc Múzeum. Adorján Attila felvétele

Karcsay Lajos 1860-ban született a Vas megyei Kiskölkeden; a középiskola alsó négy osztályát a soproni líceumban végezte, az intézet anyakönyvének bejegyzése két alsó osztályról azonban nagygyeresdi születésűnek tünteti fel, a harmadik és negyedik osztályos bejegyzés viszont kiskölkedi születésűnek vallja.^[1] Az 1870-es években már engedett a magyar földesúri osztály abból a lenézésből, amely korábban a művészeti pálya iránt kijárt. A fiatal Barabás Miklósnak ezt vetették oda: „Hja, barátom, mi egy piktor?” (Barabás: Emlékiratai. 191902. 49. lap). A müncheni művészeti akadémián 1860 és 1880 közt 96 magyarországi ifjú járt. A matrikulában 11 esetben kiírták a tanuló nemesi rangját, a von-t, így Karlovszkynál, a Sopron megyei Baditz Ottónál, sőt ebben az időben járt az akadémiára egy Bethlen gróf

és egy báró, aki azonban maga nem használta a címét, ti. Mednyánszky László, a kiváló tájképfestő. Baditznak még nehéz dolga volt, kiküzdeni a szülői engedelmet, hogy jog helyett festészetet tanuljon. (Művészet. 1912. Somogyi: Magyar művészek a müncheni Képzőművészeti Akadémián. 178. lap.) A magyar művésznövendékek számából látható, hogy München nagy vonzó erőt gyakorolt a fiatalokra; Karcsay is idetartott, de az akadémia növendékei közt nem találjuk a nevét. Földbirtokos fia volt, tehette, hogy korán műterme lehetett. A családnak Nagygeresden volt a kúriája és birtoka, maga a festő nem használta az egyházasrádóczi és erdőkarcsai előnevet. 1878-ban tűnik fel tehát a bajor fővárosban, 18 éves korában, így írja kor- és müncheni tanulótársa, Lyka Károly, aki szerint az eléggé elfeledett Gabl, Seitz és a magyar Wagner professzorok képezték. Rejtély, hogy bár nem iratkozott be az akadémiára, mégis Lyka szerint is két akadémiai dicséretet szerzett. A müncheni iskola nem ismerte a napfény és a levegő színbontó hatását, úgy festette a tájat és tárgyat, ahogy az a műteremben jelentkezett, illetőleg ahogy a napfény nélkül mutakozott. Ezenkívül valami sötét alapozásra is szorították a növendékeket. Az életet afféle kedélyességgel fogták fel: az életképeknek nem volt életszerűsége, bár mindegyikről hosszú novellát lehetett összeeszkabálni. Ehhez járultak sokat sejtető címek, amelyeket mintegy a novella élére lehetett volna illeszteni. Ilyenek voltak: No ne izéljen. A megzavart meeting. Valamit sugok magának. Én? Könnyű más kárán [20](#)nevetni. Igaz-e? Sőt ilyen is akad: Ennek nem kell cím!, vagy: Melyik itt az Erzszi kisasszony? Ne gondoljuk persze, hogy ezek a címek általános elismerésnek örvendtek volna. A Budapesti Szemlében (49. kötet, 1887. 436. lap) Szemere Attila emelte fel szavát, ahogy írta, a körmönfont címek túlzása ellen. Ez a divat, amely a századforduló után mégis annyira-amennyire elenyészett, nem hagyta azért érintetlenül Karcsayt sem, ahogy korának más rossz ízlésű kívánalmái közül nehezen, de mégis kifelé evickélt.

Karcsay: Almaszüret. Győr, m. t. Adorján Attila repr.

Sopronban már 1879-ben ismert lett a neve, a Sopron című újság az aug. 12-i számban írja, hogy Karcsay Sándor Lajos fia két képet állított ki a Thirring könyvkereskedés kirakatában. 1879-ben alakult csak meg a Soproni Képzőművészeti Kör, addig bizony csak a várkerületi boltok szívességéből kapott itt-ott helyet kiállításra a soproni művész és főleg a műkedvelő. Az egyik kép egy főúr (valószínűleg Simon Gyulának, most a Liszt Ferenc Múzeumban levő képe) és egy „pórember”. A lap nagy magasztalással méltatja a képeket, különösen a pórembert „jellemző arckifejezéssel, rossz ruhában.” A fiatal művésznak pedig szép jövőt jósol: „Szép reményekkel mehet Münchenbe, fényes tehetségei szerint hivatva van hazánk remek művészei sorába ott rövid idő alatt helyét elfoglalni.”

Karcsay: Vásáron. Liszt Ferenc Múzeum. Adorján repr.

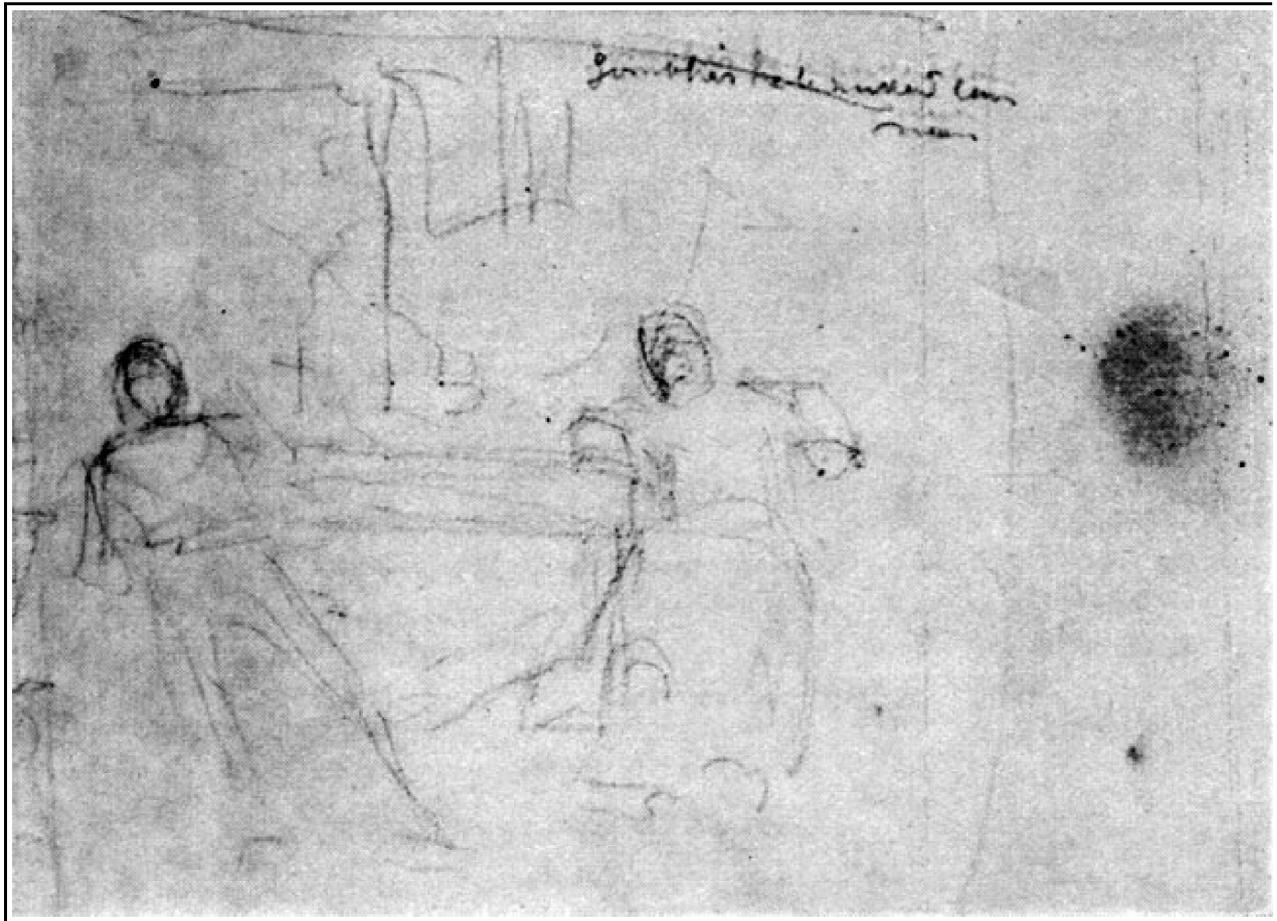
Három évi tartózkodás Münchenben, és máris siker: az akadémián dicséret oklevelet kap – írja róla a Fővárosi Lapok (1881. 494. lap). Ugyanakkor kap ezüst érmet Hollósy Simon, Kéméndy Jenő, az apró kosztümös életképek egykor nagyon kedvelt festője, bronzérmet Karlovszky Bertalan, oklevelet még Magyar Mannheimer Gusztáv, Peske Géza, Kardos Gyula. Szűkebb hazáját 1882-ben értesíti a Sopron c. újság, hogy Karcsay Téli táj című képet fest. (25. szám, a kép ismeretlen) A pályakezdekről szóló kedvező híreknél fontosabbak [21](#)a művek, amelyekkel Karcsay nem lépett a nyilvánosság elé, de amelyek már előre sejtetik, merrefelé visz majd az útja. Van persze erősen iskolás jellegű köztük, így egy barokk kosztümös nő félalakja, jelzése Karcsay Lajos 1879. 5/5. Van egy szinte lapos parasztasszony-fej, bajor népviseletben. Egy szabványos arckép (Simon Gyula), 1879 5/13 jelzéssel, lényegesebb egy kisebb kép: húga és kis unokaöccse parkban, de egészen meglepő a Pulykaudvar, igénytelen tárgy és mégis ragyogó színek: sárga falú ház előtt piros fejkendős, kék szoknyás asszony, az előtérben pulyka a csibéivel. Alig akarunk hinni a jelzésnek: Karcsay Lajos 1879. Mindegyik a család birtokából a soproni Liszt Ferenc Múzeumba került.

Karcsay: Bajor paraszt. Liszt Ferenc Múzeum. Adorján A. felvétele

A színpompa aligha nyerte volna meg a hazaiak tetszését, így első magyarországi jelentkezése a Kertészleány c. képpel, amelyet Nagygeresdről küldött a Képzőművészeti Társulat 1884. évi őszi tárlatára, színek dolgában elmaradt a Pulykacsendélet mögött. A napfény hatásának nyoma sincs, mégis tetszetős kép. Semmiféle novellisztikus hatás nem mutatkozik rajta, kertben dolgozgató rózsaszínű ruhás leányka. Gondos tanulmányok előzték meg. Az egyik, olajkép, kaktusz zárt helyiségben szürke fal előtt. Mind a nagy kép, mind a részlettanulmány a soproni Liszt Ferenc Múzeumban látható. A Kertészleány itthon még nem keltett feltűnést. A Magyar Szalon 1885-ben még festőnk nevét is helytelenül írja és következőképpen kezdi meg két kisebb, ma ismeretlen helyen lappangó képének ismertetését: Harcsay Lajos „ha nem csalódom, egészen új név kiállításunkon, kis képet küldött. Az egyik Meszelő leányokat ábrázol, a másik Gyi te fakó czimmal hintázó gyermekeket. Mindkettő azt árulja [22](#)el, hogy Harcsay ma még sokat küzd a technika nehézségeivel, de a tárgy feldolgozásában találékonyságra, a mozdulatok megválasztásában s a kinek (!) kezelésében egészséges érzékre találunk.” A Meszelő lányokat Karcsay 900 ft-ra tartotta. Ezen a kiállításon szerepelt a Kedves emlékek c. kép is: két nő, az egyik fényképeket néz, a másik mellette ül. Karcsay Münchenből küldte. Lyka szerint (Magyar művészet Münchenben. 1951. 49. lap) ez utóbbi képpel a nagy érmet nyerte volna el. Annyiból nem hihető, mert a társulati történetben (Művészet) 1911-ben nincs említve Karcsaynak ez a képe a díjazottak között, sőt az állami nagydíjat csak a következő évben adták ki először. 1886-ban Menet a vásárra című kép szerepel a Képzőművészeti Társulat kiállításán, a katalógus

szerint 600 ft az ára.

Karcsay: Első vázlat a Duzzogás c. képhez. Liszt Ferenc Múzeum. Adorján A. felvétele

Az 1886-os év egyébként nagy jelentőségű Karcsay számára. Nagy méretű képet hoz haza. A Sopron „Nagyszerű festmény” címmel harangozza be. Ez az Almaszüret. Nem a szabvány, amely csinos parasztlánykát szokott bemutatni, amint a nézőnek piros gyümölcsöt kínál oda. Pincében játszódik a jelenet, és dísztelen szürke falak közt csak egy vaskályhát látunk meg egy nagy kosarat. Egy nő ül a földön, válogatja az almát, olyan a helyzete, hogy nem következtethetünk valami kecses, karcsú termetre, és egy öreg ember háttal fordulva viszi feléje kosárban az almát. Semmi ünnepélyesség, maga az élet tekint le ránk. Egy elég magas pinceablakból fény verődik a nőre, fehér köténye szinte izzik, közben vállát is súrolja a fény. Érdekes kísérlet a fény hatásaival. Hatalmas kép: 250×220 cm. Jelenleg Győrött van a festő rokonainál, múzeumba kívánkozik. Hatása nagy volt, a 300 ft-os Ráth-díjjal tüntették ki, de másrészt Szemere Attila kioktatja a művészt, hogy árai túlzottak. Ha a nagymester Ligeti Antal legmagasabb ára 800 ft, akkor Karcsay nem taksálhatja fiatal létére az Almaszüretet 3500 ft-ra (Budapesti Szemle. 49. kötet. 448. lap). Így persze, írja Szemere, méltatlanul panaszkodnak a festők a rossz vásár miatt. A képet egy bizottság Munkácsy-díjra ajánlotta. A mester tí. hatalmas ösztöndíjat alapított, amely egy festőnek kitűnő lehetőséget nyújtott, hogy Párizsban hosszú ideig tartózkodhassék. Csakhogy Karcsay így 16-od magával állt egy szűkebb bizottság elé, amely Munkácsyhoz csak három képet terjesztett, ő pedig

Koroknyay Ottónak juttatta az ösztöndíjat, aki ma még legfeljebb a meghódolt Bécs felé lovagló Hunyadi Mátyás c. képe révén ismeretes. (Műv. történeti tanulmányok. Bp. 1957. 458. lap. Farkas: A Munkácsy-ösztöndíj története).

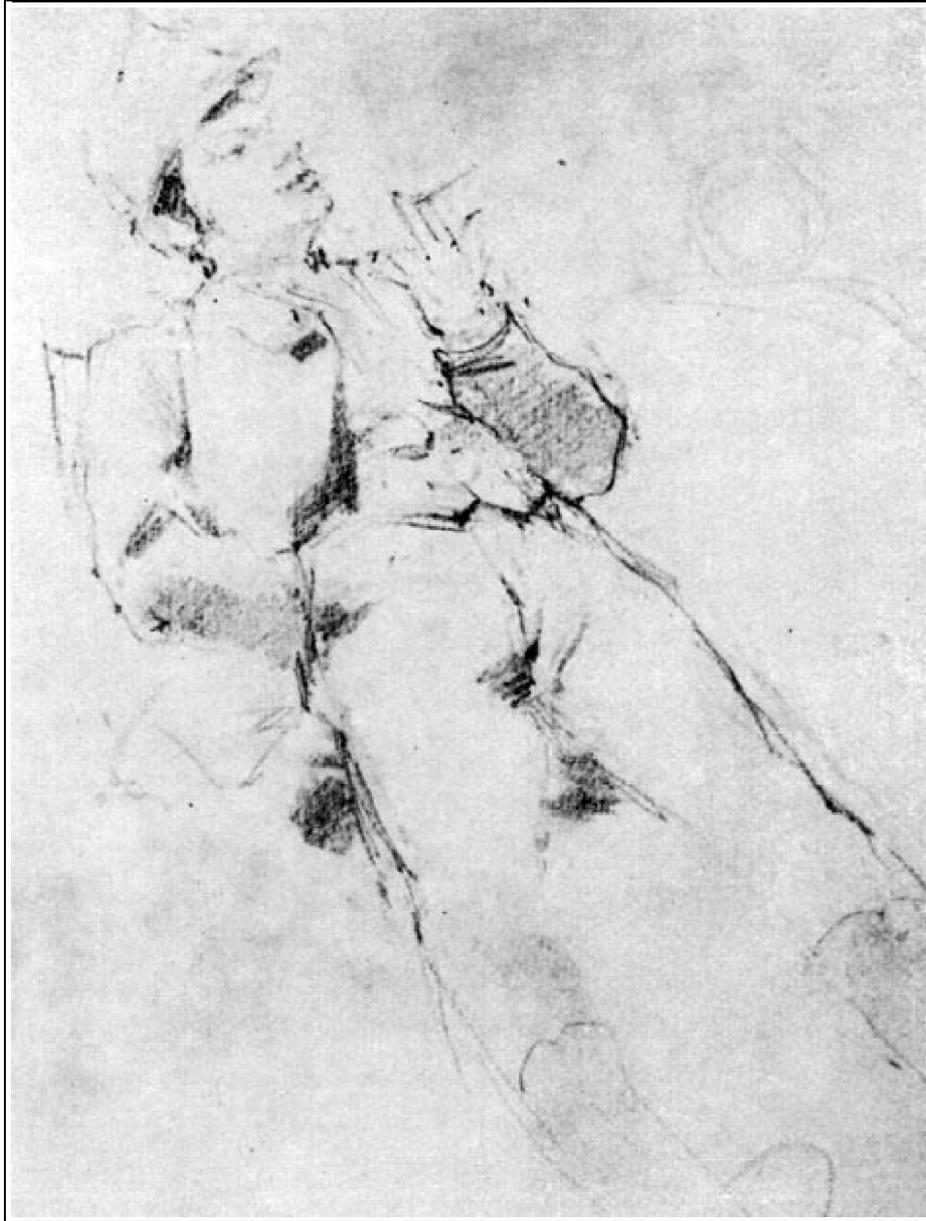

Karcsay: Duzzogás. Liszt Ferenc Múzeum. Adorján A. felvétele

A Sopron című újság cikkírója említi, hogy Karcsay most itthon újabb képen dolgozik. Parasztpár tehenet ad el. A férfi odaszól: „Anyjuk, eladjuk.” Jósolja is a lap: „Ez is bizonyára szép mű leend.” Csakhogy az Almaszüret fények és színek játéka, a tervezett kép novella. Megfestette-e vajon Karcsay vagy sem, mindenesetre nagy visszalépés lenne.

Az 1887-es év csúcspontot jelent. Münchenben Baditz Ottóval együtt elhíresedett. Luitpold régens király mindkettőjüket felkereste műtermében. (Sopron. 1887. 35. szám) Az őszi tárlat Budapesten négy képét hozta. Az első, a Zsugori (126×130 cm) megtetszett Ferenc Józsefnek, meg is vásárolta. A király általában kedvelője volt a festészetnek, de ízlése nem vitte az újabbak felé, így a fiatal és új irányt hozó Csók képeit gúnyos megjegyzésekkel illette (Föv. [24](#)Lapok. 1890. 2398. lap).²⁽²⁾ A szabványtól eltérő Karcsay-kép választásába talán beleszólt a bajor kolléga kitüntető műteremlátogatásának híre. A második kép pulykával játszó gyermek, Incselkedés címmel. Ezt a Társulat vette meg 400 ft-on sorsolás céljára. A harmadik kép címe Vásári jelenet. Parányi alkotás, csupa szín, a maga korában merész kísérlet. Később ezt a 13×24 cm

méretű olajkópet Karcsay a Jó szív c. egyesületnek ajándékozta. Évtizedek után aukción bukkant fel és akkor valamely jubileum alkalmából Simon Elemér soproni főispán, Karcsay unokaöccse számára vásárolták meg. (Jelzése: Karcsay Lajos). Ma a soproni múzeumban van. Végre a negyedik kép a művész legismertebb alkotása; eredeti címe: Gombház, ha leszakad, lesz más. A cím ismét félreértésre adhat okot. Világos szobában szabadon terjed a fény, ott kuksol [25](#)a pityergő asszonyka, a Sopron megyei hajdú pedig szétvetett lábbal feszít a széken, a földhöz vágott pipa roncsai a földön. A kék kötény és a színpompás vörös mente szinte szétvetik a fehér szobafalat. Nem csoda, hogy korának tompa színekhez szokott szeme nem akadt fenn rajta. Tagadhatatlan a novellisztikus beállítás, és mégis a mai szem a Gerő Ödön jelezte „párisi izenetet” érzi inkább ki belőle. Éppen ezért az említett 1927-es Magyar táj- és életkép kiállítás az eredeti novellisztikus cím helyett a diszkrét Duzzogás címmel állította ki. Jelzése: Karcsay Lajos München 1887. Az Egyetértés c. lap szerint a négy kép tárgya ugyan igénytelen, mégis művésziek (Sopron. 1887. 76. sz.).

Karcsay Ceruzavázlat a Duzzogás c. képhez. Liszt Ferenc Múzeum. Adorján A felvétele

1889-ben a téli tárlat a Kertészlánynak egy másik változatát hozza 60×74 cm méretben. Karcsay 500 ft-ot kér érte. A Társulatban szokás volt az árverés, a kép is odakerült. A tárlaton egy másik képpel is jelentkezett festőnk, a címe Titok. Két parasztasszony a csárda söntésében sugdolózik, a háttérben az ivószobában egy férfi búsul az asztal mellett, felette ablakon árad be a fény; nemcsak az asztalt borítja el, hanem a téglapadlót is. A kép lappang, 1000 ft volt az ára.

A fokozódó sikerek évei után az 1890-es esztendő hirtelen befejezte Karcsay pályáját. A Fővárosi Lapok S. A. kezdőbetűs müncheni tudósítója már az év elején megadja a vészjelet: „Karcsay nagyon veszélyes experimentumon laborál. Negyedfél méter hosszú vásznon boszorkánykonyhát fest. Bizony kár, hogy

Karcsay ilyenre pazarolja tehetségét. Mert maga a tárgy is nonsens a mai egészséges irányu művészeti világban.” „Nem oly természetű tárgy ez, melyből élvezhető lehetne csinálni. Az ilyenbe tán még Zichy Mihálynak is beletörnék az ecsetje. Karcsayban izmos a tehetség, de mind addig nem fog érvényesülni, míg ilyen, a művészet és esztétika határain kívül fekvő dolgokra pazarolja.” (310. lap) Karcsay kiállította a festményt Münchenben. A fenti újságban kedvezőbb véleményt olvashatunk róla: „Karcsay Boszorkánykonyhája is érdekes mű.” (1479. lap) Az akkoriban müncheni festőnövendék Lyka Károly részletes beszámolójában említi ugyan Karcsay nevét, de a képet nem (Főv. Lapok 1890. 1555. lap).

1890 téli tárlatán megjelent itthon is a kép. Óriási méretei folytán megállított mindenkit; tárgya? Egy pár förtelmes vén boszorkány guggol a tűz mellett, ez a kép egyik fele; az egyik fehér leple boszorkány elvonja a tekintetet a félhomályos másik oldal elől, ott valami fehérségen patkányok üldögélnek, a háttérben kinyújtott emberi alak. A pince mélyében ablakból valamelyes világosság, ugyanúgy balról is. Kíséreties kékes tónus fogná össze az egészet, de szétesik a kép a nagysága miatt. Nem tarthatjuk a festményt sikerültnek, bár Karcsay kisebb tanulmányt is festett előtte (jelenleg Csáfordjánosfán, Simon Elemérné birtokában) és bizonytal sok vázlattal készülődött a nagy feladatra, ez szokása volt, úgyhogy meglepően sok ceruzavázlat előzte meg a végső fogalmazásokat.

A Fővárosi Lapok művészeti tudósítója, Székely Béla kétszer is foglalkozott a festménnyel: „És bizonyára sokan fogják nézni. Jeles tehetségű festő munkája, melynek sujtje ellen lesz tán kifogás, de a technika bravourja, a színezés élénksége és a kompozíció egyöntetűsége mégis a kiállítás egyik legsikerültebb munkája.” (2398. lap). Majd a királyi szó elhangzása után (Pesti Napló 1890. XI. 24) a Fővárosi Lapok ráduplázott a dicséretre: „Karcsay Lajos igen szép tehetségű fiatal festő munkája, ki máris sok technikával rendelkezik s a sikerült félhomály, a színek számos változata, a boszorkányok fantasztikus jellemzése, nem mindennapi tudásról lesznek tanuságot” (Főv. Lapok. 1890. 2493. lap).

26Karcsayt nyilván nem érintették kellemetlenül ezek a többnyire híg bírálatok, bátorították abban a szándékában, hogy a képet felajánlja a Nemzeti Múzeumnak ajándékba. De ez az intézet már akkor is helyszükében szenvedett, főleg éppen a képtár, így nem fogadták el. Lyka Károly szerint (i. m. 48. lap) más csalódás is érte a képpel kapcsolatosan: a Munkácsy-díjra újból javasolták volna és újból sikertelenül. Ez azonban téves, mert mint láttuk, az Almaszürettel kapcsolatosan esett a visszautasítás. Művészetének lebecsülését látta tán mindezekben, gentry volt, jóllehet kettős nemesi előnevét nem használta képein; a vélt sértést azzal bosszulta meg, hogy örökre elvetette az ecsetet megbántódottságában. A családban hallott jellemzés szerint azonban nem volt hevülékeny ember. Rokonsága körében éppen úgy találgatták a visszavonulás okát, akár a művészek társadalmában; ott hallottam, hogy a mellőztetés azért hatott úgy festőnkre, mert erre a képre tette fel minden tehetségét. 1889-ben nem is jelentkezett Münchenben kiállításra. Lyka a Fővárosi Lapoknak küldött kiállítási tudósításában hiányolta is (Főv. Lapok. 1889. 1422. lap), soraiból nagyrabecsülés szól, mert a szerinte sablonba süllyedt Baditz és Peske Géza műveivel **27**szemben az egyre fejlődő Karcsay festményei után kívánczik. Karcsay azonban családi hagyomány szerint gyakran éjjel holdvilágnál is dolgozott, hogy a világítás kísérteties mivoltát vissza tudja adni, ezzel a különleges munkával a szemevilágát is veszélyeztette. És akkor ennyi áldozat hiábavaló volt! Ez váltotta ki belőle a hitet, hogy megbukott a vizsgán. Igaz, Szinyey is visszavonult a Majális és főleg a Pacsirta c. képei pesti balsikere után, itt-ott mégis festegetett, és művészete másodvirágzást ért el „felfedeztetése” után. De Karcsay más fából volt faragva. A vélt kudarc benne az urat sértette meg, nem a művészt.

Karcsay: A titok. Bpest, Múcsarnok. 1888. Őszi tárlat. Adorján A. felvétele

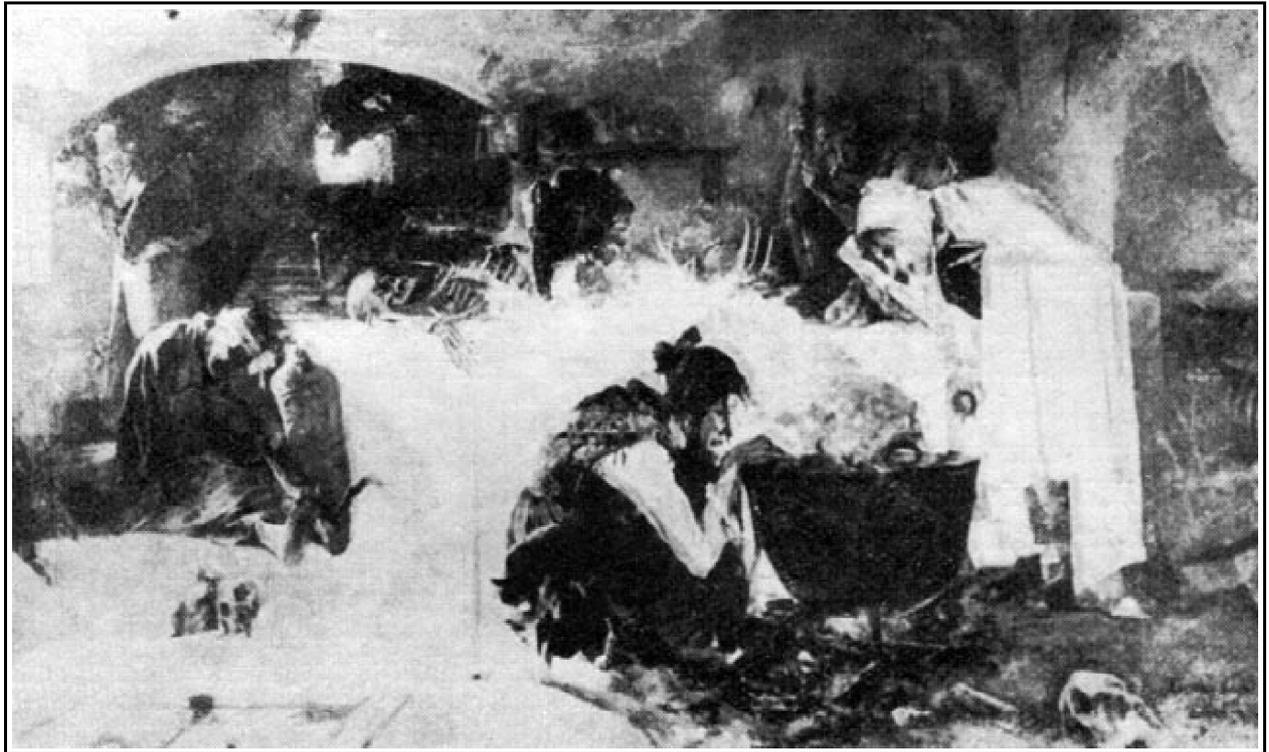
Más családi hagyomány enyhíteni akarja a művész makacszkodó hajlamát azzal, hogy egyetlen gyermek lévén, anyja gyakori kívánságára hagyta el művészi pályáját, hogy teljesen özvegy édesanyja támogatására szánja életét. Valóban mint az anyját bálványozó fiúk egy része, ő is nőtlen maradt élete végéig, nem találván anyjához mérhető élettársat.

A magas korú Karcsay Lajost 1930 körül A. I. szomszédos fiatal rokon megkérdezte egyszer, miért nem festetet. Azt felelte, hogy a művészetből kicsöppent, dilettáns pedig nem akar lenni. További kérdezősködésre, hogy miért hagyta abba a festést, elmondta, hogy amikor a Boszorkánykonyha elkészült és

várta, hogy kiállításra szállítsák (közlöm szerint Milánóba), a művész egyik részletet sebtében átfestette. Mint az egész művet, most is holdvilágnál, így történt, hogy megbillent a kép és leesett az állványról, az egész frissen festett részlet a festő kabátjára kenődött. Az éjjeli munkától amúgy is megviselt idegzetű művészt ez annyira feligazgatta, hogy idegbénulást kapott és attól fogva nem kívánt többet festeni. Orvosai is javasolták ezt. 40 év múltán pontosan talán már ő sem tudta megmondani, mi körülmények készítették, hogy maga előtt bezárja az ajtót, de bizonyos, hogy a magyar művészet nagy kárára történt. A hazai fogadtatás nem volt éppen kedvezőtlen. Az 1890-es téli tárlat november vége felé nyílt meg: Ferenc József hamarjában megnézte. Szokása szerint megjegyzéseket tett a képekre, így főleg a jelentéktelen Gregusst és Neográdyt dicsérte, akit mint valódi képgyárost tartanak ma számon. „A II. teremben, tudósít a Pesti Napló, Karcsay nagyobb szabású festménye A boszorkánykonyha vonta magára ő Felsége figyelmét s kifejezte dicséretét a körülötte álló uraknak.” Ezek után aligha lehetett rossz bírálatot írni a Boszorkánykonyháról. A műbíráló amúgy sem állott ekkoriban magas szinten. Szana Tamás po. egyaránt írt a Pesti Hírlapba és a Pesti Naplóba, a két vezető napilapba. A elsőben 1890. november 27-én ezt: „A fantasztikus irány Karcsay Lajosban talált művelőre. Boszorkánykonyhájának a misztikus világítás kölcsönöz különösebb érdeket. A rajz csoportosítás, mint Karcsay minden képén, itt is gyakorlott kézre vall”. Ugyanő a Pesti Naplóban: „Fantasztikus kompozíció a népmesék receptje szerint. Rajta tűz fölé helyezett üst, amelyben elaszott boszorkány kavár valamely kotyvalékot, halálfő, bagoly, kigyó s több más boszorkánykonyhában megszokott járuléék. Rám a misztikus világítás tett hatást. Ezt érdekesen alkalmazta a fiatal képíró.” Az Élet c. folyóiratban Impresszionista álneven beszél a tudósító Karcsayról. „kinek fantáziájában valami Gogol-féle szláv, rémes sötétséget találtam.”

Pedig ha elolvassa, amit Diener Dénes József írt az 1901-ben megjelent, Magyarország és a párisi világkiállítás c. díszműben róla A párisi képzőművészeti kiállítás címmel, amelyen Karcsay valóban távollétével tündöklött: „Elidegenedett a művészettől, mégpedig – sajnos – teljesen Karcsay Lajos, a ki most valahol vidéken procul artibus szánt-vet. Ő is novellisztikus vagy anekdotaszerű tárgyú genreképeket festett eleinte, hanem egy nap beleunt ebbe a festésbe. Az jutott eszébe, hogy tulajdonképpen festő volna, nem pedig mesemondó. Olyan képet festett tehát, amely nem a sujtje kedvéért készül, hanem a színek és fényhatások kedvéért. Ez a kép az Almaszüret. Szép kép volt, az akkori kritika el is ismerte festőjének tudását és érzését, a mi ebben a képben nyilvánult, mégis azt tanácsolta neki, hogy a jövőben érdekesebb tárgyat válasszon. Hanem a művész akkor már nem találta meg a puszta anekdotához visszavezető utat. Inkább a jellegzetességet kereste és képei azután nem egyszer igazi mélységről tettek tanuságot.” (27. lap).

Karcsay tehát hazatért Nagygyeresdre; fogházra emlékeztető toldott-foldott kúria fogadta be, ott élt idős anyja mellett, gondosan ápolva hosszú betegsége alatt. Gazdálkodott, filozófiai könyveket olvasgatott. A művészet nem érdekelte. Szeretett zongorázni, de csak naturalista módon. A soproni Képzőművészeti Kör többször próbálta meghívni, nem is válaszolt. Rokonaival mind ritkábban érintkezett. A. I. igen tisztelt kedves iskolatársam, környékbéli rokona mint fiatal ember néha megszólaltatta visszavonulásáról, mint fentebb olvastuk. Tőle tudjuk, hogy Karcsay Rómában is megfordult, sőt az akkori pápát (XIII. Leót?) is megfestette, a kép vázlata a nagygyeresdi kúria dolgozószobájában függött. Más nyoma nincs annak, hogy Karcsay Olaszországban is járt.

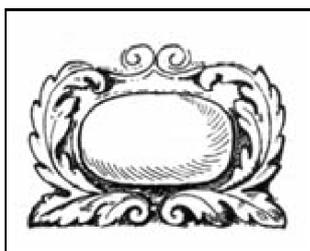

Karcsay: Boszorkánykonyha. Nemzeti Galéria

1925-ben felmerült Karcsay neve azzal kapcsolatban, hogy a Szépművészeti Múzeum megvette az Elhagyottan című vázlatot. Ekkor írta róla Elek Artúr: „a félrevonult és oly ritkán látható Karcsay Lajos” (Magyar Művészet. 1925. 22. lap). Két évvel később 1927-ben megtörtént az első felfedezés, a Duzzogás, a Boszorkánykonyha, Simon Elemér birtokából, továbbá a dús színezésű Pulykacsendélet és egyébként nem említett Nemzetes úr szerepeltek a Magyar táj- és életképművészeti kiállításon, ennek katalógusa a Boszorkánykonyhát, a Magyar Művészet beszámolója pedig (1927. 19. lap) a Duzzogást reprodukálta. Név szerint is alig ismert festő jelentkezett a fiatal nemzedék előtt és aratott sikert. Újból kezdődött a találgatás, miért torkolt a semmibe a nagyszerű ígélet. 1927-ben a soproni Képzőművészeti Kör fennállásának 30 éves örömnepét [29](#)egy resrospektív kiállítással tette emlékezetessé, amelyen a 19. század helyi festészetét mutatták be. Karcsay szerepelt, de nem ő, hanem az unokaöccse juttatta el a Duzzogást és a Pulykacsendéletet. Mindkettő élénk figyelmet keltett. Azután ismét hullámvölgy.

Karcsay 1932-ben meghalt Nagygeresden. A néhány soros megemlékezések nem elevenítették meg kellőképp a nevét. A felszabadulás után sem kapott még kellő méltánylást; Pogány Ö. Gábor egy összefoglalásában másokkal egy kalap alá foglalva említi: „Az élmények megrázó erejét mégse lehet kilugozni a mesterek munkájából... Karcsay Lajosból (1860–1932), Baditz Ottóból (1849–1936) és másokból elfojthatatlanul feltört az igazság szava” (A M. Művészettörténeti Munkaközösség Évkönyve. 1951. 49. lap. A haladó és reakciós erők harcának tükrözése a 19. századi magyar festészetben). A Boszorkánykonyha a csáfordjánosfai Simon kastély előcsarnokában nyert elhelyezést. Lakásban alig lehetett volna. A geresdi kúriából egy néhány kép is odakerült, míg Nagygeresden egy pár fiatalkori próbálkozás maradt csak. A kastély államosításakor a berendezés egy részével a Karcsay-képek töredéke a soproni Liszt Ferenc Múzeumba került, így a Duzzogás, a Pulykacsendélet, egy magyar-tárgyú nagyobb,

enyelgést ábrázoló olajkép, több tanulmány bajor parasztokról, köztük egy öreg ember ülő képe ablaknál, tehát ismét fényproblémával viaskodó kép. Vétel útján egy kisebb, parasztfej, amelynek arcát a gond és eltörődöttség szántotta át meg át, továbbá három kötet vázlatkönyv ceruzarajzokkal. Kevésbé azok érdekesek, amelyek nyilván Munkácsy hatására nagy, többnyire megrázó jelenetet mutatnak, teljesen készen, inkább azok, amelyek ismert képek előkészítői: így látni, hogy egy-egy képhez milyen szorgalommal fogott. Megvan a Duzzogás első villanata, egy másik rajzon a hajdú első fogalmazása látszik, katonára gondolt és nyilván sógora, a Sopron megyei alispán kedvéért, vagy tán a színesebb mundér adta ösztönzésre választotta a cifra hajdút képe főalakjának. A soproni Liszt Ferenc Múzeum 1954-ben a 43. külön kiállítását Karcsaynak szentelte.³⁽³⁾ Mivel a meglevő anyag nem volt elég, egy másik torzót is bemutatott, Vörös Erzsit (1864–1940), aki ugyan holtig hű maradt az ecsethez, de korának társadalmi felfogása szerint nem képezhetette tovább magát, így szintén igen biztató kezdet után megrekedt a fejlődésben.³⁽⁴⁾ A kiállítás erős vádirat volt egy letűnt kor értetlenségéről...

1967. XXI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Molnár József: A százéves Soproni Gázgyár története

30 Molnár József: A százéves Soproni Gázgyár története

1967. XXI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Molnár József: A százéves Soproni Gázgyár története / I.
Előzmények dióhéjban

I. Előzmények dióhéjban

Viszonylag igen korán jutott a gázzal történő világítás lehetőségének híre a városi tanácshoz. Egy tanácsi jegyzőkönyvből tudjuk: 1817. jan. 3-án a városi magisztrátus megbízta Patzill nevű tanácsnokát, hogy hallgasson meg szakembereket, mennyibe is kerülne a város közvilágításának gázzal történő megoldása. Az első gázlámpák London utcáin 1814-ben gyulladtak ki, tehát három évig tartott, amíg híre eljutott a tanácshoz. Ebben az időben aligha volt gázgyártáshoz értő szakembere a városnak.

Arról, hogy a fának száraz lepárlásánál nemcsak a primitív-kori vasgyártáshoz használt faszén, hanem felhasználható gáz is keletkezik – az ókori és koraközépkori embernek sejtelve sem volt. A szén száraz lepárlásából nyerhető gáz a XVIII. szd-beli ember találmányát dicséri. 1785-ben a löweni (flamand Leuven, francia Louvain néven) egyetem Minchelers nevű professzora előadótermét tanítványai oktatása céljából gázzal világította ki. A gázt úgy termelte, hogy levegőtől elzárt szenet hevített és a felszabaduló „gyúlékony levegőt” – első elnevezése szerint „inflamable air”-t – felfogta. Lebon 1801-ben, egy párizsi szállodában tíz napon keresztül mutatta be a gáz csodálatot keltő világító erejét; a látogatóktól 3 frank

belépődíjat szedett.

Patzill soproni tanácsnok csak annyit sejtethetett, hogy a gáz előállításának valami köze lehet a vegyészethez, ezért a rá kiszabott feladatot továbbította a város három gyógyszerészéhez.

A tőlük kapott jelentést – miután szakismerete hiányzott – kritika nélkül lemásolta és ez év márc. 5-én benyújtotta a tanácshoz. (Fasc. XXIV. 578.) E jelentés kultúrtörténeti érdekességű; a gyógyszerészek leszögezik, hogy a nagy mennyiségben igényelt gáz előállításához (Patzill jelentésében a „brennbare Luft” kifejezés, tehát az inflammable air szó szerinti fordítása szerepel) több különös berendezésű laboratórium szükséges. („...mehrere besonders eingerichtet Labororien unerlaesslich nötig”). Tíz laboratórium felállítását tartják szükségesnek. Igényelnek három nagy edényt kátrány s gázvíz számára, továbbá a termelt gáz raktározására szolgáló tartályt. Helyiség is kell a munkásoknak, éspedig: „...muss wenigstens 5 Klafter breit, 8 Klafter lang und 3 Klafter hoch seyn.” Tehát elképzelésük szerint a gyártó helyiség 75,84 m²-es területen elfért. – Három személy kell egy laboratórium kiszolgálásához; e munkások egyike megbízható az utcai lámpák gyújtásával és oltásával. Tehát a közvilágítás ellátásához elegendő lenne 30 munkás. A termelt gáz elvezetéséhez 1/2–2 collos csőfajtákat terveznek; ma Sopronban az új fővezeték átmérője 250–300 mm között változik. A gázvezetéshez rézcsöveket javasolnak; elképzelésük szerint a csöveket a lámpák magasságában házfalaikhoz erősítve kellene a szabadban vezetni. A beruházás költsége meghaladná a 100 000 forintot, amelyhez járulna még az évi üzemeltetési költség. – Összehasonlításként: 31 1824-ben a város utcáit 121 olajlámpa világította; beszerzési értékük 1613 ft; évi olajfogyasztás 3051 ft. A gyógyszerészek nem bíztak költségvetésükben és ezért javasolták, hogy a tanács inkább várja meg az akkor folyó bécsi kísérletezések eredményét.

Az olajlámpák szegényes fényt adtak. Egy osztrák krónikás büszkélkedve említi meg, hogy Bécsben már 1689 óta utcasarkok oszlopaira erősített négyszögletű olajlámpák világítanak. Ahol nem volt oszlopra erősített lámpa, ott méccsest vitt magával, aki az éjszaka sötétjében utcai közlekedésre kényszerült. Ezt a londoni tanács kötelezővé is tette: „...aki besötétedés után az utcákon ügyes-bajos dolgai után kénytelen járni, köteles százlépésről látható lámpást vinni magával. E rendelkezés megszegői latorság gyanújával elfogassanak, mert sötétben csak a tolvajok vagy más gonosztevők surrannak az utcákon.”

A „gyúlékony levegő” előállítása a XVIII. szd. végéig amatőrösködő szórakozás, bűvészmutatvány, de még nem ipar. William Murdock, a cornwalli szénbányák mérnöke 1792-ben már lakását és műhelyét házilag gyártott gázzal világítja. Példáját követik a nagyüzemi előállítás első kísérletei. A gázgyártás melléktermékei: a koks és a kőszénkátrány még nem képeznek ipari szükségletet. Párizsban 1817-ben vezetik be a gázvilágítást. Angliában 1823-ban már 52 városnak volt gázgyára. A monarchia korabeli Magyarországon a következő sorrendben vezették be a városok a gázvilágítást: 1855: Pozsony; 1856: Pest; 1857: Temesvár; 1863: Debrecen; 1865: Szeged; 1866: Sopron; 1869: Győr; 1873: Szombathely és Székesfehérvár.

Sopronnak a gázvilágítás bevezetésére elsőként Frigière János lovag tesz ajánlatot. 1845. nov. 24-i keltezésű levelében (5160/1845) közli a polgármesterrel, hogy Pesten tárgyal a gázvilágítás bevezetéséről és Sopronnak is felajánlja szolgálatait. A tanács elvileg kedvezően fogadja az ajánlatot és dec. 24. keltezéssel részletesebb tájékoztatást kér. 1846. febr. 8-i keltezéssel Reök János ügyvéd mint a társaság ágense válaszol a lovag helyett. Azt írja: „... hétről hétre várjuk azt a napot, mellyen sz. k. Pest városával a légszeszvilágítás iránti szerződést megköthessük, s mihelyt a dolgok annyira megértek ...” Sopronban is fognak jelentkezni. A pesti sikertelen tárgyalások után a lovag úr megbízottja nem jelentkezett.

A város vezetőit érdekelte a közvilágításra felhasználható gáz ügye, ezért meghozatta a bécsi gázvilágítást rt. várossal kötött szerződését (Statuten der Gasbeleuchtungs A. G. in Wien 1854. – Levéltári könyvtár T 8/4056); a tanács gondossága következtében a levéltár őrzi Wr. Neustadt, Pozsony, Győr, Baden, Pécs, Debrecen, Brescia, Klagenfurt városok gázgyáraival kötött szerződések másolatait. Az Oedenburger Intelligenz und Anzeige Blatt 1856. évi 56. számában a város polgármestere felhívást intéz a lakossághoz a gázvilágítás bevezetésének öntevékeny támogatása érdekében.

Öt év szünet után – 1861. szeptemberében – jelentkezik a második ajánlattevő a soproni születésű Mahr János naumburgi lakos személyében (4383/1861): ajánlata felett az X. 7-i tanácsülés ekképp dönt: „Nevezett egyénnek szülővárosa iránti ebbéli készsége köszönettel fogadtatik; miután azonban az ajánlatába fölvelt (ár) nagyobb, mint amibe a kivilágítás jelenleg kerül, továbbá e fontos tárgyban többnemű adatok gyűjtése szükséges, mi hosszadalmasabb időbe is kerül kiküldetnek Bertók Sándor tanácsos, Flandorffer Ignác, Boor Gyula Ágoston, Zettl József és Pfendesack M. L. képviselő urak e tárgyban minél előbb kimerítő javaslatot készíteni s azt benyújtani; vállalkozó úr pedig az elismerő köszönet kifejezése mellett a föntebbi okok alapján fölkérendő ezen javaslat beadására s a fölötti határozat-hozatilag elvárakozni – a midőn a város [32](#)közönsége nem késedendének közelebbi érintkezésbe bocsátkozni.” – E bizottságból két tag neve ragadjon meg emlékezetünkben: Flandorfferé, aki a Soproni Gázmű alapítója, és Pfendesacké, aki a legerőszakosabb konkurrens vállalkozó ügynöke lesz. Schindler A. Sopron közüzemi politikája c. dolgozatában az alapítást így írja le: „1865-ben egy müncheni Rüdiger (helyesen: augsburgi Riedinger) nevű cég kért a várostól engedélyt arra, hogy a városi közvilágítást gázzal elláthassa és hogy a gázt a magánlakásokba is bevezethesse. Amikor ezt Flandorffer Ignác soproni kereskedő megtudta, egy beadványban arra kérte a várost, hogy a Rüdiger féle tervet ejtse el, adja meg neki az engedélyt egy gázgyári üzem felállítására, ő kötelezi magát arra, hogy a gázgyárat tisztán soproni polgárok pénzén megépíti és egy éven belül üzembe helyezi.”

Térjünk vissza Mahr ajánlatának sorsára. A tanács tőle részletesebb ajánlatot kért, amelyre Mahr nov. 6 keltezésű válasza még mindig hallgat a legfontosabbról: az árkérdésről; ezért a város kéri az ajánlat konkretizálását. Mahr dec. 5-i keltezésű válaszában kibúvik a szög a zsákból: nincs abban a helyzetben, hogy 1000 köbláb gáz egységárát megadja. Erre csak az építkezés befejezte után kerülhetett sor. Hasonló jelenséggel később is találkozunk; angol, francia, német tőkések ajánlataiból kitapogatható, hogy egy gázvilágítási koncesszió aranybányát ér, de szakmai tapasztalatokat követel. Az ajánlattevőknek ebben az időben általában csak a tőkéjük volt meg szakmai ismeretek nélkül. Egy gázgyárba beruházott tőke amortizációját a gáz fogyasztási árába be kell kalkulálni; a hatvanas évek elején erre a kezdő tőkéseknek még nem volt gyakorlatuk. A tanács Mahr ajánlatát végül is elutasítja. A közvilágítás kedvezőbb megoldása azonban fűti a magisztrátus becsvágyát; dec. 16-án (5348/1861) megbízza Potyondi ügyvédet és Hasenauer mérnököt olyan terv elkészítésével, amely tartalmazza, hogy mely utcában és hány gázlámpával lenne a város közvilágítása megoldható. L. A. Riedinger cég első ajánlatát Bruno Emminger 1862. aug. 8-án közvetíti; erről jegyzőkönyv készül. A tanács az ajánlatot a jegyzőkönyv csatolása mellett a főispáni helytartóhoz felterjeszti (3008/1862). E felterjesztésből: „A tanács azonban a jelen helyzetben (t. i. megválasztott képviselőtestületét nem hívhatta össze) nem érezheti magát feljogosítva ily az egész város közönségére nézve oly kiváló érdekű, messzeható és nagyfontosságú kérdésben – a közönségnek bizalom alkotta képviselőtestületének meghallgatása nélkül – döntő elhatározást hozni, bátorkodik Méltóságodnak azon alázatos kérelmet fölterjeszteni, miszerint a jelen, *kizárólag községi s egyedül gazdasági kérdés megvitatására* (saját kiemelés) s elhatározása céljából kegyesen megengedni méltóztassék, hogy a tavaly megválasztott polgári képviselői testület tagjai, ha nem is mint képviselői testület, legalább mint a közönség bizalmi férfiai minél előbb egybehívassanak.” – A megyei főispáni helytartó nem ellenzi

tekintélyes és szakavatott egyének egybehívását, de kiköti: „Magától értetődően, hogy a tanácskozmány tárgya csak is a légszusz-világítás és egyéb mi sem lehet; mely utóbbi feltételnek pontos betartásáért polgármester urat mint elnököt személyesen felelőssé teszem.” Úgy tűnik a két hatóság viadalának fókuszába inkább az önkormányzati jogért folyó harc, mint a gázvilágítás ügye került. – Nincs nyom arról, hogy a tanács hogyan „rágta meg” a helytartó válaszát; az aug. 21-i tanácsülés jegyzőkönyve csak arról ad hírt, hogy a tanács a helytartótól kapott engedéllyel nem kíván élni a város vagyoni helyzete miatt és – „a légszuszvilágításnak behozatala ... egyelőre kedvezőbb időpontra halasztatik.”

A gázvilágítás bevezetésére pályázó következő vállalat (1863. III. 13. – 1435/1863) – H. Born chemnitzzi cég. Erről az ajánlatról tudomást szerez Riedinger 33is és ügynöke Pfendesack útján ápr. 11-én (1711/1863) új ajánlatot tesz a városnak. A légszuszvilágítási bizottság Riedinger ajánlatát látja kedvezőbbnek és javasolja a szerződés megkötését (2184/1863). A tanács a szerződést megkötöti és jóváhagyás céljából a helytartótanácsához felterjeszti. Ezt követően igen tanulságos mozzanatokról árulkodnak a levéltár öreg fóliánsai. A tanács – feltehetőleg Pfendesack sugalmazására – Riedinger-párti lesz, viszont a helytartótanács becsületesebben védi a város közönségének érdekeit, mint saját magisztrátusa.

Az országos főkormánysszék nem hagyta jóvá a szerződéstervezetet. Riedinger Debrecennek 1000 köblábanként 3 Ft 15 krajcáros egységárát biztosított, viszont Soprontól 3.33 Ft-ot kíván. Sopron zártabb település, mint Debrecen. kisebb a gázcsőfektetés költsége; indokolatlan a magasabb egységár. A főkormánysszék javasolta: a város bírja rá az ajánlattévőt ármérséklésre.

Itt kell bekapcsolnunk a gázgyár-létesítésről szóló előcsatározások másik szálát, amely a telephelykijelölés miatt izgatta a közvéleményt. A lakosság félt a gázgyár szomszédságától, tehát a gázgyárat minél távolabb akarta tudni a várostól. A vállalkozónak érdekes volt nemcsak a rövid elosztó-fővezeték gazdasági előnye, hanem a vasútállomáshoz közel fekvő telephely is, hogy a gázgyártás alapanyagául szolgáló szenet minél rövidebb távról tudja telephelyén betárolni. 1863-ban már olyan stádiumba jutott a gázgyár létesítése, hogy foglalkozni kellett a létesítendő gyár telephelyének kijelölésével. Az első telephelykijelölés egy század távlatából tanulságos helytörténeti levegőt érzékeltet.

Riedinger 1863. évi ajánlatában telephely céljára a Sopron–Nagykanizsa vasútvonal által Lövérek kifutójából levágott – mai Május 1 tér – Frankenburg út felé eső kertföldeket szemelte ki. (Der Gasometer wird auf den Hoffeldern und zwar neben den sogenannten Maulbeer-plantage vis s vis des evangelischen Schullehrer-Seminars an dem durch den Eisenbahn-train abgeschnittenen Theile dieser Hoffelder erbaut werden.) (Harmonia 1863. május 27. szám.) Urbánus szemlélet számára e helykiválasztás úgy hat, mintha a budai Halászbástya alá enyvgyártó üzemet javasolna valaki telepíteni. A Riedinger-féle elképzelés abban az időben még nem volt szentségtörés a városszépítő törekvések ellen. A Harmonia említett cikke a helykiválasztást a lehető legszerencsésebbnek tartja. (Dieser Platz ist in jeder Beziehung der vorteilhafteste da er ausser der die Stadt bestreichenden Windrichtung liegt, die Abfälle keine Wasserverunreinigung hervorrufen können...) A magyarázatot rögtön megkapjuk, ha egy korbelti várostérképre pillantunk: Még nem voltak kiépülve a Lövérek. Még beépítetlen volt a mai Köztársaság út, a Május 1 tér is. A vasútvonalon túl a mai Lövérek területén egy 1869-ben kiadott utcajegyzék szerint csak két ház állt. Ezek egyike Meyne Teodor tulajdona volt Szederkert 1. sz. alatt; házát kertészkedésre, csemetézésre szolgáló földek vették körül; ezt a telekkomplexumot parcellázták a XX. szd. első negyedében építkezési célokra. A másik ház a Várison volt, a kőbánya mellett. Akkor még a tervezett telephely a széljárás szempontjából valóban kívül esett a városon. Utódok érdeme, hogy centrális koncepcióvá vált a

városnak a Lövérék irányába történő fejlesztése.

A Riedinger-féle telephelyválasztás ellen a dunántúli evangélikus egyházkerület adott be fellebbezést – később soproni polgárok is követték példáját –, mert kb. 38 méter távolság volt csak a létesítendő gázgyár és a tanítóképző intézet között; ez a Frankenburg út mellett levő mai gyerek játszótér helyén állott. – Hasenauer városi mérnök a város megbízásából tervet készített körülbelül ez idő tájt a gázzal megvilágítandó utcákról; e terven a gáztartály a 34 Győri út és a Kőszegi út elágazásával bezárt hegyesszögbe (Kranawet Äcker) van berajzolva. Riedinger később e helykijelölést is elfogadta, habár a Győr-Sopron vasútvonal építése még a jövő zenéje volt, és a Déli vasúti állomástól a telephely a lehető legtávolabbra esett. Mai város-mérnök se tudna Hasenaurnál ideálisabb helyet kijelölni gázgyártás céljára. A Kranawet szántó szintje a belváros alatt fekszik; a levegőnél könnyebb fajsúlyú gáz nyomásfokozó közbeiktatása nélkül emelkedne a magasabban fekvő belváros felé. Mai szemléletünk szerint a Kranawet dűlőbe kellett volna telepíteni nemcsak a gázgyárat, hanem a nagyobb légköri szennyezést okozó Vasöntödét, Fésűsfonót, Sörgyárat, Villamoserőműt is.

Amikor később tisztázódott, hogy soproni lesz a gázgyártási vállalkozó – a gázgyár tervezett telephelye ismét visszakerült a Déli vasút vonala mellé, de az állomástól északra – a mai helyére. A részvényesek pártolták Flandorffer tervét és a hatósági gázgyár létesítésével megbízott albizottság is javasolta a végleges telephelyet. Vághy Mihály 2 hold 860 n. öl kiterjedésű telkét vásárolták meg a részvényesek. Egy, a gázgyár történetével foglalkozó füzetke szerint a mai gázgyár Flandorffer telkén épült; e beállítás csak elírás. Az az igazság, hogy a mai Táncsics utcai telep közelében a Kossuth út (a Situations Skizz szerint akkor: Weg zum Bahnhof) és a Táncsics utca között a Flandorffer családnak igen kiterjedt telekkomplexuma volt. Amerre pedig közműhálózatot fektetnek, arra felé a telkek ára ugrásszerűen emelkedik.

A gázgyártás – tekintve, hogy a kemencék aláfűtésére kokszot használnak – nem jár füstszennyezéssel; porszennyezése nem fenyegető mértékű ugyan, de nem is kívánatos. A környék lakossága más okok miatt tiltakozott a telepítési terv ellen: a közvélemény annyit tudott a gázzal, hogy mérgező és robban. Ma már tudjuk: ha egy gáztartályba lyukat vágunk és a kiszökő gázt meggyújtjuk, a tartály nem robban, mert a gáz a tartálynyomás következtében kifelé áramlik és a levegőben elég. A raktározásra szolgáló gazometer tűzveszéllyel fenyeget ugyan, de nem fenyegeti a környéket robbanással. Mást tudott erről a lakosság a múlt század hatvanas éveiben.

Amikor szétment a híre, hogy hova tervezi az albizottság a gázgyár telephelyét, 96 aláírással ellátott kérelem futott be a tanácshoz: más városrészbe helyezték el a tervezett gázüzemet. (2772/1863). A beadványon e feljegyzés olvasható: „Ezen folyamodás részrehajlatban szakértők meghallgatása után adandó véleményezés jelentés végett visszavárólag kiadatik a légszesz világítás tárgyában kiküldött bizottmánynak.” A bizottmány a fellebbezést három orvosnak adja ki; az orvosok nem jutottak közös nevezőre a panasz alaposága vagy alaptalansága tekintetében. Az albizottság erről jelentést ad a tanácsnak (3161/1863). A helykijelöléssel kapcsolatos panasz tovább gyűrűzött: megszólalt a dunántúli evangélikus egyházkerület iskolai nagybizottsága is. Sérelmezik, hogy tanítóképezdájuktől „alig 20 ölnyi távolságra” tervezik a légszeszgyár felállítását. Ez a panasz nem a gázgyár mai helyére, hanem a Riedinger-féle első tervhelyre értendő. Az egyházkerület kérése, hogy a „tervezett légszesz gyárat képezdei épületünktől távolabb helyezni ne terheltessenek, miután ily gyárnak közelsége nem csak oly sok áldozatba került épületünket könnyen kockáztathatná, hanem és főképpen a közelében elterülő ártalmas légnemek által növendékeink egészségét okvetlen veszélyeztetné.” (2845/1863) Haubner Máté dunántúli ev. szuperintendens külön fellebbezést nyújt be a helykijelölés tárgyában. E fellebbezést a főispáni helytartó

juttatja el a városi tanácshoz.

1863 derekán a gázvilágítás bevezetésének tervét tehát két oldalról vették 35tűz alá: a felső szervek elégedetlenek voltak a Riedinger-féle szerződés-tervezettel, a lakosság egy része pedig elégedetlen volt a telephely-kiválasztással.

1863. VII. 6-án jelenti a tanács a főispáni helytartónak, hogy sikerült a Riedinger céget ármérséklésre bírni, és kéri a módosított szerződés jóváhagyását. Közben VII. 13-i kelezéssel a főispáni helytartó értesíti a várost, hogy dr. Boor Ágoston Károly a Riedinger-féle második szerződéstervezet ellen is folyamodást jelentett be és a tanácstól véleményes jelentést kért. A város elsősorban a helykijelölés problémáját kívánja tisztázni. Felkéri a helytartótanácsot, hogy a tárgyügyben befutott panaszok megnyugtató tisztázására és szakvélemény adásra jelöljön ki szakembereket. A budai helytartótanács Szauer Antal üi. tanácsost és Felletár Emil m. kir. egyetemi vegytanárt küldi ki szakvélemény-adásra. A szakértők a városi főorvos, főkapitány és főmérnök kíséretében bejárják a város nyugati, déli és keleti peremét és szakvéleményük (3635/1863) sokban hozzájárult a kedélyek lecsillapításához. Megállapították, hogy Hasenaur mérnök ideális helyet jelölt ki az üzem telepítése céljára. De a város nyugati peremén történő telepítése esetén korántsem fenyegeti a város közönségét olyan hátrány, amilyeneket a befutott fellebbezések felhoznak. A szakvéleményből idézzük: „a légszesz kőszénből gyártatik, tüzelőanyagul nem kőszent, hanem a légszeszgyártás mellékterményét a kohkot «cvac» használják. A kohk pedig miután az illő kozmás anyagokat képező alkatrészekből már megszabadított – szagtalan füsttel ég el. Ennélfogva azon ellenvetés, miszerint a kéményen elszálló kőszénfüst szagával és ártalmas anyagaival a levegőt megfertőzheti, csak azon esetben birna alapossággal, ha a légszesz gyártásnál kőszén használnának tüzelőanyagul. ... Röviden szólva a fönnemlített t. tiltakozók mindenestre túlzó sötét színekkel föstötték a légszeszgyár veszélyességét az egészségre, mert ha a felhozott érvek egész terjedelmében alaposak és helyesek volnának: úgy Bécs, Pest, München s Európa legtöbb városainak egészségügyi hatásai súlyos vétket követtek volna el hivatásuk ellen, midőn a légszesz gyárakat – ezen állítólag minden élőlényt gyilkoló intézeteket – a városok közvetlen közelében, sőt némely helyen úgyszólván a városban engedik felállítani.”

A városi tanács igen diplomatikusan használta fel a szakértői véleményt. A főispáni helytartóhoz – Haubner Máté fellebbezésének elintézésére – felterjesztette a szakértői véleményt (3481/1863). Miután a szakértők a telepítésre más helyet is kijelölhetőnek tartanak, a tanács javasolja, hogy a helytartótanács a szuperintendens fellebbezését utasítsa el. A városi tanács a végleges döntésig a helykijelölés tárgyában határozatot nem hoz. A helykijelölés kérdése ilyen előzmények után került süllyesztőbe; a frontot csupán a Riedinger-féle szerződés ellenzőivel szemben kellett tartani. A módosított második szerződés ellen – az említett Boor-féle fellebbezésen kívül – 12 polgár aláírásával is érkezett fellebbezés.

A helytartótanács szept. 8-i kelezéssel összefogja a gázgyár létesítésének ügyét. A két szakértő jelentésének elbírálását egyelőre függőben tartja és a helykijelölést a „lakosság befolyásával újlag tárgyalatni kívánja.” Ezt kívánják az időközben befutott szerződés elleni fellebbezések is. A lakosság meghallgatásának módjára vonatkozólag a városi tanács kérje ki a soproni királyi biztos utasításait. A főispáni helytartó dec. 22-i kelezéssel (532/1864–8) az alábbi szövegű sokszorosított meghívót bocsátotta ki: „...szerencséttem ezen rendeletről értesíteni (t. i. a helytartótanács új tárgyalást elrendelő leiratáról) oly megjegyzéssel, hogy a kérdésben forgó ügynek újabb tárgyalására és végleges 36eldöntése végett 1864 Január hó 23-án reggeli 10 órakor a városház tanácstermében személyes elnökségem alatt egy tanácskozmányi ülést tartandok, hivatalos tisztelettel felkérvén – hogy abban bizalmi férfiúi minőségben részt venni ne terheltecsék.”

A királyi biztos ezen az ülésen (jegyzőkönyve 532/1864–9 sz. alatt) a vitát az alábbiak szerint egyszerűsítette le: a főkérdés az, hogy kívánja-e a város a gázvilágítás bevezetését? A jelenlevők nagy többsége a bevezetés szükségessége mellett szavaz. A kivitelezés kérdésében: ti. melyik eddigi pályázó ajánlatát fogadják el, a plénum leghelyesebbnek azt tartja, ha a város nyilvános pályázatot hirdet meg, és pedig külföldi és belföldi lapokban. A versenytárgyalás eredményének elbírálására a városi tanács javaslata alapján 15 tagú albizottságot jelöl ki az értekezlet; ebből a bizottságból rejtélyes módon Flandorffert kihagyták.

A városi tanács megkereste a pesti tanácsot, hogy küldje meg közvilágítási naptárát. A gázgyárakkal szerződött városok nem gázóra alapján regisztrált gázmennyiséggel, hanem szerződésben rögzített évi világítási órában számoltak el az üzemekkel. Ebben az időben a világítási naptárak igen bonyolult szerkezetűek voltak. Általában a hónapokat három dekádra tagolták, de a szeptember hónapot 1–10, 10–15, 16–20, 21–25, 26–30 szakaszokra, az októbert 4 szakaszra tagolták. A tagolásban hol a meggyújtás, hol az oltási idő változott 15 vagy 30 perces eltérésekkel. A világítási naptár számolt az egész éjjel égő lámpák mellett ún. féléji lámpákkal is. A naptár készítője figyelembe vette a holdtölte előtti, holdtölte alatti és holdtölte utáni napokat is. Egy ilyen naptár alapján – figyelembe véve a tervezett lámpák számát – a város ki tudta számítani, hogy hány gázvilágítási órát igényel.

A város pályázathirdetése a Wiener Zeitung, Augsburger Allgemeine Zeitung, Kölnische Zeitung, Pester Lloyd, Independence belge Brüssel és Pesti Napló c. újságokban jelent meg. A pályázathirdetésre 8 cégtől érkezett ajánlat.

A gázbizottság elégedetlen volt a pályázati eredménnyel, és szept. 6-i ülésén javasolta a tanácsnak, hogy a pályázati határidőt az év végéig hosszabbítsák meg. A tanács a javaslatot elfogadta és az említett újságokban a határidő-meghosszabbítást meghirdette.

Ebben az évben jelenik meg a háztartási gázvilágítás versenytársaként a petróleum-világítás. A Pesti Napló 1864. X. 25-i számában találkozom ilyen szövegű hirdetéssel: „Legjobban finomított amerikai petróleom Pennsylvaniából egyenesen behozva” – kapható X. Y. cégnél.

A pályázati határidő meghosszabbítása arra volt jó, hogy Flandorffer is felkészülhessen pályázatával és a gázmű létesítését biztosító részvénytársaság összehozásával. Mondanunk sem kell, hogy a meghosszabbított pályázat anyagából a gázbizottság Flandorffer ajánlatát találta a város részére a legkedvezőbbnek. 1865. IV. 20-án megérkezik Riedinger még kedvezőbb feltételeket tartalmazó ajánlata (Fasc. XXV–13829). Ne rójuk meg a városi tanácsot, amiért kedvesebb volt neki a polgáraiból alakult rt., mint a külföldi vállalkozó. A városi levéltárban található szerződésmásolatok szerint Sopron létesített elsőnek hazai tőkéből gázgyárat. Pesttel a bécsi Rothschild-ház képviselőjében J. Mayer Kapferer, a nürnbergi gázgyár tulajdonosa, Péccsel angol cég megbízásából a Deutsche Continental Gesellschaft, Debrecennel a már említett Riedinger-cég szerződött. Elvileg minden olyan támogatás, amelyet Flandorfferék a tanácstól kaptak, helyeselhető. A végleges szerződéskötésig – amint látni fogjuk – a polgárok zsebére a felettes hatóság vigyázott.

A megalakuló részvénytársaság számviteli előiratai, közgyűlési jegyzőkönyvei [37](#) német nyelven készültek. Oedenburger Gas Actien Gesellschaft cégszöveggel leveleztek, csak hatósági érintkezésben használták a légszeszvilágítási r. t. cégszöveget. Az alábbiakban az 1897-ben történt cégátalakításig OeGAG rövidítéssel fogom a vállalatot jelölni.

1865. május 28-i keltezéssel a főispáni helytartó értesíti az OeGAG ideiglenes választmányát, hogy

összehívhatja június 1-re az érdeklődőket a megalakuláshoz szükséges előtanácskozásra; „...együttal a helybeli Kania Nándor polgármester urat (nagyapja a második világháború alatti Kánya Kálmán külügyminiszternek) megbízván, hogy ezen előtanácskozási gyűlésen országfejedelmi biztosi mineműségében részt vegyen és annak határozatát velem annakidején tudassa.”

Ezen a gyűlésen Flandorffer bemutatta a vállalat alapszabály tervezetét. A városi tanács a tervezetet június 6-án továbbította a helytartótanácsnak (1555/1865). Az engedélyező leirat 1866. jan. 22-én érkezett meg a tanácshoz; a főhatóság az alapszabályokat néhány jelentéktelen formai módosítással jóváhagyta.

Az OeGAG alapszabályai még a klasszikus kapitalizmus légkörét idézik. Néhány jellemző pontja: a részvénytársaság más egyesülésbe nem léphet be; a részvények névre szólóak, tulajdonos változás esetén az rt. előjegyzzi, nyilvántartja a változást; az alaptőke emelés módja nem pótbefizetés a meglévő részvényekre, hanem új részvények kibocsátása; új kibocsátású részvényekre a régi részvénytulajdonosoknak elővásárlási joguk van; a szavazati jogot korlátozták, mert

1–4 db részvény birtokosának 1 szavazati jogot

5–10 db részvény birtokosának 2 szavazati jogot

11–20 db részvény birtokosának 3 szavazati jogot

20–40 db részvény birtokosának 4 szavazati jogot

biztosítottak a közgyűlésen. Szavazati jog gyakorlása szempontjából nem volt értelme 40-nél több részvényt gyűjteni; a közgyűlésnek a tiszta nyereség legalább 5%-át alaptőke képzésére kell fordítania; intézőbizottsági ülés csak Sopronban tartható; az intézőbizottság tagjai tisztségüket ellenszolgáltatás nélkül – tehát társadalmi munkában – látják el. Az alapszabályt a helytartótanács nevében Zichy Nándor 1866. IV. 13-án hagyta jóvá. Fenti okmány ad 1231/1866 iktatási számmal került a levéltárba.

Az ideiglenes vezetőség – bárha a várossal megkötendő szerződés még nem volt meg – előre dolgozott. A II. 28-i ülésen Flandorffer bejelentette, hogy 2 tervezett 600 db-os részvény-keretet 79 darabbal túljegyezték; a 15 részvélynél többet jegyzőktől csípnek le részvényeket, hogy mindenkinek jusson. Ez az ülés választotta meg Flandorffert elnökké; megválasztottak továbbá 12 intézőbizottsági tagot is. A részvényesek felhatalmazták a vezetőséget a várossal történő szerződésre, a telek megvételére. Az előzetesen felmerülő költségekre részvényenként 5 Ft befizetését tették kötelezővé. Az üzemi építkezésre vonatkozóan kérelmet (Fasc. XXIV–6270) Markl József építőmester nyújtotta be; a kérelemben szerepelt a kemenceház, az igazgatósági épület, egy hídmérleg és egy téglából falazott aljazatú gáztartály. A gyárépület kemencehelyisége már vas-szerkezetű tetővel szerepel. Az üzemi terveket Faendrich bécsi mérnök készítette; ő látta el tanácsadó minőségben a műszaki vezetést is.

Az intézőbizottság márc. 6-i ülésén megszövegezik a szerződéstervet; a közvilágítási gáz egységára illetlenül magas, a tervezetet azonban felesleges ismertetnünk, **38** mert nem kerül jóváhagyásra. Az üzemi telket Vággy Mihálytól n. ölenként Ft 1,50 áron szerzi meg a vállalat; az ár méltányos, mert hasonló telek négyszögöléért ez esztendőben 2 Ft-os árat hoz javaslatba a gazdasági albizottság. Márc. 10-én érkezik a tanácshoz a szerződés tervezet. A polgármester kívánságára az e célra megalakított bizottságba csak

olyanokat választottak be, akik nem jegyezték OeGAG részvényt. A bizottság feladata volt a jóvá nem hagyott Riedinger-féle tervet az OeGAG tervezetével egybevetni.

A tárgyalásokról készült jegyzőkönyv szerint egyes bizottsági tagok helyesebbnek látják az üzemnek a város keleti szélére történő telepítését, de a bizottság többsége az OeGAG álláspontját fogadja el. A város kötelezi magát évi 320000 világítási óra megvásárlására. A bizottság azt is megállapítja, hogy egységár tekintetében Riedinger ajánlata kedvezőbb, de csak a közvilágításnál. Magánfogyasztók mindkét szerződés szerint 1000 angol köblábanként 6 Ft fizetésére lennének kötelezve. Az OeGAG alacsonyabb fűtőértékű gáz szolgáltatására kötelezi magát, mint Riedinger. – Riedinger tervezete szerint az első beruházás költségeinek 50%-át a városnak kell viselnie: az OeGAG tervezetében az első beruházások teljes egészében a vállalatot terhelik. A magisztrátus az OeGAG tervezetét fogadja el, és III. 27-én a főispáni helytartó útján jóváhagyásra felterjeszti. A helytartótanács ápril. 13-án kiegészítő adatokat kér. A város által felterjesztett alapadatok a gázvilágítás bevezetése mellett szólnak.

1865. évben a városi közvilágítás költségei az alábbiak szerint alakultak:

Olajvásárlás	5 143 Ft 39 kr
A lámpák üzemben tartása	200 ft 96 kr
7 lámpakezelő havi bére á 120 ft	840 ft – kr
Egyenruhájukra költség	60 ft 53 kr
Egyéb kisebb kiadás	83 ft 43 kr
Összesen :	6 348 ft 31 kr

A város tervez évi 320 000 közvilágítási órát, amelynek óránként 2 krajcárral számított költségvetési kihatása 6400 ft. Papíron ez nagyon szépen fest, de a világítási órák száma, amint látni fogjuk, tetemesen megnövekszik. A tanács elismeri, hogy az utolsó öt év átlaga szerint közvilágítását évi 6 000 forintból megoldotta, de a várható 400 ft-os többlet-költség ellensúlyozza, hogy az addigi 125 (Argand) és 61 kis olajlámpa helyett 223 gázlámpát állíttat be a város és a légszeszvilágítás hatásfoka jelentősen kedvezőbb az olajvilágításnál.

Riedinger a kedvezőnek ígérkező soproni vállalkozástól nem akar elesni, ezért ügyvédje útján kérést intéz a királyi helytartótanácsához a város és a OeGAG között tervezett szerződés mellőzése („um Sistierung der Genehmigung) érdekében. Riedinger mindenről tud, ami Sopronban gázügyben történik, mert ágensek is vannak a világon, akik nem akarnak jutalék-részüktől elesni. Riedinger keresetében azzal érvel, hogy eddig ő adta be a legkedvezőbb ajánlatot a városnak. Hajlandó az OeGAG által ajánlott köz- és magánvilágítási árakat tovább mérsékelni és az a kérése, hogy a szerződést addig ne hagyják jóvá, amíg neki a város alkalmat nem biztosít kedvezőbb ajánlattételre. A két veszekedő fél közül – amint látni fogjuk – ezúttal a város közönsége jár jól.

A helytartótanács VI. 6. keltezésű leirata (1982/1866) négy pontban tesz észrevételt az OeGAG féle tervezettel szemben: 1. Az árak nemcsak a főváros, ³⁹de másodrendű vidéki városok áraihoz mérve is magasak (vidéki közület 3,15 Ft-ot fizet a soproni 3,35 ft-tal szemben; magánfogyasztó 5,77 és fél krajcárt a 6 forintra szemben); 2. Magánosok részére biztosítandó az a jog is, „...hogy házi célokra maguk készíthessenek és használhassanak légszeszt, sőt azt – más módon, mint mely ezen szerződésben kikötve van – mások részére kiszolgálhassák, vagy vehessék – sértetlenül fenntartandó.” 3. A városnak a 26.

működési év után a szerződés felmondásának joga biztosíttassék anélkül, hogy a gázgyár megváltására kötelezhető lenne. A negyedik pont a gázgyár kártérítési igényeinek szab feltételeket. Igen figyelemre méltó a leirat befejezése. „Ezen figyelmeztetések kíséretében a szerződés és hozzátartozó öszves iratok és Rajzok Riedinger L. A. bajor pénzügyi tanácsos és augsburgi gyártulajdonosnak ez ügyben benyújtott – de elvileg elvetett – folyamodványa kíséretében azonnali további eljárás végett oly utasítással küldetnek vissza, hogy a fentnek szerint az ottani részvénytársulattal folytatandó alkudozások eredménye e Helyre bejelentendő lészen.”

A helytartótanács eljárása a város közönségének érdekeit védi. Megküldi Riedinger beadványát (a város használja fel: az OeGAG adjon még kedvezőbb ajánlatot) és ebbe belemagyarázhatunk egy kis hazai iparpártoló szándékot is. Egyetlen hiba van a leiratban: tartalmazza azt is, hogy Riedinger kérését elvben elveti. A képviselőtestületben nemcsak Riedingernek, de Flandorffernak is meg voltak a maga ágensei.

A VI. 12-i intézőbizottsági ülésen megtanácskozzák a helytartó tanács leiratát és a módosított szerződés VI. 15-én aláírásra kerül (Fasc. XXV 13829 és 14250 Bd). Ez a tervezet is csak tessék-lássék engedményeket tartalmazott és a város – rejtélyes okokból Flandorfferék büvkörébe kerülve – pártolólágg továbbította. A helytartótanács erre adott VII. 28 keltezésű leiratát a magisztrátus aligha tette ki ablakába. A leiratot terjedelme miatt nem közölhetjük egészében, és csak a fontosabb részeket idézzük. A leirat azzal kezd, hogy előző észrevételeit a város közönségével abban bizakodva közölte, hogy a városi hatóság ... fennálló hivatásánál fogva is oda irányozandja törekvését, hogy a hiányos, vagy kevésbé helyes, de mégsem annyira lényeges szerződési pontoknak mellőzésével csak négy irányban tett kormányászéki figyelmeztetéseknek siker szereztessék és ezúttal hajlandó volt hinni, hogy nevezett részvénytársulat nemcsak a Riedinger féle ajánlat elvetése, de egyáltalában minden nemű verseny hallgatag mellőzése által nékie (OeGAG-nak) biztosított kedvező helyzet felismerésében ha nem is több, de legalább annyi előnyöket fog Sopron szabad királyi város közönségének nyújtani, mennyit a különféle külföldi légszuszvilágítási társaságok s vállalkozók több magyarországi városnak már nyújtanak.” – E bevezető után a leirat megállapítja, hogy a 4 pont közül az OeGAG új szerződéstervezete csak ama passzust változtatta meg, amely a magánosok szabad rendelkezési jogáról szól, a háztartáson belüli szabad világítási megoldásokkal kapcsolatban. Kifogásolja a leirat azt is, hogy a szerződés felbontásával foglalkozó passzus fogalmazása nem megnyugtató; továbbá: az OeGAG csak abban az esetben fogadja el a közvilágítás 3 ft 55 és fél krajcáros egységárát, ha a szénárak csökkenésére való tekintet nélkül az egységárat a város 30 évre kötelezőnek ismeri el. (A többi magyar város úgy szerződött, hogy a szénárak mérséklődése esetén a gázgyárak tartoznak a közvilágítási egységárat is csökkenteni.) A városhoz közel eső Brennbérg szénbányára gondolva utalt a leirat arra, hogy Buda és Pest távolabbról kénytelen szenet hozatni és mégis a vállalkozó 3,15 ft áron számítja a közvilágítás egységárát. A leirat 40határozott és kemény hangú befejezése a szerződéstervezetre megtagadta a jóváhagyást.

A kissé érdes hangú leirat sokkal hasznosabbnak bizonyult, mint az előbbi, jóakaratot sugárzó elintézés mód. De az OeGAG nem adja be könnyen a derekát. Ez év augusztusában jelentkezik az utolsó ajánlattétvő: Scharm József bécsi cég. Flandorfferék készülődése szerződés nélkül is folyik. Kijelölik a közvilágítási lámpák felállítási helyét; a vállalat német nyelvű brossúrátt jelentet meg a nagyközönség részére (Fase. XXI-1389) a gázvilágítás előnyeiről és feltételeiről; elkészíti a magánháztartások csatlakozóvezetékekének ártáblázatát. A magánfogyasztók gázmérő óráinak évi bérleti díjául 3,20 ft-ot állapít meg. Nagy nyári hallgatás után szept. 16-án jelentkezik az OeGAG a város felé: teljesítik a kormányászék követeléseit. Elfogadja közvilágításra a 3,15 ft-os egységáratt, alávetti magát szénárcsökkenés esetén az ármérséklésnek. A városi tanács felterjesztésében megható hangon ecseteli az OeGAG „áldozatkészséget.”

Megerősíti a vállalat állítását: a brennbergi szén gázgyártásra gazdaságosan nem használható fel; ma ezt a kifejezést használjuk: nem süllőképes. A gázszenet Ausztriából, főként a cseh-morva vidékről hozzátják. A városi tanács felterjesztésének befejező részében javasolja a legújabb szerződéstervezet jóváhagyását. A helytartótanács okt. 13-i keltezésű, immár nem döntő jelentő kérdésben (szénárcsökkenés) még egyet csavar a présen és az összes előiratokat újból bekéri. Még van egy kis helyi vita a város és a vállalat között az utolsónak tekinthető nov. 16-i szerződéstervezet fölött, aztán dec. 5-én aláírják és megy fel jóváhagyásra. A tanáccsal szemben bizalmatlanná vált helytartótanács dec. 22-i leiratával kötelezi a várost, hogy azon a napon, amikor a légszeszgyártás megindul, a gázszén árát bizottságilag állapíttassa meg.

Az előzmények történetét zárjuk le a helytartótanács által dec. 22. keltezéssel jóváhagyott és a városnál dec. 31-én 4926/1866 sz. alatt érkezett szerződés kivonatos ismertetésével. Nem térünk ki a szerződés ama részleteire, amelyeknek se a későbbi események szempontjából, se helytörténeti szempontból jelentősége nincsen.

A szerződés német nyelvű; a város részéről a polgármesteren kívül két gazdasági tanácsos, egy városi mérnök és a főjegyző írta alá; az OeGAG részéről az elnök, helyettese és tíz intézőbizottsági tag az aláíró. A főhatóság megerősítő záradéka magyar nyelvű.

Az első pont az OeGAG-nak 30 évre biztosít kizárólagos jogot utak, utcák és nyilvános terek megvilágítására; engedélyezi magánszemélyek részére a gáz eladását; a város területén gázcső fektetésére csak az OeGAG jogosult. A vállalat a gáz előállításához szükséges épületet, berendezést, fővezeték (de csak a megvilágítási terv határain belül) saját eszközeiből létesíti. Magánosnak fennáll a joga, hogy maga állítson elő gázt. Az ötödik pont mentesíti a rt-ot községi adó fizetése alól. (A felszabadulásig az állami adó megállapítása után a városok annak bizonyos százalékát községi adó formájában szedték be. A városok között versengés alakult ki és községi adóelengedésen kívül ingyen telekkel is csalogatták a telephelyet kereső ipari vállalkozásokat.) A 6. pont szerint a város a közvilágításra szolgáló lámpák számát az induló 223 db-ról csak 300-ig emelheti; e kikötés értelme nem világos; csak arra gondolhatunk, hogy a vállalat tartott attól, hogy az olcsó egységárú közvilágítási gázt a város majd fényüzésre fogja felhasználni. A 9. pont a gáz szagtalan égését követeli meg; a szén-savtartalom 1%-nál magasabb nem lehet; fényerőben a követelmény: olyan lámpa, amely egy óra alatt négy és fél köbláb gázt fogyaszt el, 41annyi fényt adjon, amennyit 12 db tíz dekás viaszgyertya ad. A 10. pont a közvilágításra szolgáló gáz áráról intézkedik. A szerződés 30 éves tartama alatt a város 1000 angol köblábanként 3 ft 15 krajcárt térít a vállalatnak. Ha a szén ára mázsánként – a helyét Sopron állomásra érve – tíz és fél krajcárral csökken, a következő gazdasági évben a vállalat mind a város, mind a magánfogyasztók számára a gáz egységárát 17 és fél krajcárral csökkenteni köteles. A 11. pont: A város kötelezi magát, hogy a gázvilágítást a városházába, a színházba és a városmajorba saját költségén bevezeteti; bárha itt a város magánfogyasztó – a vállalat a magánfogyasztásra megállapított egységárból 10% engedményt ad. A 12. pont: közbiztonsági szempontok miatt magánfogyasztóknál szerelési jogot csak az OeGAG részére biztosít; berendezési anyagot is csak a vállalat szállíthat; a csatlakozó vezeték árát a fogyasztó megtéríteni köteles. A gázórák pontos működéséért a vállalat felel; kétely esetén a városi hatóság mértékhatóságával ellenőrizteti; 3%-nál nagyobb pontatlanság esetén a vállalat a kár megtérítésén kívül 50 krajcár büntetést fizet a városnak; alaptalan panasz esetén a mértékhatóság díját a magánfél fizeti. Magánosok a szerződés tartama alatt 5 ft 77 és fél krajcárt fizetnek 1000 köblábanként. A 20. pont: A közvilágítási terület növelése esetén a hálózatbővítés a vállalatot terheli, de hálózatbővítést a város csak ott követelhet, ahol a csatlakoztatandó terület nem esik 50 lábnál távolabbra a meglévő fővezetektől, és e területen legalább annyi magánfogyasztó jelentkezik, akik fogyasztása évi két egész éjjel égő utcai lámpa fogyasztását biztosítják. A 21. pont: Ha a szerződés tartama

alatt egy még ismeretlen világítási módszert találnának fel, amely praktikusabb stb., a vállalat köteles a város felszólítására ezt az új világítási módszert bevezetni. (E passzus a villanyvilágítás bevezetésénél kap szerepet.) A város hozzájárulása nélkül a vállalat nem térhet át más világítási módszerre. Ha a vállalat működésének 26. esztendejében egyik szerződő fél sem él a felmondás jogával, a szerződés érvénye további 25 évre meghosszabítottként kezelendő. 75 éves szerződési idő után lejár a vállalat koncessziója, és a vállalat átmegy a város közönségének tulajdonába. Ha a város felmondási jogával él, a vállalatot megvásárolhatja, éspedig 30 éves lejáratkor a vállalat évi nyereségének 16-szorosáért és 55 év lejáratkor a nyereség tízszereséért. Az évi nyereség az utolsó tíz év átlagából számítandó ki. 26. pont: 30 év szerződési idő után a közvilágításra megállapított egységár 1000 köblábanként 1 ft 57 és fél krajcárra és további meghosszabodás esetén $78 \frac{3}{4}$ krajcárra csökken. A részvényesek az üzemet 3 évi fennállás után eladhatják; eladás esetén a városnak elővásárlási joga van. A vállalatot csak a város hozzájárulásával lehet bérbe adni.

A következő három évtized alatt nem fordult elő, hogy bárki is a szénárak csökkenését firtatta volna.

1967. XXI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Molnár József: A százéves Soproni Gázgyár története / A dolgozatban előforduló régi mértékekről

A dolgozatban előforduló régi mértékekről

A hüvelyk (Zoll) vidékenként 230 és 300 mm között ingadozó hossz mérték. Csavarméret jelölésére 254 mm értékkel ma is használatban van. Sopronban a bécsi coll 263,4 mm-es értékkel volt használatos.

Köbtartalom mérésére a gáziparban – az angolok által elsőként gyártott gázórák miatt – az angol köbláb volt használatos. A régi bécsi láb 0,3161 méternek – ma is használatban lévő angol láb 0,3048 méternek felel meg. Méterrendszerükből visszszámolva egy méter 3,28084 angol láb, vagy 3,163556 bécsi láb értékű. Egy köbméter gázt 0,35314633676 angol köblábbal mértek a régi gázórák. A méterrendszer behozatala előtt a városok a gázgyárakkal 1000 angol köbláb mértékegységre kötötték szerződéseiket; ez megfelel ma 283,17 köbméternek. A soproni szerződés 1000 köbláb árát közület részére 3,15 osztrák értékű forintban szabta meg. A Bach-korszak alatt Magyarországon az ipar és a kereskedelem osztrák értékű forintban számolt. A monarchia új pénzegységéről intézkedő koronatorvény a magyar és az osztrák koronát 50 krajcárral számította át, tehát egy forint a monarchia területén egységesen két koronára volt átszámítandó.

1967. XXI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Molnár József: A százéves Soproni Gázgyár története / Felhasznált irodalom:

Felhasznált irodalom:

A Budapesti Gázművek száz esztendeje. – Bpest, 1956; a vállalat kiadása.

Győr város gázművének 70 éves története. – Győr, 1940; a Győri Gázmű kiadása.

Csatkai Endre: Korai kísérlet Sopronban a gázvilágítás bevezetésére. – SSz. III. évf. 181. old.

Csatkai Endre: A soproni közvilágítás múltja. – Új Sopronvármegye 1941. III 29.

Halla–Dobrovits: Magyarország története különös tekintettel iparra és kereskedelemre. – Monopol könyvkiadó Bpest, 1936.

Sándor Vilmos: Nagyipari fejlődés Magyarországon 1867–1900. Budapest.

Sopron. Az egykori kerületi székház (1849–1860)

1967. XXI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Verbényi László: A huszitizmus egyik fő támogatója Sopronban

43 Verbényi László: A huszitizmus egyik fő támogatója Sopronban

Zsigmond Sopronba költözteti át Zsófia cseh királynét

A XIV. század közepe után számottevő lépések történtek Sopronban a városi élet teljes kifejlesztése irányában. A régi Scarbantia romjain fokozatosan felépült az erődítményszerű belváros, vele szerves gazdasági összefüggésben kialakultak az elővárosi központok, s a város vezetésében egyre erőteljesebben a polgári elem jutott szóhoz. Az egészséges munkamegosztás hatására Sopronban és közvetlen környékén gazdasági fellendülés következett be, ami szerencsésen találkozott a központi hatalom szándékaival is.

Már Nagy Lajos uralkodásának vége felé megélnkültek a kapcsolatok a királyi udvarral, különösen kedvező irányt nyertek Zsigmond idején, aki politikai és gazdasági terveinek megvalósítására támaszt a főurak hatalmaskodása ellen a városokban keresett. Ez a szándék világosan megmutatkozott Sopron esetében is. Már a XIV. század végén, de főként a XV. század első évtizedében több olyan intézkedés történt, ami a város termelő lakosságának megnöveléséhez vagy kedvezmények biztosítása útján vagyoni helyzetének erősödéséhez vezetett.¹⁽⁵⁾ Ellenszolgáltatásként rendes vagy rendkívüli adók formájában a polgárság aranyai az állandóan üres királyi kincstárba vándoroltak, sőt Zsigmond rokonszenvét a város irányában azzal is kimutatta, hogy néhányszor a városban időzött.

Ezt a jó viszonyt még erősítették a városi követek és jegyzők. Huzamosabb ideig tartózkodtak a királyi udvarban, értékes kapcsolatokat hoztak létre a királyi környezettel és fontos adatokat szolgáltatottak az udvar szándékairól. Kiemelkedett közülük Ernst Konrád, a soproni kancellária szervező egyénisége, aki követjárásai során hasznos szolgáltatásokat végzett polgártársai ügyében, s ezáltal a XV. század első negyedében a városi politika számottevő egyéniségévé vált.

E kapcsolatok sajátos formájára világít rá az a leirat is, amely 1426-ban érkezett a város vezetőségéhez. Benne Zsigmond király arról értesíti a soproni tanácsot,²⁽⁶⁾ hogy Csehország özvegyesre jutott királynéjának, Zsófia fejedelemasszonynak engedélyt adott a Sopronba való átköltözésre. Ezért megbízást ad arra, hogy az özvegyet kíséretével és ingóságaival együtt fogadják be és számára azt a házat rendezzék be, amelyben ő maga szokott megszállni. Az elhatározás komolyságát mutatja az is, hogy a királyi rendelet ugyanilyen tartalommal az érdekelt Zsófia királyné is kézhez kapja.³⁽⁷⁾

A királyi rendelkezés nem érte teljesen váratlanul és előkészítés nélkül a soproni tanácsot. Valami lehetett a levegőben, a Niczky Benedek kivégzését követő „városi lázadás” idején megingott a király bizalma a soproniak iránt: ezért utazott 1426 januárjában Ernst Konrád a királyi udvarba, hogy Zsigmondnak és kíséretének jóindulatát a város részére továbbra is biztosítsa.⁴⁽⁸⁾ Gondoskodott aztán az előkészítésről Rozgonyi György pozsonyi várkapitány is, aki a Zsófiára vonatkozó felsőbb utasítást egy hónappal korábban hozta a város vezetőségének tudomására.⁵⁽⁹⁾ Ennek a levélnek figyelmeztető hangjából is érzik, hogy a cseh királynéra vonatkozó elszállásolási szándék nem volt teljesen ismeretlen a soproniak előtt. Ellenkezés nélkül vállalniok kellett a nehéz feladatot, ha mentesülni akartak a „király haragjától”.⁶⁽¹⁰⁾

Az áttelepülő özvegy királyné személyére nézve tartalmaz az oklevél rövid, de döntő közlést. A kancelláriai leirat szerint Zsigmond király Sopronba sógornőjét⁷⁽¹¹⁾ óhajtja áttelepíteni. Ezért helytelen az a vélemény, hogy ez esetben Zsigmond anyjáról lenne szó.⁸⁽¹²⁾

Ennek a cikknek egyrészt az a feladata, hogy az áttelepülő özvegy királyné személyének rejtélyét tisztázza, másrészt megvilágítsa azt a hátteret, amely a királyi rendelkezés kiinduló pontja volt.

Az oklevél utalásaiból és a korabeli események ismeretében nyilvánvaló, hogy ez esetben Vencel cseh király hitveséről van szó, aki a huszitizmushoz való közelállása miatt a XV. század első évtizedeinek érdekes női egyénisége.

A középkori történelemben jelentős szerepet játszó Wittelsbach-családból származott. Két politikai hatalmasság, a Luxemburgiak és a Wittelsbachiak közötti kibékülés zálogaként fiatalon, életvidámsággal és vallásossággal telve lett 1389-ben Vencel király jegyese.⁹⁽¹³⁾ A Luxemburgiak családi politikájában nagy feladatot várt rá. Vencel ugyanis a francia Johannával kötött házassága után csakhamar özvegyesre jutott anélkül, hogy ebből a frigyből gyermek született volna. A király és az udvar ezért azt a reményt táplálta, hogy a második házasság majd meghozza a várva várt utódot. Ezek a számítások sem váltak valóra,

Vencelnek ez a házassága is gyermektelen maradt. Mindezek ellenére [45](#)Zsófia hűséges élettársnak bizonyult, hiszen Vencel király uralkodása – főként a XV. században egészen haláláig – belső forrongásokkal és külpolitikai megrázkódtatásokkal volt terhes.

Családi hagyományainak megfelelően figyelemmel kísérte a szellemi élet megnyilvánulásait is. Érdeklődése szerencsésen találkozott a kor általános mozgalmával, a prágai udvar ugyanis ezekben az évtizedekben szellemi forrongás középpontja volt.[10\(14\)](#) Táplálta ezt egyrészt a humanizmus szelleme, másrészt az a nagy szakadás, amely főként vallási téren jelentkezett. Nem véletlen tehát az sem, hogy az ő udvarában készült el 1408-ban a csehországi humanizmus remekművének, a Csehországi szántóvetőnek cseh nyelvű fordítása.[11\(15\)](#)

Ez a mecénási bőkezűség csak egyik jele volt annak a belső átalakulásnak, amely Zsófia királynéban ekkorra már végbement. A döntő fordulatot Husz János személyisége váltotta ki. A szépművészetek magistere egyetemi előadásai által vált Prágában ismertté, de népszerűsége különösen akkor nőtt meg, amikor a bethlehemi kápolna szószékéről elkezdte erkölcsjavító szónoklatait. A zsúfolásig megtelt kápolnában egyre gyakrabban jelent meg Zsófia is, sőt hamarosan magáévá tette az újszerű tanokat. Ezenkívül Husz erkölcsi emelkedettsége és szigora is közrejátszott abban, hogy Zsófia a puritán papot gyóntatójának választotta.[12\(16\)](#) Valójában ezzel a lépéssel erős pártfogót nyert az udvarban tanításai számára, sőt a király előtt is.

Nem volt ez a támogatás Husz számára szükségtelen, minthogy néhány évvel később vészterhes fellegek gyűltek a feje körül. Az újszerű tanok ugyanis, amelyek bíralták a pápai és püspöki hatalmat is, veszedelmesen terjedtek Csehországban, s komoly gondot okoztak az egyházi főhatóságoknak. Ezért 1410-ben pápai döntés korlátozta a bethlehemi kápolna működését, Huszt viszont tanainak igazolására Rómába rendelte.

Zsófia ekkor nyújtott első ízben segítséget a szorongatott helyzetbe jutott prédikátornak. Közbenjárásával egyrészt elérte, hogy a bethlehemi kápolna privilégiumát biztosították, másrészt kieszközölte, hogy gyóntatójának nem kellett személyesen megjelennie Rómában, ami különben Husz vesztét okozta volna.[13\(17\)](#) Kifejezésre jutott aztán ez a támogatás két évvel később, 1412-ben, amikor a pápai bullát Husz és Hieronymus nyilvánosan elégették. Husz semmiféle büntetést nem kapott a királytól, sőt Zsófia még szorgalmasabban látogatta a bethlehemi kápolnát.[14\(18\)](#)

Természetesen a pártfogó személye nem maradt titokban. Ez kiderült 1415-ben a konstanzi zsinaton, amikor a királyi pár, Vencel és Zsófia is a vádlottak listáján szerepelt. Az utóbbinak főként azt rótták fel, hogy a pápai rendeleteket semmibe sem veszi, és a huszita tanokkal nyíltan rokonszenvezik. A vádiratot összeállították, a kihallgatásokat megkezdték és Zsigmond egész tekintélyének latbavetésére szükség volt, hogy a peres eljárást megszüntessék.[15\(19\)](#)

A két testvér, Vencel és Zsigmond között elmérgesedett rossz viszony miatt Zsófia szeretett tanítóját, Husz Jánost sorsától megmenteni nem tudta. Mélységesen [46](#)fájlalta egykori gyóntatójának elvesztését; ártatlanságát hirdette, s mindent megtett annak érdekében, hogy a husziták számára férje támogatását biztosítsa. Még a következményekkel sem törődött: a környezetére és férjére tett hatásával a prágai udvar Európa-szerte eretneknek számított. A későbbi években állásfoglalása miatt szenvednie is kellett.[16\(20\)](#)

Ez az időszak nem is várta soká magára. Férje 1419-ben elhalálozott, s ettől kezdve súlyosabbnál súlyosabb megpróbáltatások zúdultak a nyakába. Az elhunyt férjet a trónon Zsigmond követte, aki helyettesítésével bízta meg és komoly tanácsosokat rendelt melléje. Ám Zsófiának kezdettől fogva

nehézségei támadtak. Olyan politikai irányt kellett követnie, amely belső meggyőződésével nem volt összhangban. Az új tanok követői ugyanis mesterük kivégeztetése miatt Zsigmonddal ellenséges viszonyban voltak, országait pusztították. Zsófiának – a trónhoz való közelsége miatt – más úton kellett járnia, holott valójában a lázadó huszitákkal rokonszenvezett. A kormányzásból is néhány hónap múlva vissza kellett vonulnia,¹⁷⁽²¹⁾ mert Husz tanaival kapcsolatos állásfoglalása széles körben ismeretes volt. Helyzete Prágában sem volt biztonságban, ezért Zsigmondnak cselekednie kellett.

Személye körül furcsa és kellemetlen hiedelmek terjedtek el, s ezek Zsigmond tevékenységére és szándékaira is káros fényt vetettek. Ez különösen akkor következett be, amikor a husziták szervezkedtek és fegyveresen léptek fel. Zsigmond világpolitikai kérdésekkel volt elfoglalva, a német és olasz belvillongásokon kívül a török ellen is készülődnie kellett, így történt, hogy Zsigmond csapatai 1422-ben Németbródnál a huszitákkal szemben alulmaradtak. A veszteségekért Zsigmondot kárhoztatták, akit „Zsófia, a szép özvegy királyné bűnös szerelmével már behálózott és a husziták pártjára vont.”¹⁸⁽²²⁾

A helyzet nagyon kényes volt, Zsigmondnak megoldás után kellett néznie. Az eltávolítás legegyszerűbb módja a férjhez adás lett volna. Meg is indultak a tárgyalások, a lengyel király hajlott is a „szép özvegy” felé. Később aztán váratlanul különféle nehézségek támadtak, s nyilván a huszitizmussal való kacérkodás miatt füstbe ment az egész terv.¹⁹⁽²³⁾

Közben pedig a viszonyok egyre romlottak. A török haderő térfoglalása a Balkánon, az ismételt sikeres betörések teljesen lekötötték Zsigmond figyelmét. Csehországból egyre több csapatot kellett elvonni, hogy a török hadakat a déli határon megállásra bírja. Ezt észrevették a husziták, szervezett támadásokat indítottak, s fanatikus elszántságuk nemegyszer vitte győzelemre zászlóikat. Fellángolt újra a háború, Csehország hadszíntérré változott. Zsófia helyzete szintén válságossá alakult. Nyíltan a husziták táborába nem mehetett, viszont Prágában sem maradhatott, ahol az elmérgesedett állapotok közepette élete sem volt biztonságban.²⁰⁽²⁴⁾

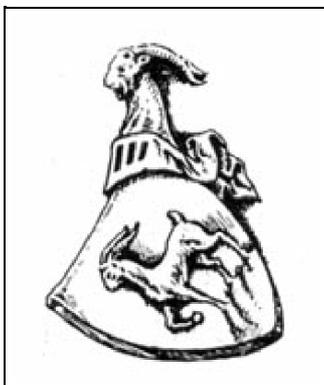
Így kerülhetett sor arra a királyi elhatározásra, amely Zsófia számára Sopront jelölte ki lakóhelyül. A szenvedélyesség és kegyetlenség éveiben a város védelmet és nyugalmat biztosított számára. Fő célját Zsigmond ezzel elérte: Zsófia lekerült a közérdeklődés színpadáról, eltűnt a husziták szeme elől, sorsát viszont figyelemmel kísérhette. Sopron nem volt messze Zsigmond kedvenc tartózkodási helyétől, a pozsonyi vártól.

⁴⁷Zsófia ekkor – számításaink alapján – 45–50 év körül lehetett. Néhány évvel korábban még házassági tervekkel foglalkozott, tehát még középkorú nőnek számított. A prágai vár fényéből költözött át egy szerény városi házba. Magával hozta a humanizmus szellemét, a huszitizmus szabadabb életfelfogását és egy ártatlanul elégetett prédikátor emlékét.

Az áttelepítés hátterében más mozgató erők is lehettek. Sopronban a patrícius és plebejus rétegek közötti ellentétek miatt 1425 végén és 1426 elején nagy nyugtalanság uralkodott.²¹⁽²⁵⁾ Zsigmond talán azért küldött királyi személyt, hogy a város forrongó hangulatát lecsendesítse. A soproniak – főként Rozgonyi levele szerint – Zsófia személyéért nem lelkesedtek. Beletörődtek a királyi döntésbe, ami számukra is többlet-kiadásokat jelentett. Félték Zsófiától a huszitizimushoz fűződő kapcsolatai miatt, ami szintén komoly veszélyeket rejtett magában. Rozgonyi ugyanis levele második felében azt is közölte, hogy a husziták Pozsonytól másfél mérföldre táboroznak. A városnak károkat okoznak, ahogy ezt a környező tüzek igazolják.²²⁽²⁶⁾

A királyi rendelettel Sopronba telepített özvegy királyné új színfoltot jelent a XV. század-eleji város

szellemi arculatában. A további kutatások figyelemre méltó kapcsolatokat és meglepő eredményeket sejtetnek. Zsófia személye érdekes háttérrel alkot ahhoz a feltűnő jelenséghez, hogy a következő évben, 1427-ben már huszitizmussal gyanúsítanak embereket Sopron közvetlen környékén.²³⁽²⁷⁾ S ha ehhez még hozzávesszük, hogy negyedszázaddal korábban szigorú vizsgálatok és ítéletek voltak a valdens-mozgalom miatt Sopronban, bizonyára módosítjuk a XV. századi város eddig feltárt arculatáról vallott elképzeléseinket.²⁴⁽²⁸⁾

1967. XXI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR

---

48 HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR

1967. XXI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Csatkai Endre: Törekvések munkásegysületek alapítására a 19. század utolsó harmadában

Csatkai Endre: Törekvések munkásegysületek alapítására a 19. század utolsó

harmadában

A soproni munkásság legelső baloldali szövetkezésének ismert éve 1870.¹⁽²⁹⁾ Úgy látszik, a város vezetősége nem volt irányában ellenséges érülettel, mert az alakuló Munkásegylet nevében jelentkező Schmidt Adolfól június 13-án átvette az alapszabályokat, és már 27-én tárgyalták is a tanácsban, sőt némi csekély módosítással fel is terjesztették a belügyminisztériumba. Persze lehet, hogy az eléggé valószínű elutasítás ódiáját el akarta magától hárítani a tanács, utasítsa el a magasabb szerv! Nincs hírünk róla, megkezdhette-e működését az egyesület. A kezdeményezés nyilván a nyomdászok soraiból indult ki, Schmidt is nyomdász volt.

De felismerve, hogy erő rejlik az egyesülésben, a soproni munkásság nem várt még tíz esztendőig sem, hogy ne kísérelje meg az egyesület-alapítást. 1875-ben újból szervezkednek, ismét a nyomdászok, Wippner Ágost vezetésével. A város az alapszabályokat ismét felterjesztette a belügyminisztériumba, jóvá hagyva vissza is jött, azaz a következő évben, 1876-ban a miniszter átdolgozást kíván, de ezek után, mikor már Wippnert elnöknek is megválasztotta a Könyvnyomdászok Egyesülete című egyet, egyszerűen engedélyezte a működést.²⁽³⁰⁾

Három évvel később 1879-ben újból forrni kezdett az eszme. Baboss Imre nevű ismert ügyvédet kérték fel ügyésznek. A tervezett egyesület címe, *Jövő*, nem árulta el, kik állnak mögötte; az év első felében beadott kérvényük is csak „olvasó és haladó egyesület” jelleget hangsúlyoz. Egy további tanácsvégzésben már nyíltan beszél a cím: Munkás olvasó és továbbképző egyet. Még 1879 szeptemberében a miniszter nem engedélyezte az alapszabályokat, mert az egyesület iránya nincs világosan megjelölve.³⁽³¹⁾ Hanem a vezetők nem tágtítottak. Pantzer Antal és Unger Mátyás 1880. március 6-án új alapszabályokat nyújtanak be a városi tanácshoz. De a tanácsi végzés elvehette a kedvüket. Az április 10-én kelt végzés ugyanis figyelmezteti őket, hogy engedélyezés előtt ne hogy működni kezdjenek, és hogy nem tréfálnak, a rendőrséget értesítették „a szükséges ellenőrzés gyakorlása végett.”⁴⁽³²⁾

49 Azért valami parázslott a mesterséges hamu alatt, 1883 októberében kezdődött Olmützben egy nagy pör 17 szocialista vádlottal. Az egyik vádlottnak, Schütz Kelemennek azt is terhére rótták, hogy Pozsonyban és Sopronban szocialista tanokat hirdetett.⁵⁽³³⁾

Az említett balsikerű próbálkozások vagy ez a pör nem riasztotta vissza a nyomdászokat újabb kísérletektől. A Sopron című lap 1886. július 6-án egy „most létre jött társas kör”-ről ír, amelyet nyomdászok alapítottak, és amely a városban az első Gutenberg-ünnepet rendezte Fodor Dániel magánkertjében: ide csak meghívóval lehetett bejutni. Vajon ki volt ez az ember, és hol volt a korai munkásmozgalomnak ez az emlékhelye? Azonban ennek az egyesületnek sem volt hosszú élete. 1895. június 6-án megalakult a Nyomdászegylet, tehát ismét új alakulat; elnöke Bereiter Miksa, a Romwalter nyomda egyik szedője volt. Helyiségüknek a Halász utcai Karner vendéglőt választották. Ennek az egyesületnek volt énekkara is, amelyet 1897-ben Typographia néven emleget az egyik helyi lap.⁶⁽³⁴⁾

Végre 1903-ban megalapították a Testvériség Munkásdalárdát, amely hosszú évtizedekig nemcsak Sopronban, hanem más magyar városban, sőt Ausztriában is sok dicsőséget szerzett városának. Első karnagya Weinharra Tivadar a Läne intézet zenetanára volt. Különösen nagy jelentősége volt az egyesületnek a két világháború közt, mint összekötő kapocs a munkásság soraiban. Énekeseinek száma 50 körül mozgott. Ennek a munkásdalárdának több tagja él még, történetének megírása nemcsak a munkásmozgalom, hanem a város zenei művelődésének története szempontjából is fontos lenne.

Hiller István: Egy érdekes soproni kép történelmi vonatkozásai

Nem mindennapi és értékben sem alacsony, sőt ritkaság számba menő kép tulajdonosa a soproni Katolikus Konvent. A kép nem annyira művészettörténetileg, nem is mint festői alkotás értékes – valószínű csak vázlatnak készült egy nagyobb kompozícióhoz, de így is művészi kezet feltételez –, hanem igen érdekes bizonyítéka városunk egykori kulturális és szellemi hírnevének, gazdag társadalmi és közigazgatási szerepének és minden szempontból vonzó, magas igényű műveltségének.

A kép, amelyet Klette Károly festett, temetést ábrázol a régi soproni Szt. Mihály temetőben. Báró Hauer Istvánnak, a Bach-korszak magasrangú állami tisztviselőjének gyermekét temetik. A képre Klette ráfestette József főherceget és Hauer Istvánt is. Az eddig említett nevek ma már alig mondanak valamit, pedig nagyon is ismertek voltak; jelentős társadalmi és művészeti szerepüket hivatott ez a cikk közelebbről vizsgálni, különösen hangsúlyozva azok soproni vonatkozásait.

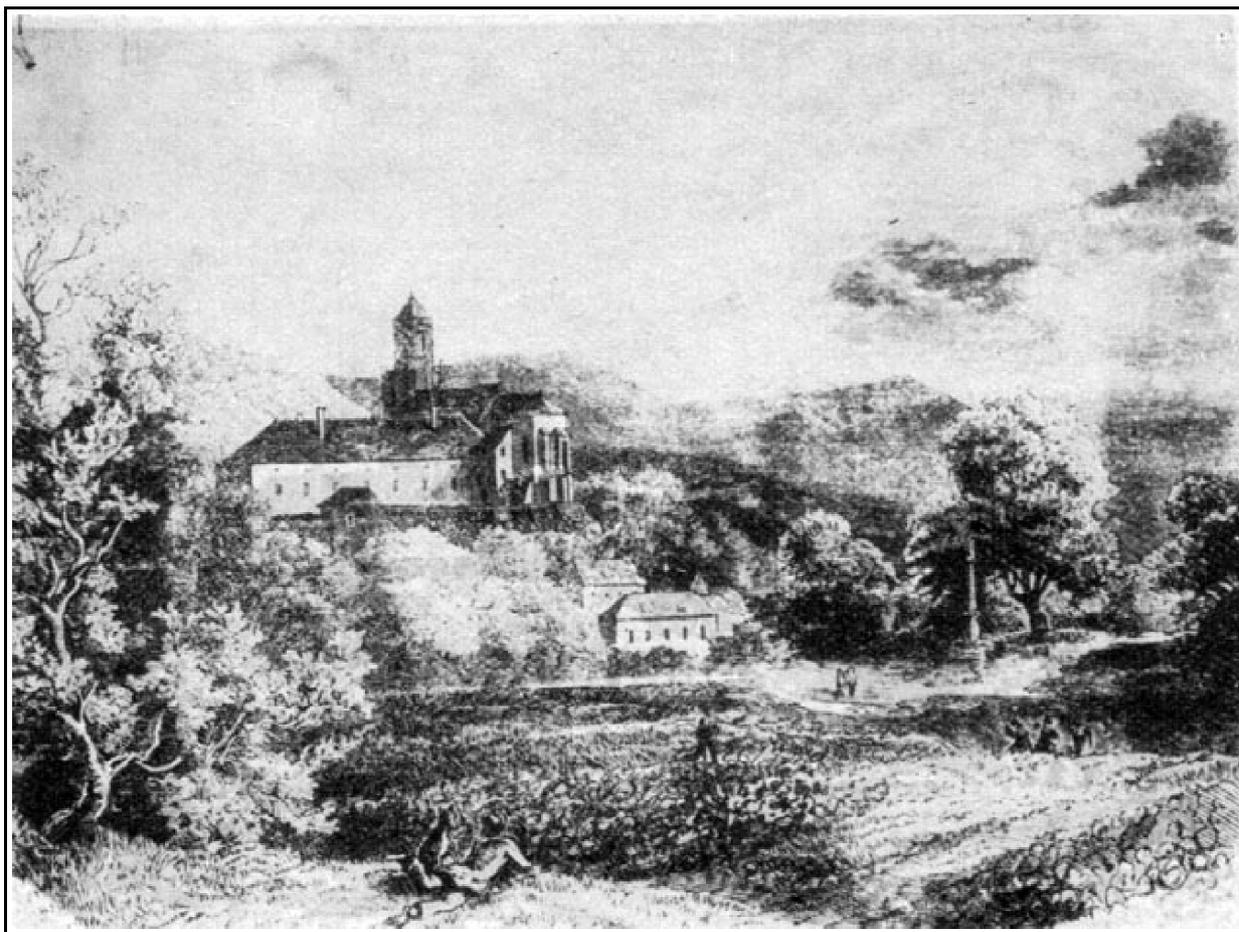
Klette Károly festő 1793. október 18-án született Drezdában. Tanulmányait ugyancsak Drezdában, valamint Prágában és Bécsben végezte. A húszas években Pozsonyban telepedett le, ahol a Zichy család szolgálatában állt. Később Magyarország nádora kinevezte udvari festőjévé. Ő tanította rajzolni és festeni a nádor gyermekeit; a két főhercegnőt és József főherceget. Főképpen városképeket festett, ilyenek vannak tőle a Szépművészeti Múzeumban is. József nádor halála után Klette nyugdíjat kapott, de a nádor gyermekei sem feledkeztek meg tanítómesterükről. István nádor sokszor fogadta látogatóként, mikor németországi számkivetésben volt, sőt foglalkoztatta is. Klette Károly hosszabb ideig Sopronban dolgozott, amit József főhercegnek köszönhetett, ő is itt élt egy ideig Sopronban 50és szintén nagyon szerette a művészeteket. Klettének soproni tartózkodása idején 1858-at írtak. Már jó hírneve volt akkor, vadászjeleneteit, arcképeit és metszeteit is jól ismerték a művészetbarátai. Kora fotóriportereként is emlegették később, mert a helyszínen készített tanulmányok alapján is több képet festett a pesti árvízről, Budavár bevételéről stb.¹⁽³⁵⁾ Klette Károlyt halála után néhány évtizeddel teljesen elfelejtettek. A Művészet című folyóiratban Farkasfalvy Imre írt róla cikket 1907-ben, 1938-ban pedig Csatkai Endre jegyzetben említett cikke foglalkozik vele. 1874. június 26-án halt meg Budapesten. Két fia, Gusztáv és Károly Keletire magyarosították nevüket. Keleti Gusztáv festő és képzőművészeti író Pozsonyban született 1834. december 13-án. Soproni tartózkodását és itteni működését több soproni, illetve Sopron környéki tájképe bizonyítja. Csatkai Endre feltevése szerint – az akkor 24 éves fiatalember – valószínű édesapja, Klette Károly mellett dolgozott itt Sopronban. Egyik soproni képe a volt Szentháromság teret ábrázolja, a képről ma is első látásra felismerhető a tér. Sopron közeli környékét is szerethette Keleti Gusztáv, mert bánfalvi tájképei is fennmaradtak. A Vasárnapi Újság 1858-i évfolyamában a 148. oldalon megjelentette a festő két bánfalvi képét.

Keleti Gusztáv korának igen nagy tekintélyű műkritikusa és jelentős szakírója volt. Először Pesten és Bécsben jogi tanulmányokat folytatott, majd nevelő volt báró Eötvös József házában. 1855-től több évig a bécsi és müncheni akadémián képezte magát tájképfestővé. Hagyatékából a Múcsarnok 1903-ban nagy kiállítást rendezett. Keleti Gusztáv Telepy Károllyal együtt alakította ki a Bach-korszakban a tájképfestészet jellegzetes stílusát. Ezt nagyrészt a Markó-féle tájképfelfogás, másrészt a romantikus-akadémikus müncheni felfogás határozta meg. Keleti Gusztáv hazatelepülése után változás állt

be művészetében; az egyes vidékek beható tanulmányozása átformálta ábrázolásmódját. A tájfestészet elvezette a nép életének tanulmányozásához is. Soproni festményein ezzel még nem találkozunk. Az alakok kezdetben csak a táj élénkítését szolgálták (lásd a Szentháromság tér soproni képét), később azonban egyre jobban kifejezésre jutott festészetében a néprajzi jellegzetesség. A legújabb magyar művészettörténeti értékelés szerint Keleti Gusztáv volt az, aki először tudta megvalósítani a nemzeti érzésű tájképfestészetet. Később [51](#)abbahagyta a festést és a kiegyezés időszakának vezető művészetpolitikus és képzőművészeti intézményeinek szervezője lett. Kritikái leginkább helyes szempontok szerint megírt szakszerű bírálatok. Ha azonban olyan irányzatot látott, amely neki nem tetszett, könyörtelenül lesújtott. Ez történt Madarász Viktor és Szinyei Merse Pál esetében is. Munkácsy Mihállyal szemben tartózkodó, csendes ellenkező magatartást tanúsított. Műkritikáinak jelentősebb részét 1910-ben adta ki a Kisfaludy Társaság „Művészeti dolgozatok” címmel. 1902. szeptember 2-án halt meg Budapesten.

Klette: Hauer István gyermekének temetése. Sopron. A kat. konvent birtokában

Keleti Gusztáv: Bánfalva. Vas. Ujság. 1858.

Gusztáv testvérbátyjáról, Keleti Károlyról is meg kell emlékeznünk, habár a családnak erről a tagjáról nem tudjuk, hogy Sopronnal közelebbi kapcsolata lett volna. Pozsonyban született 1833. július 18-án. József főherceg udvarában nevelkedett Alcsuton. A szabadságharcban mint honvédtüzér vett részt egészen a világosi fegyverletételig. 1867-ben meghívták az akkor alakult statisztikai osztály élére. Ezt 1871-ben önálló intézette fejlesztették, ennek igazgatója volt 1892. május 29-én bekövetkezett haláláig.

Klette említett képén szerepel József osztrák főherceg és magyar királyi herceg is. 1833-ban született Pozsonyban, fia vett József főhercegnek, Magyarország nádorának. Már 12 éves korában mint hadapród a Palatinus huszárezredben szolgált. Akkoriban szokatlan volt, hogy az esküt magyarul tette le. 1857-ben mint ezredes került vissza Magyarországra, Sopronba. Itt a 8. számú Toscana dragonyos ezredet vezényelte. Ebből az időből azt jegyezték fel róla, hogy segítségére sietett az üldözött és legtöbbször ok nélkül sanyargatott magyaroknak. Katonái szerették, mert igazságos feljebbvaló, szigorú és pontos, de szolgálaton kívül előzékeny és szíves bajtárs volt.

József főherceg kétségtelenül igyekezett népszerűsége szert tenni Magyarországon. Ilyen irányú sikereihez hozzájárultak katonai érdemei is. Személyével kapcsolatban még le kell szögeznünk a következőket. Származásánál és rangjánál fogva természetesen semmit sem tett, ami Ausztria fölényét veszélyeztette

volna. Ugyanúgy, mint apja, a magyarországi Habsburg uralom érdekeinek védelmére törekedett, de jó kapcsolatokat tartott fenn a magyar arisztokráciával. Ezáltal és a Habsburgoktól teljesen szokatlan magyar nyelvű társalgásával különleges helyet foglalt el a királyi család tagjai között; országszerte a „nagy magyarbarát” illúzióját keltette. Személyi népszerűségének és a dinasztia tekintélyének növelése érdekében, a társadalmi és kulturális életben – Sopronban ugyanúgy, mint másutt az országban – *magyar* főhercegként tüntette fel magát és úgy, mint aki mindenben a magyarokkal azonosítja magát. Kétségtelenül érdemeket szerzett azonban nemzeti ügyeink megoldásában: így a cigánykérdés megoldásának első kísérleteiben, a tűzoltóság megszervezésében stb. Nevéhez fűződik az első cigány-nyelvtan megírása, a Jókai-jubileum megszervezése, de a magyar erdészetet is felkarolta. A Magyar Erdészeti Egyesület (Ungarischer Forstverein) 1858. július 20–23 között Sopronban rendezte meg kilencedik közgyűlését. Ezt kiegészítette egy nagyon érdekes és tanulságos kiállítás is, amely iránt József főherceg különös érdeklődést tanúsított, támogatta, sőt maga nyitotta meg. Az 1859-ben Pozsonyban kiadott „Mittheilungen des ungarischen Forstvereins” első kötetében erről a következőket olvashatjuk: „Am 20. Juli früh 8 Uhr eröffnete und besichtigte Se. kaiserl. Hoheit Erzherzog Josef die Forst-Produkten-Ausstellung im fürstl. Esterházy’schen Gebäude ...”

Keleti Gusztáv: A bánfalvi Magdolna kápolna. Adorján A. repr.

1859-ben meglátogatta Széchenyit Döblingben. A találkozásnak mindketten őszintén örültek. A fiatal főherceg megilletődéssel nézett fel az ősz „legnagyobb magyarra” és arra kérte, hogy mint régebben,

gyerekkorában tette, tegezze most is. Szógyény is írja emlékirataiban, hogy ez a látogatás elég volt ahhoz, hogy a Bachhoz húzó körök a döblingi remetét gyanúba fogják. Az öreg nádor családját és fiát ezek a körök ekkoriban már igen gyanús szemmel figyelték. Károlyi Árpád azt írja erről a találkozásról, hogy Széchenyinek azért is kedves volt ez a látogatás, mert azokat a boldog időket hozta vissza emlékezetébe, amikor még az öreg nádor támogatásával a Duna és Tisza szabályozásánál tehetett áldásos szolgálatokat hazájának.

1859. október 2-án Széchenyi naplójába feljegyezte azt a következetes álláspontját, ⁵³hogy József főherceg legyen a nádor. Naplójában csak ennyi áll: „Palatin... Joseph.” T. i. nádor József főherceg legyen.

József főherceg élénk érdeklődést tanúsított a természettudományok iránt. Már 1848 januárjában értékes madárgyűjteményt ajándékozott a Természettudományi Társulatnak. Gyakran ellátogatott a soproni színház előadásaira is. Szerette ezt a szórakozást. 1858. október 3-án nyílt meg a soproni színház. A megnyitó előadáson egy kismartoni származású szerzőnek darabját játszották „Theatralischer Unsinn” címmel. Ettől a naptól kezdve október 10-ig minden este ott volt József főherceg a színházban. Megnézte Nestroy Liebesgeschichten und Heiratssachen című bohózatát, Dumas: Die Fräulein von Saint Cyr című darabját, a „Zwei Tage aus dem Leben eines Fürsten”, a „Maria Medici” című színdarabokat stb.

1879-ben hosszabb távollét után a főherceg több napot töltött Sopronban. Fogadtatásakor visszaemlékezett a hajdan itt töltött időre; kétszer is kinn volt a Erzsébet-kertben, amelyet korábbi ideiben megszeretett. A Magyar Király szállóban lakott, amely épületben ma a süketnémák asztalosipari tanintézete van. Úgy látszik 1858-ban nem volt nagyon tiszta Sopron, most feltűnt a vendégnek a rend és tisztaság (Sopron. 1879. VIII. 19). Ekkor vagy 1882-ben egy kis incidens történt. Bükön, azaz az első Sopron megyei falunál a vasúti állomáson küldöttség fogadta a főherceget. A szónok nem a terület országgyűlési képviselője, Felsőbüki Nagy István volt, hanem a falu plébánosa. A képviselő nem is titkolta a sértődöttségét, az újságban vont a kérdőre a megye urait, akik végül is lecsillapították. 1882. szeptember 11-én ismét Sopronban járt József főherceg, ünnepélyes kísérettel végigvonult a városon és a Szent Mihály kapun keresztül Rákosra kocsizott, ahol 90 fehérruhás lányka köszöntötte (Ödenburger Bote. 1882. IX. 14).

1899. június 8-án délután József főherceg mint a honvédség főparancsnoka érkezett Kőszegről Sopronba. A pályaudvaron Simon főispán, Gebhardt polgármester, Baán alispán, Takáts bírósági elnök, Nessel városparancsnok stb. fogadta a magas vendéget. A főispán üdvözölte a főherceget, beszéde után bemutatta a hivatalos személyeket, majd az egész társaság a Pannóniába hajtatott. A főherceg mellett a főispán ült. Az utcákon hatalmas tömeg állt mindkét oldalon, de érdekes módon a soproniak egyáltalán nem lelkesedtek, nem voltak kedvesek a főherceghez és kíséretéhez. A „Neue Zeitung” 1899. június 11-én azt írja többek között, hogy meg kell mondani minden kertelés nélkül, hogy a főherceg fogadása nagyon hűvös volt és nélkülözött minden szívélyességet. Más városban – írja a lap – valóságos „Jubelsturm” tör ki ha József főherceg bevonul a városba, Sopronban azonban ezúttal egyetlen hangos „Éljen” kiáltást sem lehetett hallani. Az újság ezért nagyon elmarasztalja Sopron lakosságát, neveletlennek nevezi a soproniakat és azt írja, hogy csupán gyerekes kíváncsiságból jelentek meg az utcákon.

„... Es ist eine schwere Anschuldung die wir heute gegen unsere Bewohnerschaft erheben” olvashatjuk szó szerint. (Neue Zeitung. 1899. VI. 11. 3. p.) A főherceg ezúttal mindössze két napig tartózkodott a városban. Érkezésének napján az estét Schaumburg-Lippe hercegnél töltötte, a mai múzeumban, a Május 1 téren, alig másfélórás ott-tartózkodás után azonban kíséretével visszament a szállodába.

Másnap 12 órakor fogadást adott a polgári hatóságok tiszteletére a Pannóniában, utána pedig Győrön

keresztül visszautazott Budapestre.

Négy évvel később újra ellátogatott Sopronba, úgy tudjuk ez volt utolsó soproni tartózkodása. A hatóságok, úgy látszik, jóvá akarták tenni a legutóbbi hűvös fogadtatást. Az újságok két nappal érkezése előtt beharangozták, hogy József királyi herceg „a királyi család legmagyarabb tagja” 1903. június 5-én Sopronba érkezik, hogy annak területén terepszemlét tartson. Két évvel halála előtt, 70 éves korában utolsó nagy dunántúli terepszemléjének keretében került sor erre a látogatásra.

A város „lobogódíszben és nagy lelkesedéssel” fogadta, a pályaudvaron tömeg várta. Fogadására megjelent Liszkay József alezredes, a Honvéd Főreáliskola parancsnoka, Széchenyi Emil főispán, Töpler Kálmán polgármester és a város többi vezetője. Liszkay, Széchenyi és Töpler 54üdvözlésére azt válaszolta a főherceg, hogy Sopronhoz legutóbbi itt-tartózkodása idejéből is kellemes emlékek fűzik és mindig a legnagyobb örömmel ragadja meg az alkalmat, hogy Sopronba látogathasson, hiszen szereti ezt a városi, mert mindig jól érezte itt magát.

A főherceg most is a Pannóniában szállt meg, ott töltötte az estét is Braun vezérkari ezredes és hadsegédje, Vécsey kapitány társaságában. Másnap, június 6-án reggel a 18. honvéd gyalogezred és a Honvéd Főreáliskola növendékei fölött tartott szemlét, majd meglátogatta a Főreáliskolát, a mai Egyetemet.

A Pannónia első emeletén 27 főre terítették és 11 fogásból állt az ebéd. A város vezetői és magasrangú katonatisztek voltak hivatalosak. Ebéd után a főherceg elutazott Győrbe.

Keleti Gusztáv: Soproni részlet. Liszt Ferenc Múzeum

A Sopron című lap a főherceg soproni látogatását kihasználta a maga és pártja (48-as és Függetlenségi Párt) számára. 1903. június 7-én ugyanis azt írta, hogy József királyi hercegről mindenki tudja, hogy a „legmagyarabb” a királyi család tagjai közül, ő az tehát, aki – ha erről egyáltalán lehet szó – legközelebb áll a 48-as és Függetlenségi Párthoz. És íme háziuraink zöme – írja a lap – felszólítás nélkül fellobogózta házáit. Miért nem tették meg akkor, amikor Ottó vagy Ferenc Ferdinánd királyi hercegek érkeztek Sopronba?! Azért – adja meg mindjárt a választ is – mert érzik, hogy csak az szolgál rá a kitüntető ünneplésre, aki a magyarság eszméiért lelkesedik és aki szereti a magyarságot.

Mint már említettük, József főherceg korábban is sokszor volt Sopronban, erről megemlékeztek a soproni lapok ennél a látogatásnál is, hangsúlyozva, hogy már 42 évvel ezelőtt, amikor itt állomásozott, megszerette a várost.

Hauer Istvánról, a Konvent képeinek harmadik érdekes személyiségéről külön cikkben kívánunk megemlékezni.

1967. XXI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Fried István: Juraj Palkovics soproni kapcsolatai

55 Fried István: Juraj Palkovics soproni kapcsolatai

Adalék a magyar-szlovák kulturális kapcsolatokhoz

Sopron nagy szerepet játszott nemcsak a magyar, hanem az egyes szláv népek felújulásában is. Az ősi város falai között a legkülönbébb nemzetiségű diákok tanulhattak. A város türelmet, megértést sugárzó légköre, professzorainak műveltséget, önálló gondolkodást inspiráló tanítási módszere az új eszmék iránti fogékonyságra, a nemzeti gondolat megbecsülésére nevelt. Sopron az evangélikus iskolák ama rendszerébe tartozott, melyek gondosan ügyeltek arra, hogy lépést tartsanak a korszak változásaival. A pietizmus lelkes hívei éppúgy megjelennek a maguk idejében, mint később a neohumanista-filantropista pedagógia képviselői. Francke tanítványai fölébresztik a haladás vágyát Sopron nevelőiben, illetve tanulóiban, majd Campe, Locke könyvein föllelkesült tanárok az újabb idők szellemével ismertetik meg a várost. A klasszika-filológia akkor legmodernebb eredményei hamar eljutnak, a felvilágosodás nagy alkotóinak művei is napi olvasmánnyá válnak.

A XVIII. század közepén, végén még nem a nemzeti ellentétek határozzák meg Magyarország különféle népeinek egymáshoz való viszonyát, a nyelvharc később elmérgesedő vitái még a messi jövendőben várják megszületésüket. Sopron később sem vált a nemzetiségi viták [56](#)olyan színterévé, mint például Eperjes, Pozsony vagy Lócse, az itt lakó magyar vagy német nyelvű polgárok békében éltek egymás mellett. Sőt, nem egy szláv nemzetiségű ifjú kapta meg későbbi nemzetébresztő szerepéhez az első benyomásokat.[1\(36\)](#) A szerb Jovan Rajity itt ismerkedik meg a pietizmussal, a modern műveltség alapelemeivel, hogy majd népe mindmáig alig túlszárnyalt történetírójává váljék. A szlovák Ribay György[2\(37\)](#) hálásán gondol vissza tanáira, kik az önálló gondolkodásra nevelték, s az esztétika újkori mestereinek műveit adták kezébe. A cseh történetíró, Palacky öccse is itt végzi néhány középiskolai osztályát. A szlovén felújulás egyik jelentős képviselője, Barla Mihály pedig a Magyar Társaság főjegyzője, Kis János énekeskönyvének fordítója. A ma történésze így látja Sopron jelentőségét: „Die Lage der Stadt, ihr nationaler Charakter, ihr Einzugsgebiet bestimmen allerdings auch die nationale Funktion der Schule, so dass sie naturgemäss auf die deutsche und fortschreitend immer mehr auf die magyarischen Substanz der protestantischen Kirche und des Geistesleben Ungarns formend einwirkt”.[3\(38\)](#)

Tegyük ehhez hozzá, hogy a rendi ellenállás nyomán föllekesült nyelvi-nemzeti mozgalom Sopronban a diákok Magyar Társaságát eredményezte. Ez számottevő tényezője lett a város közéletének, országos jelentőségűvé példája tette. A líceumból kikerülő s az ország minden részébe elvetődő ifjak szinte mindenütt próbálták a Társaság célkitűzéseit megvalósítani. A Társaság egyik vezéralakja, Kis János korának túlbecsült, éppen ezért jelentős szerepet játszó költője lett. Kazinczy hűséges fegyvertársa, számos magyar újság (Tudományos Gyűjtemény, Erdélyi Múzeum stb.) munkatársa.

Költészete a racionalizmus merevségét ugyan ritkán tudta áttörni, de klasszicizmusával a kor közvéleményében nagy népszerűsége tett szert. Nem témái változatossága, inkább stílusának egyszerűsége, világossága, a neologizmussal tartózkodóan bántó nyelvhasználata tette elismertté. Az ő türelmességére jellemző, hogy fiát Modorba küldte „a tót nyelv kedvéért”,⁴⁽³⁹⁾ s ezt Kazinczy élénk helyeslése közepette cselekedte. „Bölcsen teszed – válaszolta a széphalmi Mester –, hogy veled a tót nyelvet is tanulatod”,⁵⁽⁴⁰⁾ Megtudjuk azt is, hogy a német s a francia nyelv mellett a szlovákban is szépen halad előre Kis János fia,⁶⁽⁴¹⁾ Lajos, ki később a Kazinczy pártfogolta Hébe című Zsebkönyvben teszi közzé verseit, utóbb mint miniszteri tanácsos tevékenykedett.

Kis Jánost, mint a nemzeti öntudat első soproni képviselőjét tartjuk számon. „Fiatalkori racionalizmusát iparkodott papi hivatásával összhangba hozni, jellegzetes alakjává lett ennek a kompromisszumos kornak” – állapítja meg róla az újabb kutatás.⁷⁽⁴²⁾ Küzdött a babonáság, a vakbuzgóság ellen. „Ragyogjon hát az ész fénye...” – éneklí egy költeményében.

Kis János egyik legjobb barátja az első szlovák tanszék professzora: Palkovics volt, aki Sopronban végezte néhány középiskolai esztendejét. Palkovics⁸⁽⁴³⁾ életútját Sopron emléke és Kis János barátsága szinte végigkíséri, a felvilágosodás szellemi talaján felnövő nemzeti öntudatát soproni indítása bizonyos mértékig meghatározta. Kis János barátsága pedig életébe szólt bele. Palkovics szlovák anyanyelvű családból származott, osgyáni s dobsinai iskolaévei után került Sopronba, ahová a rimabányai Boszy Mihály lelkész vitte. Itt Viatoris Jonathán segítségével alumneus lett. Önéletrajzában⁹⁽⁴⁴⁾ ⁵⁷meleg szeretettel emlékezik meg tanáiról, többek között Schwartner Mártonról, Raics Péterről, Stanislaides Dánielről, kiktől 1786. és 1790. között filozófiát, történelmet, matematikát, fizikát, teológiát, exegetikát tanult, de szól Rakwitz Károly lelkészről (egykori göttingai diákról), ki az Újszövetség magyarázatával s Homeros Iliásának fejtegetésével gazdagította az ifjú tudományát. A soproni líceum mozgalmas évei Palkovics iskolaévei. Schwartner¹⁰⁽⁴⁵⁾ a klasszika-filológia újszerű magyarázatával, szuggesztív egyéniségével hozza lázba a diákokat, hatalmas tudása, széles körben megnyilatkozó tehetsége nemsokára egyetemi katedrára emelik. S bár Stanislaides Dániel kezdő még ekkor, tantervének maximalizmusát hibájául rója föl a líceum krónikása,¹¹⁽⁴⁶⁾ Palkovics emlékezete a jó tanár képét őrizte meg. Raics Péterről egy köszöntő pedig úgy emlékezik meg, mint ki a bölcsesség s az erény szent templomához vezeti az ifjút. „Des Geistes, Biedere Lehrer, des Vaterlandes zogen zur Blüthe Dich auf; und Deutschlands gelehrtere Musen bildeten völlig Dich aus, und machten Dich reif” – zengi tovább a köszöntő.¹²⁽⁴⁷⁾ II. József rendeleteivel szabadabb mozgást, a lélegzetvételi lehetőségét biztosította a protestáns líceumoknak. Ez pezsgő szellemi életben, a protestáns líceumokban folyó szellemi tevékenység föllendülésében gyümölcsözött. Ez a légkör indította el Palkovicsot tudósi pályáján. Itt látta először, hogyan váltják a mindennapi élet aprópénzére a Göttingában, Jénában gyűjtött szellemi javakat tanárai; itt érezte át a felvilágosodás népnevelői hasznosságát hirdető elveinek tartalmát. Természetesen a diákkorban gyűjtött élmények Göttingában, majd Pozsonyban, a megélhetés szellemi s gazdasági csatározásaiban átalakultak, formálódtak. Nem szabad túloznunk négy soproni esztendejének jelentőségét! Ám az indulás első lépéseit itt tette meg. Ehhez tegyük hozzá, hogy soproni ösztöndíjai segítettek a német egyetemre, ahol nemcsak a szláv társaság döböntette rá a szlovák

ifjút földadataira, de Kis János barátságát is megszerezte.

Két alkalommal kapott ösztöndíjat a soproniaktól:[13\(48\)](#) 1792. április 29-én, majd 1793. március 26-án. Ez utóbbit a Radl-alapítványból nyerte (Radlsche Stiftung), ekkor már a jénai egyetem hallgatója volt. Önéletrajzában nemcsak Kis János költészetének hódol, hanem barátságukat „legmeghittebb”-nek nevezi (familiarissime). Hogy mennyire fontosnak tartotta ezt a barátságot, azt egy később írt cikkéből is megtudhatjuk. Az akkor már neves pozsonyi tanár megírja Kis János életrajzát, s itt kiemeli, hogy Kis Jénában „machte eine nähere Bekanntschaft mit dem slavischböhmischen Schriftsteller und gegenwärtigen Professor der böhmischen Literatur in Pressburg, Hrn. Georg Palkovics”. Mindketten saját irodalmuk mesterei lettek. Majd a felvilágosodás türelmességének szellemében így folytatódik a cikk: „Wahrlich ein nachahmungs-würdiges Beyspiel von Harmonie und Sympathie für alle Literatoren dieses Landes”.[14\(49\)](#)

E barátság kétoldalúnak bizonyult. Míg Palkovics őrizte Kis János költészete iránt érzett megbecsülését (ebben az is szerepet játszhatott, hogy a soproni tanárok klasszika-filológiai poétai gyakorlata s klasszicista elmélete mély nyomot hagyott költészetében), addig Kis János álláshoz segítette. 1801-ben még Palkovics otthagyta váci állását, s Kis János segítségével a Zala megyei Sümegrendekre került, ahol Kisfaludy Sándor meglátogatta. E találkozás emlékére kései öregségében írott önéletrajzában is visszaemlékezik.

Barátságuk több volt évfolyamtársak barátságánál. Valószínűleg leveleztek is, vagy valamilyen módon érintkeztek. Kis Jánosnak egyik, Kazinczy Ferenchez küldött leveléből tudjuk meg ezt. „Pozsonyban a tót literatura Professora, egy igen [58](#)szeretere méltó széplelkű Tudós, aki Tégedet is nagyon tisztel, s felőled is valamit tőlem hallott”.[15\(50\)](#) Mikor hallott? Hogyan? Nyilván levelek útján. Más kérdés, hogy ebben az időben a szlovák és a magyar irodalom között nincs meg az időbeli s a terminológiai egység. A magyar irodalom merészebben tette meg a felvilágosodás s a szentimentalizmus útján az első lépéseket, míg a szlovák irodalmat a szűkös s társadalmi helyzeten kívül vallási korlátok is gátolták a fejlődésben. Így Kazinczy költészete nem lehetett közvetlenül ható példa, de ennek az irodalomnak újításai, műfaj változatossága, merész fordulatai megerősíthették Palkovicsot a szlovák szellemi élet megteremtésére való igyekezetében.

A felvilágosodás gyermeke a szlovák költő-tanár, ki a tudományt, az irodalmat, a művészetet nemzete nevelésére, tehát közvetlen hasznosításra alkalmazta. Ezt tette *Známost vlasti* c. földrajzi kompendiumában, melyben a honismeret kézikönyvét akarta a szlovák anyanyelvű diák kezébe adni.[16\(51\)](#) Idézzük a Sopron megyére vonatkozó részt:[17\(52\)](#)

Sopron megye: Ausztria mellett terül el, kiváló szőlői, termékeny mezői, különleges gyümölcsfái vannak. A Fertő tóban sok a hal.

Sopron: kicsi, de szép szabad királyi város, nagy külvárosokkal. Legtöbb a kétemeletes háza, terei s hosszú utcái vannak. Legnevezetesebb épületei: kerek tornya, melyen keresztül kapu visz a városba, a tanácsháza, Esterházy két háza, a Festetics s a Pejacevics grófok háza, Meskó báró háza. Templomok, kolostorok: a ferences, a volt jezsuita, az orsolyáké, a domonkosoké, a Szt. Mihály plébánia a hegyen, a Szentlélek templom, a Szent János templom s az evang. templom. 2 gimnáziuma: a katolikus, melyet a bencéseknek adtak át s a híres evangélikus, mely a pozsonyi után a legnevezetesebb. A soproni bor főleg a Fertő mellett terem, a tokaji után a legjobb, de mostanában, hogy Sziléziába keveset visznek ki, ezeknek a különleges szőlőknek nagy részét termőfölddé alakítják át.[18\(53\)](#) Van itt egy egész nagy gesztenyefa-erdő – s a mezőkön répa terem. Jók a soproni posztók, sok itt a posztókészítő. Az ehető aszalt gyümölcs híres, s igen nagy vásárok vannak. Lakner, Serpilius, Lochner, Pelz, Konrady stb. tanult emberek, idevalók.[19\(54\)](#) Az itteni

lakosok majdnem mind németek (ti. német nyelvet beszélők, F. L). 1802-ben 12319 lakos. Élénk kereskedelem, kisipar, földművelés.

Csorna: nevezetes magyarországi város, premontrei kolostorral.

Eszterháza: híres s csodálatosan szép szék-kastélya ... Itt minden hercegi, sőt királyi. Minden ragyog az aranytól, ezüsttől, drágakövektől, ékszerektől. Ligetek, pompás parkok, kertek vannak itt, bennük szépen fölépített szökőkutak, valamint a Nap, Diána, Vénusz temploma és allék. A kastély hírességei között: 2 nem kis ezüstasztal, 1 zeneszék, amelyre ha hirtelen ráülünk, azonnal szép melódiákat kezd játszani; egyszóval Eszterházát nem jog nélkül hívják magyarországi paradicsomnak, és nem ok nélkül mondogatják, hogy aki Eszterházát nem látta, nem volt Magyarországon. Egy ideje azonban e híres székhely hanyatlani kezd.

A következő városkák vannak: Kis-Cenk, ahol Széchényi grófnak mai modorban állított kastélya, szép kertje van, s ahol ugyanez az úr a szegény jobbágyoknak kórházat rendezett be. A könyvtár, melyet a hazának ajándékozott, először itt volt található.

Ezenkívül még Csepregről, Purbachról s Kapuvárról olvashatunk 1-1 sort.

Meglepően pontos, alapos munka. 1802-ig gyűjtötte az adatokat. Honnan? Fő forrása Korabinsky János Mátyás lexikona [59](#) volt. Főleg az Eszterháza rész árulkodik erről, [20\(55\)](#)

Korabinsky bővebb és részletezőbb természetesen, különösen Sopronról szólva, de itt is árulkodó jel, hogy Palkovics csak olyan nevezetes soproniakat említ, kik Korabinskynél is előfordulnak, s Conrad (András? József?) Konrady alakban olvasható mindkét helyen.

Palkovics lelkiismeretességére vall viszont az, hogy 180-ig terjesztette ki kutatását, az azóta található adatokat is földolgozza könyvében. Könyvének adatai azért jelentősek, mert ezekből következtethetünk, hogy a szlovák forrásokból dolgozó írástudó milyen tényeket tudhatott a XIX. század elejének Sopronáról. Palkovics könyve korában ismert alkotás. Előfizetési fölhívása bécsi lapban is megjelent, [21\(56\)](#) Rummy Károly György kijegyzetelte, [22\(57\)](#) a nagy református iskolák (Sárospatak és Debrecen) könyvtárában is föllelhető, [23\(58\)](#) Könyve annak a tudatos, a két nép között kapcsolatot teremtő s a hungarus-patriotizmusban gondolkodó kultúrákövetítői szándéknak a terméke, mely a felvilágosodás gondolkodóit jellemezte. Palkovics a magyar irodalom szeretetére, megbecsülésére nevelte, a magyar irodalmi alkotások megismerésére ösztönözte tanítványait. Az ő növendéke Rozsnyai Sámuel, kit a magyar irodalom „szlovák propagátora”-ként ismerünk, [24\(59\)](#) ki bécsi lapban melegen emlékezett meg Csokonai Vitéz Mihály műveiről, [25\(60\)](#)

Külön figyelmet érdemel az, hogy lapjában, a Tydenjik-ben hogyan jelentkezik Sopron, milyen soproni hírekről tudósítja olvasóit.

Igen változatos híryanag tudósít a soproni eseményekről. Szó esik a hús árának alakulásáról, az egyházi élet fordulatairól, a nádor soproni látogatásáról, Kitaibel Pál haláláról, egy 1813-as kisebb árvízről, ugyanebben az évben Pozsonyban is észlelt földrengésről. [26\(61\)](#) Jelentősebbek azok a tudósítások, melyek a város kulturális életének néhány mozzanatát világítják meg. Így megtudjuk (1813. I. Nro. 8. 131.), hogy P. Dell császári és királyi őrnagyot Sopronban temették el. A derék katona végrendelete szerint az evangélikus gimnázium 1000 aranyat kapott, ruházatát szegény evangélikus diákoknak juttatta, egyéb vagyona tisztek nyomorgó fiára szállott. Más alkalommal olvashatjuk (Uo. Nro. 13. 237–38.), hogy a magyar s a német

társaság mintájára latin önképzőkör alakult, melynek elnöke Rummy Károly György. Minden tag befizet „valamit” a kasszába, ezt az összeget filológiai könyvek s az évi jelentés kinyomtatására használják. Hírül adja a lap (1813. II. 738.), hogy Rummy Károly György ez évben elhagyja a líceumot, s már novembertől Keszthelyen kezdi meg előadásait. Palkovics nem feledkezik meg egykori tanáráról, Schwartner Mártonról sem. *De scultetiis* című művét ismerteti. Talán Sopron felvilágosult-türelmes légkörére, a német anyanyelvű vidékekről származó tanárok közvetítő szerepére gondol, mikor így jellemzi egykori soproni mesterét: „Az író, bár született késmárki német, népünket, a mi szláv népünket és nyelvünket, amelyet Csetneken tanult meg, kedveli, jól és szívesen beszél szlováku”. Kis János: Nevezetes Utazások Tárháza ... című művéről is megemlékezik, „lelkes és szorgalmas” jelzővel dicséri barátját. (1816. I. 272.)

Honnan értesült a soproni eseményekről? Lapjának magyar forrásai között emlegeti a *Magyar Kurir*-t. Valóban, a Nemzeti Múzeumról, a Széchényi Könyvtár Sopronban kiadott katalógusáról, a magyar irodalmi életéről szóló néhány cikkének szinte szó szerinti változatát föllelhetjük a Magyar Kurir megfelelő 60számaiban.²⁷⁽⁶²⁾ Az egyébként lényegtelen változtatások (rövidítések stb.) azonban jellemzőek Palkovics szerkesztői-írói egyéniségére. Például: az 1816. II. 599–600. lapon közölt magyar irodalmi hír megfelelője a Magyar Kurir 1816. II. Nro. 23. sz.-ban található cikke (Igaz, ennek eredetije a Hazai s Külföldi Tudósítások 1816. II. Nro. 21. sz.-ban található meg). A magyar források Kis Jánost csak felsorolják a többi magyar író (Faludi, Rájnis, Ányos, Virág, Horvát, Kisfaludy, Takács, Berzseny) mellett. Palkovics zárójelben néhány dicsérő jelzővel látja el egykori évfolyamtársát. A magyar tudósító Pannóniáról beszél, a szlovák hírlapíró „wlast násse” (a mi hazánk) fordulatot alkalmaz a megfelelő helyen.

Hogy később karlócai eseményekről is tudósít, ez valószínűsíti, hogy a Palkovicsal egyébként is levelező Rummy Károly György is értesíthette néhány eseményről. Ám Rummy távozása után is ezt írja egy soproni hír bevezetésképpen: *Z Soprona se pjsse* (Sopronból írják). Ki lehetett Palkovics lapjának soproni tudósítója? A soproni híreket ugyanis nem a Magyar Kurirból vette. A kérdés megválaszolásával egyelőre várunk kell.

Lapja megszűnése után is ébren tarthatta soproni emlékeit. Egykori tanára, Stanislaides Dániel tanártársa lett, Rummy Károly György is elkerült Pozsonyba, hogy kalandos, fordulatos életének néhány esztendejét Palkovics társaságában töltsen. A pozsonyi Magyar Társaság fellendülése pedig a soproni példával is kapcsolatba hozható, az egyik jegyzőkönyv tanúságtétele szerint.²⁸⁽⁶³⁾ A föllendülés egyik „oka”: az egykori soproni diák, Hrabovszky Dávid lelkes, szervező munkája, ki kissé a soproni mintára alakítja át, teszi életképesebbé s ezáltal jelentősebbé a pozsonyi magyar diákok irodalmi önképzőkörét. Tettének híre a Vörösmarty szerkesztette Tudományos Gyűjteményben hirdeti e lelkes társaság munkálkodását.²⁹⁽⁶⁴⁾

A Palkovics szerkesztette következő szlovák újság is bizonyítja szerkesztője érdeklődését a magyar, illetve közvetlenül a soproni események iránt. *Uherska Literatura* (Tatranka, 1832. I. 70–111.) részletes és alapos áttekintést ad a kor magyar politikai s irodalmi életéről. Nemcsak Sopron megye legnagyobb fiának, Széchényi Istvánnak műveiről van itt szó, a Hírel s a Világ s a körülötte kialakult vita mellett olvashatunk az Akadémiáról, a Casinóról, Széchényi utazásairól, Beszédes Józsefnek a Tudományos Gyűjteménybe írt cikkeiről. Ám Nagy Pál, Sopron megye követe is megkapja dicsérő jelzőjét: Uhersky Demostenes, ahogy Kazinczy Ferenc nevezetes magyar íróként kerül említésre. Külön cikk ismerteti a magyar Nemzeti Múzeumot (1833. 88–98.). Még Paur Frigyes Alajos cikkét is közli. Esterházy herceg könyvtárosa magyar történelmi tárgyú értekezést tesz közzé (1834. 49–52.). A nagy-vezekényi csatában meghalt négy Esterházyról s emlékükről szól tanulmányában.

Önéletrajzát, melyben oly melegen s hálával emlékezik meg soproni éveiről, 1844-ben írta. Bízvást

mondhatjuk, hogy Sopronnak hálás tanítványa, Kis Jánosnak hű barátja maradt. Szlovák író, népének nevelője, de még annak a kornak a gyermeke, mely nemzeti érzését a felvilágosodás eszméiből vezette le. Az egységes, szűkebb nemzeti érdekek fölött álló hungarus-patriotizmus³⁰⁽⁶⁵⁾ eszméjét vallotta. Sopron emberséges világa, Kis János becsületes hazafisága, türelmes szemlélete Palkovics kultúraközvetítésében méltó párjára lelt.

1967. XXI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Csatkai Endre: Értelmiségi fiatalok névtelen irodalmi köre

61 Csatkai Endre: Értelmiségi fiatalok névtelen irodalmi köre

Az 1930-as évek elején megvolt Sopronban az önképzési lehetősége a főiskolai hallgatóknak és a teológusoknak (a pécsi tudományegyetem hittudományi kara akkor Sopronban székel), a többi értelmiségi fiatalság azonban eléggé tanácstalanul lézengett, ha önképzésre gondolt, főképpen az irodalom terén. Voltak ugyan matinéik, de néha túlságosan is alacsonyra vett mércével, így alkalom nyílt egy egész délelőtt a csornai *nyelvtanító*, egyébként tiszteletre méltó szabadsághős Laky Demeter működéséről előadást hallani. A Katolikus Kör és az Evangélikus Ifjúsági Egyesület természetesen egyoldalú volt, a Frankenburg Irodalmi Kör általában konzervatív, néha engedménnyel egy kis haladóbb szellem irányában; akik akkori fiatalok frissebb levegő után vágyakoztunk, csak könyvekre voltunk utalva, előadások híján még eszmecsere sem volt alkalom.

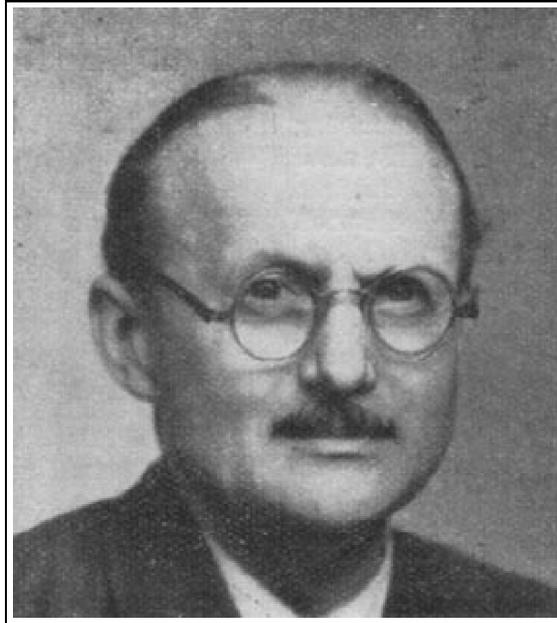
Az 1930-as évek elején került Sopronba Gerezdes Jenő gyógyszerész, az irodalom és főleg a képzőművészet lelkes híve. Diákkorában még írt verseket, később maga sem tartott róluk sokat, a hazafiaskodó versfaragókat követte, de minthogy később belekerült az első világháború forgatagába, mély emberiesség lett úrrá rajta. Az Ikvahíd mellett levő Megváltó patikában teljesített szolgálatot, szakmáját kitűnően értette, szíves készsége ismeretes volt. Szívvel-lélekkel szerette azonban a helyi művészetet. A házban lakott Ágoston Ernő, a Szeder utcában Horváth József műterme volt, őket igen gyakran lehetett látni a patika melletti kis szobában, amint Gerezdes két recept elintézése közt elbeszélgettek egy-egy művészeti kérdéssről. Gerezdes szorgalmas vevője volt mindegyik soproni ecsetforgatónak, de egyúttal hírverőjük is. Nemcsak gyakori újságcikkkel támogatta őket, egy-egy műteremlátogatásról írt tájékoztatójával felhívta a figyelmet, mi készül; nagy ismeretségi körében állandóan igyekezett az örökké megszorult anyagi helyzetű festők műveit elhelyezni. Gerezdes szívesen olvasott is, de nagy elfoglaltsága miatt nem került ideje arra, hogy rendszeresen tájékozódjék az újabb irodalmi irányokról. Neki jutott tehát eszébe egy irodalombarát kör megalakítása.

1932 őszén történt ez az ő lakásán, a győri pályaudvarral szemben a Karolina-udvarnak nevezett, 1945-ben nagyrészt lebombázott házban, ahol igen szépen, sok képpel berendezett legénylakása volt. Mintegy 15-en verődtek össze, kötetlen működési formában állapodtak meg, saját munkák bemutatása éppen úgy lehetséges volt, mint bármely író ismertetése. Minthogy ekkor Gömbös Gyula kormányzata gyanakodó szemmel nézett minden nem kimondottan jobboldali csoportosulást, úgy döntött a társulás, hogy a kétéhetente tartandó összejöveteleket mindig más és más tagnál tartják, amivel elkerülhetik a feltűnést.

Ami engem illet, akkoriban késő őszig Kismartonban tartózkodtam; Gerezdes, aki jóbarátom volt, értesített a dolgok folyásáról, és mikor télire visszatértem Sopronba, a legelső alkalmat felhasználtam, hogy részt vehessek a társulásban. A színhely a vásárugyárban volt, Kling Nándor főtisztviselő legénylakásán. Úgy

emlékszem, Budapestről került pár évvel előtte városunkba, alacsony termetű, igen mozgékony fiatal ember volt, hamarosan bekapcsolódott mindenbe, szívesen látták gyors esze járása folytán a Képzőművészeti Körben, Fotoklubban, sőt a Katolikus Konventben is. Széken, pamlagon, ágyszélen foglalt helyet a társaság, amely kezdetben – mint látnivaló – eléggé vegyes volt, mert ott volt a Frankenburg Irodalmi Kör másodtitkára, ott a Katolikus Kör főtitkára, de ott volt Molnár József is, aki semmiféle írásában vagy szavában nem titkolta, hogy kommunista érzelmű. Ott ismerkedtem meg Tatay Sándorral, a fiatal teológussal, aki hamarosan összeütötte a patkót egyetemi tanárjaival és otthagyta Sopront; ma már igen jónevű írónk. Vörös híd c. regényének háttérében Sopron és az említett távozása szerepel a tanárok nagyon élesen rajzolt, felismerhető arcélével. A Széchenyi Gimnázium három tanára, Kunszeri Gyula, Budapesten most is élő író és lapszerkesztő mellett ült Antal László, rendkívül olvasott fiatalember és egy lázban égő arcú, igen sovány ifjú, Machovics Aladár, aki nemsokára 62 meg is halt tüdőbajban. Egypár előttem ismeretlen egyéneken kívül még ott volt Mende Gusztáv, az akkor is már jónevű festőművész és Boháti Róbert, aki magyarul és németül egyaránt írogatott a helyi lapokba, sőt egy nagyobb lélekzetű novelláját vagy regényét, ha jól emlékszem, a Pester Lloyd is hozta.

Ezúttal Szentimrey Lajos, a Frankenburg Kör másodtitkára olvasott fel: a saját novelláját. Szentimrey jogász volt, akkor még csak szigorló, egyik nagy ügyvédi irodában tevékenykedett, de igazi működési tere a sajtó volt. Az első világháborúban részt vett, utána az Ödenburger Zeitung munkatársa, majd átkerült a Sopronvármegyéhez, annak igazi lelke volt. A Frankenburg Irodalmi Körnek ő, az elnöke, Ostor József és Mészáros Sándor, az országos nevű költő adta meg az 1920-as években a haladó szellemű irányzatát, Szentimrey személyes varázsa százakkal növelte a kör tagjainak számát. Ugyanis egész sereg sajtópöre akadt a jobboldali újság gyűlölködő hangja ellen szögezett cikkei miatt, írásaiban könnyed, friss hang vonult végig, a törvívó ügyességével dolgozott, sohasem esett durvaságba és mindig telibe talált. 1936-ig viselte állását a Frankenburg Körben, miközben annak irányzata mindinkább jobbra tolódott, elsekélyesedett, végül is Szentimreyt kibuktatták. Valószínűleg ez a már korán jelentkező folyamat vitte a Gerezdes-társaságban. Novellát olvasott fel, mint említettem, ilyenfajta munkái ugyan könnyed stílusukkal tetszetősek voltak, de tartalmuk többnyire eléggé modoros, a korabeli középszerű novellaírók kaptafája szerint dolgozott, tökéletes problémamentességgel. Befejezve a felolvasást, egy-két tenyér összecsapódott ugyan, de egyébként elég hideg hallgatás hagyta félbe a gyér tetszésnyilvánítást. Szentimrey meglehetősen sértődött arccal ült és többet nem jött el. Ugyanígy elmaradt a fentebb említett okok miatt Tatay Sándor is.

Gerezdes Jenő

Efféle diákos önképzőkörre emlékeztető összejövétel többet nem is volt. Szépen folyt a dolog, és különösen kedvesek voltak a beszélgetések. Ha netán az előző alkalommal bejelentett előadó le is mondott, mindig akadt érdekes beszéd tárgy. Kling és Gerezdes mellett Mende Gusztáv tágas műtermét is használtuk, egyszer a Képzőművészeti Körben magam is előadtam, az ókeresztény művészet kialakulásáról szóló új tudományos nézeteket ismertettem, vetítéssel, amely miatt vettük ezúttal igénybe a köri helyiséget. Titkára voltam a körnek, így oldhattam meg a mondanivaló illusztrálását. Formaságok nem voltak, jegyzőkönyvet [63](#)sem írtunk; az elhangzott előadásokat semmi sem örökítette meg, sajnos a legtöbbszörre nem emlékszem, bár nagyon érdekesek voltak, mint po. Molnár József társadalomtudományi fejtegetései. Boháti igen szépen olvasott fel és ismertetett verseket, po. Márai Sándoréit.

1933. áprilisának végén Gerezdes Jenőnél gyűltünk össze, megelőzőleg Mendénél. Itt Molnár azzal az indítvánnyal állott elő, hogy nem hozhatná-e el egy nőismerőst, aki egy bécsi gyermekpszichológus tanítványaképp a Löverben egy kis lélektani intézetet nyitott meg és egyébként igen nagy tudású hírében állott. Molnár már megelőzően két fiatal kommunisztát, a teljesen árva Salzer-fiúkat is elhozta, akik a líceumban tanultak; valamelyik megyebeli faluban nagyszülei nevelték őket, érett eszű, jómódorú fiúk voltak, és odaadással figyelték az előadásokat. Mendénél majdnem minden Molnár javaslata ellen foglaltunk állást. Összejöveteleinket legénylakásokon tartottuk, melyekben itt-ott nekünk nem feltűnően, de a nők szeme előtt elkerülhetetlenül megmutatkozott valamely rendetlenség. Nem kívántuk, hogy bármelyik házigazdánk szégyenben maradjon. Molnár tudomásul vette javaslatának elutasítását, de már Gerezdesnél nem jelent meg. Öccse, Zoltán, akinek fotoszaküzlete volt és egyébként nagy irodalmi műveltséget árult el körünkben, jelen volt a Salzer-fiúkkal, de mint említettem, ha valaki hiányzott, különösebben nem került szóba. Viszont aki belépett, Kling a fülébe súgta: utána maradj itt. Kivéve az ifjabb Molnárt és a két fiút. Én adtam elő, alighanem a magyar írók leveleit mutattam be kéziratgyűjteményemből. De valami feszült hangulat uralkodott. Molnár Zoltán a Salzerokkal 10 órakor elment, és mi kíváncsian vártuk, mit terjeszt elő Kling. Elsősorban szavunkat vette, hogy amit elmond, azt nemcsak nem adjuk tovább, de nem is használjuk fel. Molnár Józsefről lesz szó. Mi azt vártuk, hogy talán a visszautasítás miatt kilépését jelenti

be Kling útján, de annál nagyobb volt a megdöbbenésünk, mikor azt hallottuk, hogy Molnárt az éjszaka folyamán kommunista magatartása miatt letartóztatják. Ebből kifolyólag biztosan nyomoznak abban az irányban, hogy kikkel érintkeznek, a mi társulásunkat is veszély fenyegeti, mert ekkor már mindenféle összejövetelt be kellett jelenteni, és ki tanúsíthatja, hogy mi nem illegális összejöveteleket rendeztünk. Néhányan azonban kevésbé a körünket, mint barátunkat féltettük és ennek hangot is adtunk, de Kling a becsületszóra hivatkozott, hogy nem teszünk egy lépést sem Molnár érdekében. Emlékszem még Antal és főleg a szokottnál is kipirultabb arcú Machovics felháborodott szavaira: hogy barátunkat nem hagyhatjuk el a bajban. Órákig tartott a vita. Kling figyelmeztetett, hogy a rendőrség miféle gyalázatos eszközökkel veszi ki a vallomást a gyanúsítottakból; nekünk mielőbb meg kell szüntetnünk a társulást, ő ismeri a rendőrség módszereit. Valóban honnan tudhatta, hogy Molnárt letartóztatják? Aligha derül ez már ki, Kling néhány évvel később meghalt. Végül is Mende indítványára abban állapodtunk meg, hogy *egyelőre* nem jövünk össze, és ha sor kerülne kihallgatásunkra, Molnárt menteni fogjuk. Éjfél tájban mentünk haza. Molnár Zoltánnál próbálkoztam, nem tudtam hozzá bejutni; mikor kora reggel felkerestem (ti. nem lakott már a szüleinél), odasietett hozzájuk, akkor már nem lehetett figyelmeztetni veszélyben forgó barátunkat, a rendőrség foglya volt. A Soproni Hírlap, a jobboldali lap így adott róla hírt: „A rendőrség előállított egy baloldali radikális elveiről ismert fiatal soproni író, akinek előállítására a fenti őrizetbe vettek egyes vallomásai adtak okot. Még a délelőtt folyamán házkutatást tartottak lakásán. Kihallgatása után őrizetbe vették. Stadler dr. rendőrkapitány többször is kihallgatta s ezek eredményeképpen az esti órákban elbocsátotta a rendőrségről. Az eljárás azonban folyik” (1933. IV. 30.).

Molnár József valóban kommunista volt, azonban azzal az ügyel, amelyből kifolyólag letartóztatták, nem volt kapcsolata. Gömbös Gyula miniszterelnöksége alatt egyaránt megélnékült a földalatti mozgalom és a rendőrség tevékenysége, mondhatjuk idegessége. Ausztriából nagyarányú röpiratcsempészet folyt, amelynek tetteseit 1933 elején leplezték le. Körülbelül április vége felé lefoglalták Rózsa Józsefet, akit nemcsak ezzel a kommunista mozgalommal kapcsolatosan vádoltak, hanem a Gömbös elleni [64](#)merénylettervvel is. Rózsa Kecskemétre jött Sopronba és a Kecskeméten született Molnár Józsefhez irányították, egyébként az írónak a mozgalom eme szakaszához nem volt köze. Jóformán minden nap hozott az újság hírt egy-egy lefogásról, így március 15-én két bánfalvi lakosról, kik közül a 28 éves Pintér György asztalossegéd, akiről a Soproni Hírlap megemlékezett: „kitűnő munkás, de szélsőséges kommunista”, egyébként állásfoglalását nem tagadta. Molnár esetében a győri törvényszék nem találta a vádat igazoltnak, felmentették, elrendelték elkobzott könyveinek visszaadását, az egy Die Linkskurve című német folyóirat kivételével. Társulásunk történetéhez nem tartozik, de megemlítendő, hogy a törvényszék a röpiratcsempészeket is enyhén ítélte el, részben már korábban is megszüntették ellenük az eljárást, míg a győri tábla felemelte a büntetéseket. Ami Molnárt illeti, jelentéktelen epizódnak tartotta az esetet, és továbbra is hű maradt elveihez, sőt az apja teherautóján kedvező időben a Fertőhöz vitte ki az ifjú munkásokat és ott tanította őket a kommunista elvekre. Hallgatói közül akadt olyan is, aki 1945 után vezető állásba került és van máig. A mi kis irodalmi társaságunknak azonban a „Molnár-eset” a végét jelentette.

1967. XXI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Csaba József: A Soproni Fiatalok mozgalma

Csaba József: A Soproni Fiatalok mozgalma

A Soproni Szemle 1966. évfolyamának 2. és jelen számában egy-egy rövid megemlékezés olvasható a soproni fiatalok tiszavirágéletű törekvéseiről, hogy lehetőséget keressenek a haladó szellemű irodalom megismerésére. E kísérleteknél sokkal jelentősebb és sikeresebb volt a Soproni Fiatalok mozgalma. Szervezője, vezetője már a felszabadulást követő években elhagyta Sopront, kérésünkre az alábbi visszaemlékezést küldte meg. Nem voltak alapszabályok, jegyzőkönyvek, a líceumi ifjúság lapja, a Nyugati Őrszem is keveset írt a Fiatalokról, akik ugyan a szellemnek ebben a keservesen elnyomott időszakában is bátran tartottak nyilvános előadásokat, még hozzá a Kaszinóban. A visszaemlékezés ezért és lapunk kis terjedelme miatt sem lehetett részletesebb.

A Soproni Fiatalok mozgalma a harmincas években kezdett kibontakozni, 1939 táján erősödött és egyik utolsó megnyilatkozása a Soproni Fiatalok Márciusi Hitvallása volt, amely 1943-ban jelent meg a Nyugati Őrszemben. Azután a háború véres árja mindent elnyelt, ami szép volt, emberi és magyar.

A Soproni Fiatalok mozgalma nem elszigetelt soproni jelenség volt: Sopronig elerő hulláma tehát szerves része volt annak az országos megújulási váagnak, amelynek hatalmas erejű megszólaltatója volt már a század kezdetétől fogva Ady, Móricz Zsigmond, Bartók, Kodály, később József Attila és a népi írók, és amelynek hatása alatt az uralkodó politikai rendszer halálos ölelésével szemben szellemi szigetek keletkeztek mindenütt az országban, vidéki központokban, mint Szegeden, Debrecenben, Pécsen, még korábban a felvidéki Sarlós Mozgalomban és Erdélyben. Ennek az országos mozgásnak volt nagyszerű megnyilatkozása a húszas években az országos Ady-ünnepség. Ezek a csoportok már keresték a kapcsolatot a munkásmozgalommal is. Jól emlékszem egy nevezetes eseményre, amelynek a megszületéséről ma már kevesen tudnak. Hírét vettük néhányan, hogy Móricz Zsigmond ifjúsági csoportokat látogat Csehszlovákiában és arról nyilatkozik, hogy ott az ifjúság társadalomtudománnyal foglalkozik, keresi a nép nyomorúságának okait, hirdeti a dunai népek összefogását. Ilyesmi akkor nálunk hazaárulással voltak egyenlők. Mégis annyira fellelkesültünk, hogy néhányan megszerveztük a 20-as évek legnagyobb diáktalálkozóját, a budapesti Britania szálló egyik termében, ahol Móricz előadást tartott csehszlovákiai útról és a magyar értelmiség feladatairól. A hazai frázisokban megfeneklett ifjúság 65szeme akkor kezdett nyiladozni. Megindul az erjedési folyamat: az ifjúság értékes rétege szembefordult az ellenforradalmi bajtársi egyesületi szólamokkal: harcolt a radikális földreformért, a szegényparasztság és munkásság találkozásának előkészítéséért, a dunai medence népeinek baráti együttműködéséért és az erkölcsileg is rothadt úri Magyarország társadalmával szemben erkölcsiében is megújult társadalomért.

Ezekről a tájakról hoztam magammal ifjúságom döntő és ihlető élményeit Sopronba, amikor 1935-ben az ősi líceum (ma Berzsenyi Gimnázium) tanára lettem. Az Alföldről, a Viharsarokról a nyugatias polgárisodás finom, csendes városába. Érthető, hogy ennek a városnak társadalma múltjánál és hagyományainál fogva védő falakat próbált emelni a Kelet felől érkező hullámok ellen. Erről 1936 táján az „új magyar magatartás” vázolója után ezt írtam: „Sopron, a magyar nép legnyugatibb városa sem hallgathat! Az Alpok és a Fertő tó között: kapuváros. Egyik arcával nyugatra, másik arcával keletre néz. Fölötte ragyog egy történelmi múlt emléke, a Tűztoronyba beépült a magyar, sőt európai történelem majd minden korszaka. Iskolái évszázadok óta szívják magukhoz Kemenesalja és a Rábaköz dolgozó népének tehetséges parasztfiai. Levéltáraiban és könyvtáraiban hatalmas magyar művelődéstörténeti anyag van felhalmozva és várja fiatal magyar tudósainkat. Környéke a történelem és természet harmonikus ölekezésében vibrál az ébredő tavaszban. Hegy, erdő, tó, falu dalolnak itt egy ezerévnél öregebb város

felett. Néhány éve Sopron ifjúságát is megérintette egy új szél a Rába felől: a magyar írók műveiből kiáradó, diadalmas forradalom. Talán sehol sem volt az ifjúságnak olyan nehéz helyzete ebben a harcban, mint Sopronban. Sopron féltve őrizte kispolgári nyugalalmát, társadalmi egyesületekben megmerevedett, formalisztikus hagyományait. Még a monarchia idejéből itt maradt romok fullasztották és bizonyos társadalmi csoportok bástyái lettek, ahová csak a hatalom felé való hízelgéssel lehetett bejutni. A város sajtója kicsiben és rosszabbul csinálta ugyanazt, amit az országos: mindig úgy írt, ahogyan a szél fúj.”

Valóban ilyenek voltak a körülmények Sopronban. A hivatalos Sopronon túl azonban volt egy szellemében megújulni vágyó Sopron is. Különböző jószándékú törekvések voltak a városban: sokan voltak haladó értelmiségiek, orvosok, mérnökök, tanárok, tisztviselők, diákok. Ezeknek egy csoportja szinte magától, minden szervezés nélkül verődött össze. *Ilyen volt a Soproni Fiatalok mozgalma is.* Talán az is érthető, hogy a főmozgató a líceum szellemi műhelye volt, hiszen erre kötelezte múltja, népi és haladó eszméket sugárzó hagyománya, nyugtalan, főleg paraszti származású diákság. Az indító kis csoporthoz spontán csatlakoztak a tanítóképzősök, a teológusok, főiskolások és számosan a város felnőtt társadalmából. Feladatuk nem alapszabályszerű irodalmi estek megrendezése volt, nem is mindenből adni keveset, vegyeset, ártalmatlant. *A csoport fiataljai benső kapcsolatban voltak az írókkal.* Erről a Nyugati Őrszem így írt: „Az irodalmi és kultúrelőadások új formáját teremtették meg a mindenből egy keveset, meggyőződés nélküli rendezések formájával szemben, a központban az író műve és szelleme áll. Az eszme és a gondolat, amit az író képvisel. Mi nem szórakozni akarunk, hanem eszmét hirdetni, nyugtalanítani, lelkeket mozgósítani, nevelni.” Az írók egy része a nagyközönség előtt is adott elő a fiatalok rendezésében. A fontos és nevelő hatású az volt, amikor a ma hivatalosan is elismert legnagyobb íróink az akkor igazán megértő közönségükhöz, a fiatalokhoz szóltak valamelyik iskolateremben, így jött közibénk Móricz Zsigmond (1940. február elején). Fiatal fiúlek figyeltek szavaira, amikor a líceum tantermeit látogatta és mindenről elbeszélgetett a fiatalokkal. Még a rizstermesztésről is. A mozgalom emlékkönyvébe is elsőnek ő írt „izenetet”. „Jobb a puszta földön építkezni, mint ha előbb le kell rombolni s eltakarítani az átmeneti építményeket. S az emberek jobban ragaszkodnak a meglévő tákolmányhoz, mint amennyire lelkesednek tökéletes, de még csak ezután megvalósítandó újért. Magyarország újjáépítésénél minden energiát felemésztené a fennálló, de a mában hasznavehetetlen dolgok eltakarítása. Azt tanácsolom, ha házat építész, a város utcáján, a pincék fenekén kezd az építést. A »bontási anyagok« még építőanyagoknak sem jók.”

66Zsiga bácsi izenete elhangzott, azután jöttek a többiek sorban: Németh Lászlóval bebarangoltuk a Kemenesalját, Berzsenyi hazáját. 1941. februárjában elhangzott előadása Mért nem boldogulunk? címmel megjelent Téli hadjárat (Kecskemét, 1942, Tanu könyvtár) 2. kötetében (13–20. lap). Ugyanennek a kötetnek 42–48. lapján (Magyar vidék című újságcikk, megjelent a Magyarország c. napilapban) soproni benyomásait így rajzolja: „Amikor első ízben Sopronba lerándultam, azt hittem, csak egy kivételes, elvi felbuzdulásnak teszek tisztességet. A soproniak elég magas szinten álló egyletéből, amely szerette a zenét s különösebb válogatás nélkül a budapesti írókat is meghallgatta, egy ifjú csoport szakadt ki, amely az Ady és Bartókok szellemében akart ott egy nyugati magyar erődöt építeni. Némi elszánással állítottam össze a mondókám: jó, lássa hát Sopron, mi az, amit ti megidéztek. A terem hideg volt; az emberek melegek. El nem tudtam képzelni, hogy a nyugati végeken ép erre az ügyre ennyi meleg tenyér összehozható lesz.” (Hogyisne! mikor a hitleri fajelméletektől itt-ott már megfertőzöttek közt élő, tiszta szemmel látó fiatalok a beszéd elején rögtön ilyen mondatot hallhattak: »Mégvetem a faji elfogultságot.«”)

Féjával (1939. XII. 8) Ady forradalmi eszméit hirdettük; Veres Péter megdöbbenett a kaszinó közönségét kitévő előadókészségével: a balmazújvárosi szegényparaszt a kényes soproni polgárok nyugalalmát

kavargatta. Tamási Áron (1943. III. 20) a szülőföld szeretetéről és a költő örökös hivatásáról beszélt esti beszélgetéseinken, Darvas József a népi mozgalmat ismertette. Nagy István, az erdélyi munkásíró a szárszói táborban vitatkozott velünk. Szerepelt nálunk még Tersánszky Józsi Jenő és Juhász Géza is. Viták hevében, eszmék súrlódásában alakult ki a Soproni Fiatalok forradalmi hite, látomása népünk igazibb, szebb jövőjéről. A magot mindenfelé elvetették. Sopronban is felnőtt több nemzedék, amely tovább ápolta a kinövő fákat és erősítette a magyar nép lelkében a hitet a nyugati városban. A Soproni Fiatalok utolsó kiadványában, 1943-ban, még szétküldtük Ady izenetét a városban. 1944-ben, a végső veszély küszöbén Juhász Géza (ma egyetemi tanár Debrecenben) tartott előadást, de a napi sajtó agyonhallgatta, mert a Magyar Múza jobboldali írócsoport estjét kellett beharangoznia¹⁽⁶⁶⁾. Még egyet, hatalmasat lobbant a a tűz a fiatalok lelkében: 1944. február 12-re Féja Géza Ady-előadását hirdethette meg ezzel a címmel: Ifjú szívekben élék.

Ady szavainak mély hatása megmaradt a hitleri elnyomás idején is, belevésődött a lelkekbe:

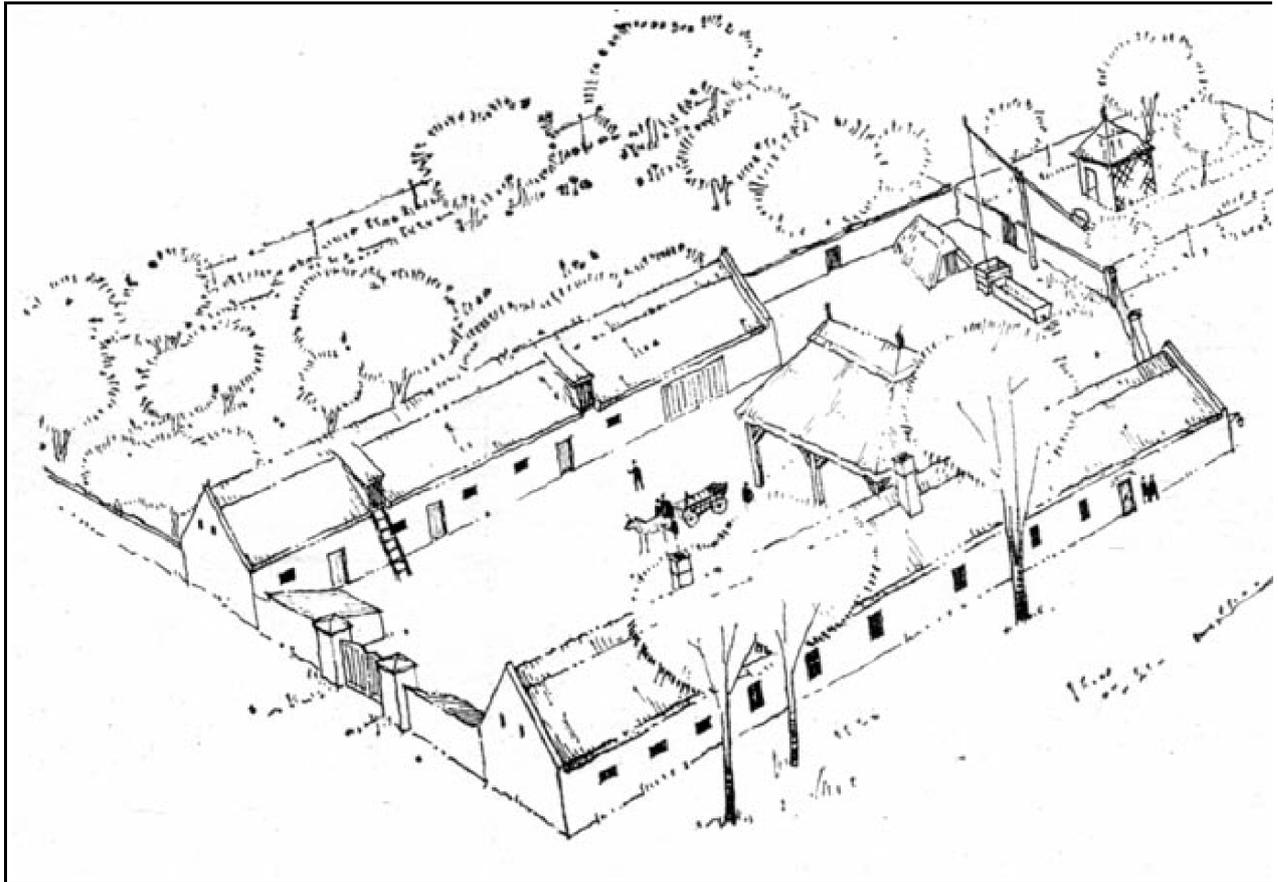
„De tűz és tűz, én ifjú testvéreim,
Jaj, a tüzet ne hagyjátok kihalni.”
Nem hagytuk!

1967. XXI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Ikvai Nándor: A petőházi Csali csárda

67Ikvai Nándor: A petőházi Csali csárda

József császár mérnökei, Feichlersleben és Copurg Dragoner az 1784-es országos felmérés és térképezés eredményeként hiteles képet rajzoltak a tájról.¹⁽⁶⁷⁾ A Fertő tóba ömlő vizek szabályozatlanul folytak és az árvízmentes szinteken sorban ültek a mai falvak kicsinyített nádfedeles másai. Délről, délkeletről hatalmas összefüggő erdőség övezte a Hanság vidékét, amelyen néhány ősi út vágott csak át. A többit a pásztorok és a betyárok ismerték, járták egészen a Bakonyig.

A Sopron felé kocsikázó utas Kapuvár és Vitnyéd között 14 hídon robogott át. Vitnyéd után hatalmas tölgyerdő között vitt az országút. Az utazás nem volt éppen a legbiztonságosabb ezen a tájon. Erről tanúskodnak az utak mentén felállított hálakeresztek és képek. A vitnyédi erdő közepén az útmenti öreg tölgyön még ma is függ egy feszület, amelyet a megtámadott, de szerencsésen megmenekült „bécsi úr” állíttatott a petőházi Csali csárdában tett fogadalma alapján. A forgalmat az utazókon, kereskedőkön kívül a vásárookra, malmokba igyekvők jelentették (Az 1784-es térkép jelentős malmot jelez a vitnyédi Kis-Rábán az országút mellett).

A Csali csárda. 1. kép

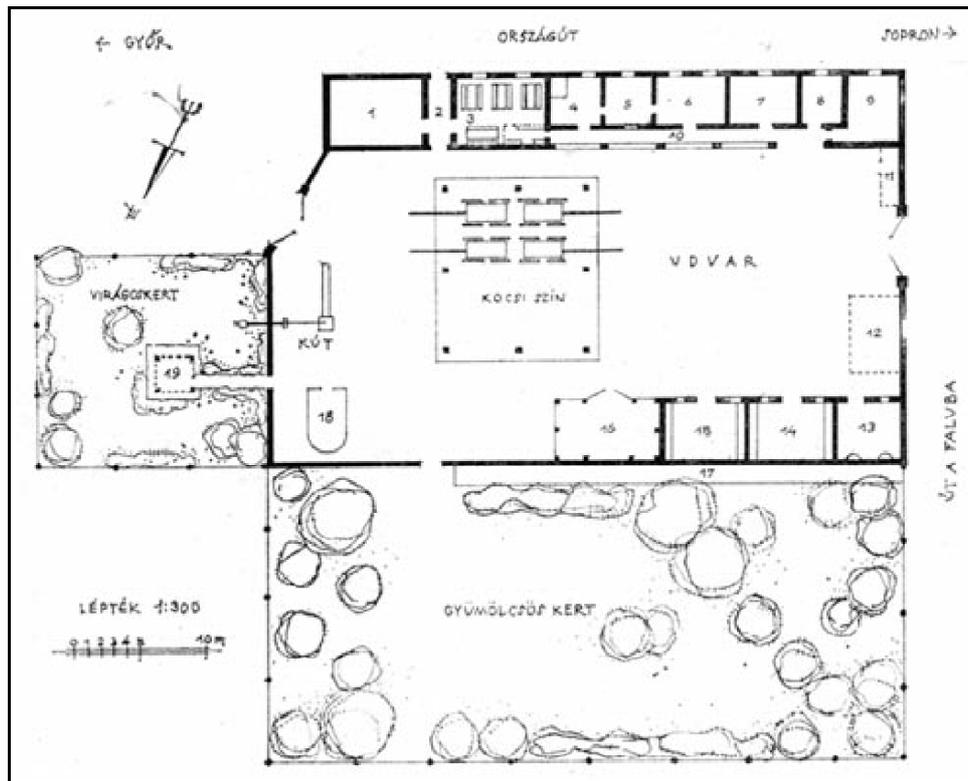
Az utasok menedékei – a századforduló időszakáig – a csárdák, vendégfogadók voltak, amelyek két-három órányi útra sorakoztak egymás után.

Az útmenti csárdák egyik szépen épített példánya volt a petőházi Csali csárda (1. kép).²⁽⁶⁸⁾ A faluból kivezető út és a Győr-soproni országút találkozásánál állt. Építésére nincs biztos adatunk. József császár térképe nem jelöli, de a néprajzos módszerrel gyűjtött többszörös visszaemlékezések és elbeszélések szerint a 18. század végén épülhetett.³⁽⁶⁹⁾ Erre enged következtetni az épület stílusa, építőanyaga is.

Az országúton érkező utast az út mentén hosszan elnyúló nádtetős épület fogadta. A felső (Kapuvár felé eső) végén, kinyúló vasrúdon nagy üveglámpást lengetett a szél, hogy az esténként meggyújtott mécs világa utat mutasson a későn érkezőknek.

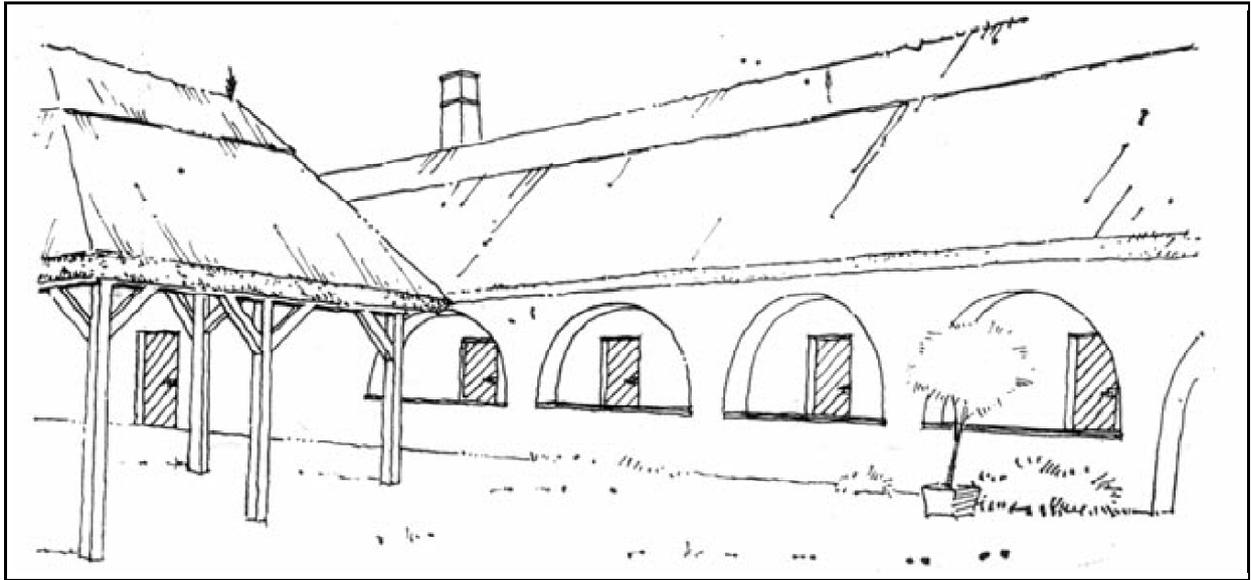
A csárda udvara várszerűen körül volt kerítve (2. kép). Az éjszakára lelakatolt kapuk, ajtók biztonságot nyújtottak a belül lévőknek. Aki szekérral érkezett, az a kapuvári vagy a falu felőli kapun hajtott be az udvarra, a közepén álló nagy nádtetős *kocsiszín* alá. Aki csak szomját oltani tért be a csárdába, az a virágos kert mellé vagy a ház elé állt szekérével. Amíg a lovak ettek, a gazda is megpihenhetett odabent. A legnagyobb forgalom az ivóban (3. kép), valamint az épület végén lévő, az út felé nyitott, bolthajtásos elejű kovácsműhelyben (9.) volt. Kora hajnaltól késő estig csengett itt a kalapács. Mindig volt igazítani való az

átutazók szekerén, a lovak patkóján. A műhely a századforduló táján szűnt meg.

A Csali csárda. 2. kép

Az ivóhoz az utcáról és az udvarról nyíló széles tölgyfaajtókon át, szűk folyosón lehetett bemenni. Az országút felőli bejárat fölött, fehér meszelt falon állt a szarkabetűs felirat: „CSALI CSÁRDA”.
 69 Ugyancsak a bejárat folyosóról nyílt a ház végén lévő, kissé mélyített pince. Néhány lépcsőfokot kellett csak lemenni és ott sorakoztak jobbról-balról az *ászok*on a hordók, tele vörösborral. A fehérbor csak az utóbbi ötven évben vált általánossá. Azelőtt csak vörösbort ittak és kisüstön főtt pálinkát.

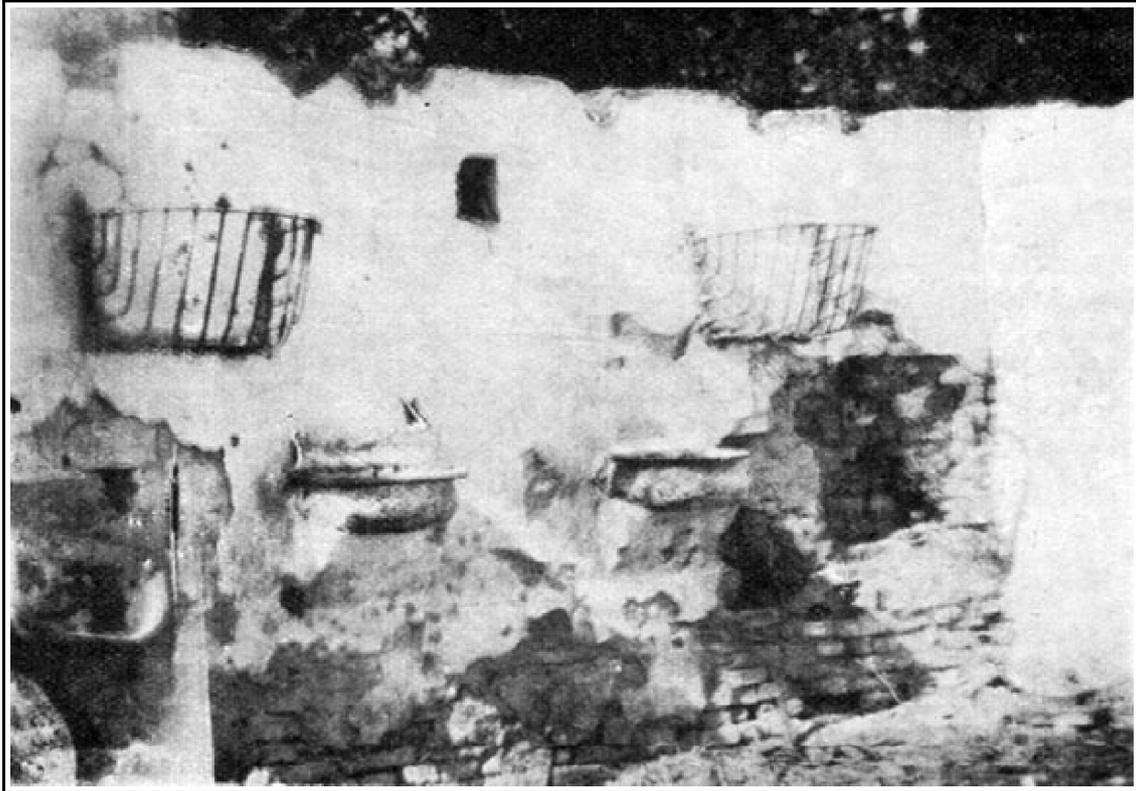

A Csali csárda. 3. kép

A vendégszoba mellett volt a konyha (4.), majd a kis- és nagyszoba következett (5–6.). A legutolsó tulajdonosok a csárdában laktak és a vendéglátás mellett gazdálkodtak is. A főépület további helyiségeit mosókonyhának (7.), éléskamrának (8–9.) használták. Ezek, mint az alaprajzon is látható (2. kép), egymásba, részint az udvar felőli árkádos folyosóra nyíltak. A csárda épületén az idők folyamán több átalakítást végeztek. Az egykori nyitott árkádos folyosó (3. kép) egy részét befalazták és csak két „bolthajtást” hagytak szabadon (5. kép). Többen emlékeztek még a régi formára és arra, hogy a mosókonyhának, kamrának használt helyiségek a folyosóra nyíló vendégszobák voltak.

Ha már az utasnak szállást, ételt, italt adtak, takarmány és hely kellett az állatoknak is. A csárdaépülettel szemben voltak a gazdasági épületek. A faluba vivő út melletti sarokban, gondosan kiképzett, *abrakocsészé*ekkel, fémvázis *szénáskosárral* ellátott lóistállót találunk (4. kép). Visszaemlékezésekből tudjuk, hogy itt az egykori postajárat és a gyorskocsik váltólovai állomások voltak. Mellette *fajászolos*, egyszerű paraszti lóistálló következett (14.). Ide kötötték be a mennyezetre függesztett *strájjfák* közé az átutazók állatait. 8–10 pár ló is elfért benne. Az épület további részében a tulajdonos istállója és szénáspajtája (15–16.) fejezte be a sort. Takarmány volt bőven. Italért hoztak szénát a Hányból eleget. Az épület padlásán is szénát tároltak, amit a tetőn lévő nyílásokon (*herkelik*) raktak fel. Itt és a pajtában aludtak a kocsisok, egyszerűbb átutazók. Az udvar pincével ellentétes sarkában, a nagygémű kút mellett állt a sátorszerűen vastagon nádazott jégverem. A falusi tó jégével hordták tele farsangkor „folyékony fizetségért” a falu legényei. A jég mindig kitartott benne az újig. Nem italok hűtésére szolgált (csak ritkán fordult elő, hogy néhány előkelőség hideg italt kért), hanem félbevágott sertések és soha ki nem fogyó vad (őz, szarvas, nyúl, fácán) eltartására használták. A betyárok, pásztorok, később a vadászok látták el állandóan friss hússal a kocsmárost, aki mindig „természetben” fizetett.

Az udvar közepén nyolc oszlop tartotta a nádfedeles kocsistállást. Ha nagy volt a forgalom, farral álltak alatta a szekerek. Nyolc-tíz szekér is aláfért egyszerre. 70Nyári időben a kocsisok kinn háltak a szín alatt a szekéren, hogy a nádban fészkelő verebek hajnali ébresztője után, gyorsan útra készíthessék az állatokat.

A Csali csárda. 4. kép

Az istállók mögött volt a jókora gyümölcsöskert, ahova a pajta melletti kisajtó vezetett. Az utolsó tulajdonos Endrődy Kálmán tekepályát is építtetett a kertbe, hogy forgalmát fellendítse.⁴⁽⁷⁰⁾ Ugyancsak ő építtette a kút mögötti virágoskertbe – a környékbeli és bécsi urak kedvtelésére – a fonott oldalú, vadszőlővel befuttatott „szerelemházikót” (19.).⁵⁽⁷¹⁾

A csárda rekonstruált képeit nézve nem kell sok fantázia ahhoz, hogy megelevenedjék előttünk az ott zajló mindennapi élet. Különösen könnyű ezt felidézni, ha a környék lakóinak visszaemlékezéseit hallgatjuk. A messze földön híres Csali csárdáról, mint betyártanyáról beszélnek. A nóta sem szólhat másképpen:

*„Kinn a Csali csárdában
ecet ég a lámpásban.
Az is olyan vigan íg,
betyár gyerek a vendég.
Betyár gyerek húzattya
babáját mulattattya...”*

Egész névsort soroltak fel a falu öregjei az ismert betyárnevek közül. „Rózsa Sándor a faluba is bejárt. Eggyik helen disznóöléskor kopogott be. Étel meg bort kért. Nem ösmerték, de attak neki. Sovány malacka vót, amit vágtak és monták, ho beteg vót, meg akart döglenyi. ⁷¹Másnapra kiét sűdő rőfögött a hidasba. A szeginyembert nem bántotta, csak a gazdagot.” De járt itt Savanyu Józsi, Liliom Peti és sok más útonalló, aki a nép szerint mind a szegény pártján volt. Mindig lovon jártak a betyárok. A Nagyerdőtől a Bakonyig

ők voltak az urak. Bogár Imréről balladákat énekeltek; tetteiről, szerelmeiről regélnek.⁶⁽⁷²⁾ A Csali leghíresebb betyárjának Patkó Bandit mondják, aki a Bakonyból járt ide. Mindig a pásztorokkal komázott. A mai Naggyöpön és az Irtás dülőkön juhok százai legeltek. A Gice-dombon, ahol ma már jó bor terem, hatalmas juhhodály állott a Csapodra vezető nyárfás út mellett. Itt és az erdőben tanyáztak a pásztorok. Nyers emberek voltak, nem nagyon komáztak a paraszttal. Ha bementek a Csaliba, mindjárt az övék lett az egész csárda. Katalinkor (nov. 25.)⁷⁽⁷³⁾ mindig nagy mulatságot rendeztek. Gyura Péter – petőházi ember – már jó hangulatban mulatott, amikor a pásztorok bejöttek a Csaliba. Csendesen iszogattak, dalolgattak egy ideig. A kocsmáros sűrűn forgolódott a hasas, szűknyakú pálinkás üvegekkel, boros korsókkal. Nem sokáig túrték a náluknál magasabb hangot, összecsaptak. A nagy verekedésnek híre szaladt a faluban. A legények, emberek körülfogták a Csalit és kikergették a pásztorokat. Ezután még nagyobb lett az ellentét. A pásztorok örökké szemben álltak a pandúrokkal is. Az ívó mennyezetén, a *mestergerenda* mellett volt egy kis félrehúzható ajtó. A padláson hasalva onnan hallgatták ki és lesték meg a betyárok és a pásztorok a pandúrokat, a pénzüket számláló mulató kereskedőket. Ha pedig baj volt, a kocsmáros jó pénzért a kemence kéményébe ⁷²mindig elbujtatta őket. Akkora nagy kémény volt ez, hogy négy ember nyugodtan elfért benne, és még a füst is járhatott.

A Csali csárda. 5. kép

Az ívóban a *mestergerenda*, a vastag tölgyfaasztalok és padok tele voltak hasogatva. Mikor ezek a pásztorfélék mulattak, a fokosaikkal ütöttek, vertek. A négy nagy kecskelábú asztalt fölborogatták, a padokat a sarokba hányták. Ilyenkor a kocsmáros az ívó sarkában lévő lécezett *kármentőt* bezárta és onnan nézte az eseményeket, vagy a konyhába menekült. Gyertya és lámpás volt tartalékban, ha leütötték. Végül mindent megfizettek, de addig nem nyugodtak sohasem, amíg „igazságot nem tettek” a maguk esze szerint.

Patkó Bandi a fokosát mindig a *kármentő* oszlopába vágta, ha bejött a csárdába. Ahhoz nem szabad volt nyúlni. Ha valaki csak hozzáért, már megvolt a felfordulás.

Azelőtt multság nem esett meg verekedés nélkül. Pedig sok nagy multság volt a Csaliban, különösen nyári időben. Ilyenkor rendes *hangászok* voltak. Nyolc-tíz tagú banda muzsikált a szín alatt. Máskor csak egy-két szál cigány vetődött be, vagy a vendégek hoztak magukkal zenészt, ha mulatni akartak. A legények vitték magukkal a *citerát*, később a *gombos muzsikát* és amellet mulattak. Közöttük is sok volt a verekedés. Ha egy *suttyót* találtak a Csaliban, *hótra* verték. A kocsmába csak legénynek volt joga bemenni.⁸⁽⁷⁴⁾

Az utolsó tulajdonos ideje alatt a környékbelieken kívül a Csali csárdába jártak mulatni a cukorgyári urak s a Sopronból víkendező vadászok. A jövedelem jórészét azonban még mindig az országút népe jelentette, különösen vásárjárásos időszakban. Néha húsz-harminc szekér is táborozott az udvarban. Akinek a lova nem fért az istállóba, a szekér oldalához kötötte. Megtörtént, hogy a kútból kifogyott itatáskor a víz. Seprűsök, edényesek, körhintások, undi gyümölcsárosok (*szilvások*, *ómások*), szénaárosok nagy megrakott szekerekkel éjszakáztak a csárdában. Vendégszobák már nem voltak. Mindenki ott aludt, ahol tudott: szekéren, padláson, az ivóban az asztalon, padokon.

Az autók és a vasút növekvő forgalmával csökkent a vendégsereg. A tulajdonos halála után a bérlők már nem tartották rendben az épületet, amely egyre romlott. A nádtető, az öreg falak állandó gondos javítást igényeltek volna. Az 1950-es években már elvadult, romos képet mutatott az egykor híres csárda (5. kép). 1954-ben lebontásra eladták és ma már semmi sem hirdeti emlékét e néhány sor íráson, fényképen és rajzon kívül.

Most, az újra növekvő – Fertőd, Nagycenk, Sopron felé irányuló – idegenforgalom láttán sajnálhatjuk, hogy az építészetileg is választékosan szép, hangulatos csárda az enyészet áldozata lett.

1967. XXI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Lovas Gyula: Magyar Közlekedési Múzeum

Lovas Gyula: Magyar Közlekedési Múzeum

Április első napjaiban a televízió, a sajtó színes riportokban számolt be a Magyar Közlekedési Múzeum megnyitásáról. Ez a megnyitás már a második a Múzeum történetében.

A múzeum még a millenniumi kiállítás kapcsán létesült. Akkor a magyar közlekedés múltjának és akkori állapotának bemutatására a budapesti Városligetben hatalmas kupolás épületet emeltek. A kiállítás sikere akkora volt, hogy az anyagot tovább gyűjtve állandó Közlekedési Múzeummá szervezték, és az évek során egyre bővítették. A szecessziós díszítésű, túlszűfolt gyűjtemény a századforduló divatját és múzeumelképzelését őrizte. Az 1944/45-ös esztendőök barbár légitámadásai, ⁷³ meg az épületet ért belövések súlyos károkat okoztak a kiállítási anyagban, irattárban, könyvtárban is. A beomlott falak maguk alá temették a legféltettebb kincsek, a modellek nagy részét, a kupola csupasz visszervezete pedig még évekig meredt az égre.

Most, hetven évvel a millenniumi megnyitás után, április 4-én nyitotta meg kapuit ismét a Magyar Közlekedési Múzeum. Az épületet teljesen átépítették. A nagy kiállítási csarnokba vasúti vágány visz, hogy

azon eredeti járóműveket is beszállíthassanak. Itt a hajózás modellanyagát, a gőz-villamos-belsőégésű motorok energiájának a közlekedésben történő alkalmazását mutatják be. Motormetszetek, Kandó-féle fázisváltó, átmetszett keskenyvágányú mozdony közül hatalmas földgömb magaslik ki. Alatta kicsiny az ember: két és fél méter átmérőjű a belülről kivilágítható glóbusz, melyen színes vonalak jelzik a világ fő közlekedési útvonalait.

A csarnokban galéria fut körbe. Ide a légi és a közúti közlekedés emlékéanyagát meg a korszerű járóműveket bemutató kiállítások kerültek. A kiállítás tervezőinek ötletességét dicséri a galériához csatlakozó egyik teremben bemutatott friss és annyi látnivaló után pihentető közlekedési tárgyú karikatúra-anyag.

A modern betonkupola alatt kapott helyet a múzeum legmutatósabb része, a mozdonymodell-gyűjtemény. A Magyar Közlekedési Múzeum ilyen gyűjteménye Európában a legnagyobb; méltán aratott vele elismerést a megnyitón megjelent bel- és külföldi szakemberek előtt. Ez a rész vonzza ma is a látogatókat. A modellek között a múlt vasutas egyenruháit viselő életnagyságú bábuk, felállított jelzők mutatják az elszaladt időt. A kupola alatti teret négyyszögű terem veszi körül. Ennek falain van elhelyezve a magyar vasúti közlekedésnek az első világháborúig terjedő szakaszát bemutató irat-, rajz, fénykép- és apró tárgyi anyag.

A soproni látogató itt már hazai emlékeket is talál. Külön falmezőn mutatják be az 1847-ben megnyílt Sopron– bécsújhelyi vasutat, mely a második magyar gőzüzemű vasút volt. Fényképek, rajzok, térképek idézik az ország nyugati felének akkor oly jelentős vasútvonalát, mely vidékünk gazdaságát közelebb hozta az európai piacokhoz. A tovább futó képsorból a GySEV ismerős betűi csillognak felénk egy 70 éves kiselejtezett mozdonyról lekerült réztábláról.

A múzeum nyitó kiállítása európai sikert aratott. Belgrád–Bécs–Kassa–Prága–Drezda–Zürich hasonló múzeumainak vezetői, a magyar közlekedés irányítói és a nagyközönség elismeréssel nézték végig a kiállításokat. Az elismerés méltán megilleti a múzeum minden dolgozóját, hiszen először romok között kellett kezdeni munkájukat. S amíg odahaza az újjáépítés folyt, vidéken is kiállításokat szerveztek. Hiszen a múzeum célja az is, hogy ne csak Budapesten, de vidéki központokban is bemutassa anyagát, így Sopronban is találkoztunk munkáikkal. Az 1946-os soproni iparkiállításon a Kaszinóban, 1964-ben az Ünnepi Hetek közlekedési kiállításán állította ki gyűjteménye egy részét, a közeli jövőben pedig Sopronban Széchenyi emlékkiállítást állít össze, a tervek szerint a Storno-házban.

Jóleső öröm végigjárni a Magyar Közlekedési Múzeumot, melynek munkatársai eredményesen dolgoztak. Kívánunk nekik továbbra is jó munkát és sikert.

1967. XXI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Házi Jenő: A középkori Ravó (Roj, Rov) várának fekvése Sopron megyében

Házi Jenő: A középkori Ravó (Roj, Rov) várának fekvése Sopron megyében

Már Csánki Dezső: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában c. művének 1897-ben megjelent 3. kötetében a 627. lapon Ravó vár és helység fekvésétől nagyon helyesen megállapította, hogy az „Rusztól észak felé Oka vagy Oggau táján a Fertő mentén feküdt.”

Lényegében ugyanerre az eredményre jut Maár Károly is e folyóirat hasábjain (1937. 194–8. l.), ezzel szemben Adolf Harmuth véleménye szerint Ravó vára [74a](#) lajtapordányi temetőben látható

templomromokkal azonos (Orts- und Flurnamen im Bezirk Eisenstadt, S. 59., megjelent Burgenl. Lehrerblatt, 1936/6.).

Karl Semmelweis: Das Rätsel um die Burg Roy c. tanulmányában (megjelent Burgenländische Heimatblätter 1947. 62–7.) összefoglalván az egymástól eltérő felfogásokat nem mer döntení egyik fél mellett sem, hanem egy esetleg felszínre kerülő oklevéltől vagy ásatástól várja e kérdés végleges megoldását.

Ezt a várva-várt oklevelet, amely egyébként úgy Nagy Imre, mint Csánki Dezső előtt már ismeretes volt, egész terjedelmében közöltem a Magyar Zsidó Oklevéltár VIII. kötetének 34–5. oldalain és ennek lényege a következő:

1382-ben Royi Miklós fia László a győri káptalan előtt bevallja, „*ut ipse totalem porcionem suam possessionariam tam in Castro Roy, quam in villa eiusdem castris similiter Roy vocata sub comitatu Mosoniensi existentibus, que vsque ad metas possessionis Zaka vocate penes lacum Ferteu vocatum habite extendre dinoscerentur,*” 180 font bécsi dénárért Szentgyörgyi Tamás királyi tárnokmesternek elzálogosítja azzal a kikötéssel, hogy azok bármikor visszaválthatók legyenek.

Az általam közölt oklevélrészben fontos a *Zaka*, ma: *Oka*, németül *Oggau* birtok, illetve falu neve, melynek határával volt szomszédos Roj vár és falu, míg a „*sub comitatu Mosoniensi*” kifejezést nem szabad úgy értelmezni, mintha Roj vár és falu *Moson megyében* feküdné, hanem szószerint kell lefordítani, azaz Roj vár és falu *Moson megye alatt* fekszik, miként valóságban ez valóban így van.

Az elmondottak alapján Roj várának és falvának fekvése többé vita tárgyát nem képezheti.

1967. XXI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Brand Imre: Soproni vonatkozású szemészeti adatok a XIX. századból

Brand Imre: Soproni vonatkozású szemészeti adatok a XIX. századból

Előző közlésünkben¹⁽⁷⁵⁾ foglalkoztunk azokkal a szemészeti vonatkozású adatokkal, amelyeket Sopron régebbi (XVII–XVIII. szd.) történetében találtunk. A szembetegetek vagy az egyes letelepedett orvosok látták el, akik az általános praxisuk keretében ilyen betegekkel is foglalkoztak, vagy pedig az okulisták, a vándorszemészek, akiknek a működéséről már szólottunk.²⁽⁷⁶⁾ Ezek a közigazgatás tervezése nélkül járták az országot, működésük helyét az utazási viszonyok és az a körülmény szabta meg, hogy hol milyen volt a lakosság anyagi helyzete. Szívesebben keresték fel azokat a helyeket, ahol gazdagabb polgárság lakott, mert ez a réteg nagyobb áldozatot tudott hozni a szemevilágáért. Különösebb képesítést nem kívántak tőlük egészen az 1700-as évek végéig. Korszakuk akkor le is hanyatlott, mert pl. Erdélyben már korábban, mint az ország többi részében a Gubernium előírta, hogy a szembetegekkel foglalatokodóknak a kolozsvári Akadémián – ahol tulajdonképpen az ország első szemészeti tanszéke létesült – kell tanulniok: „...mert ezután a kerületbéli a város seb-orvosi Hivatalra senkit sem leszen szabad felvenni, a ki valamint a Bábamesterségről, és a Marha gyógyításról, ugy a Szemorvoslásról `s ezekről végzett Examenjéről Bizonyosság-Levelet nem mutathat.”³⁽⁷⁷⁾

A vándorszemészek korszaka után az egészségügyi-közigazgatás vette át a szembetegek irányított ellátását.

Itt egy kis történeti visszapillantást kell vetnünk a hazai szemészet fejlődésére.

Ebben nagy jelentőségű első lépés az volt, hogy a szemészet önálló szakmává fejlődött. A bécsi egyetemet megelőzve 1801-ben létesült a pesti szemklinika (csak szembetegek részére néhány kórteremmel) az oktatást és a gyakorlatot illetőleg [75](#) is teljesen elkülönülve a sebésztől és szülészettől.[4\(78\)](#) Ekkor még azonban a tanszék vezetője egyúttal az országos szemorvos is volt, vagyis az állam által kinevezett fő-vándorszemész. A helytartótanács 1803-ban (aug. 2, 17 404. sz. rendeletével) rendszeresítette ezt az állást, Stahly töltötte be először. A Magyar Hírmondó 1799. szept. 3-i száma azt írja róla, hogy „...megítélheti e’részben kiki magától azt a’ különbséget, amelly vagyon ezen nemes szüví és fundamentomos tudományu Prof. Ur, ’s az olyantén Varás’lók között, kik maguk szem-orvosnak nevezik ’s haszontalan, sőt sokszor rontó ámitásuk által ki-tsikarják a’ segedelem nélkül szükölködő Szegényektől, fáradságos munkával szerzett keresményöket.” Ez célzás azokra a vagabund okulistákra, akikről Le Febur soproni működésével kapcsolatban már előző közlésünkben megemlékeztünk.

1811-ben a főszemészi állást kettéválasztották: az egyetemi tanárnak csak az oktatást és a szemészeti kórodát kellett ellátnia, míg az országos szemorvos állandóan beutazta az országot. Mivel egy szemész már nem tudta ellátni a megyéket, 1846-ban egy második országos szemészi állást is rendszeresítettek. Ezek a felsőbb hatóságok utasítására megyéről megyére jártak és főleg a megyeszékhelyeken előzetesen alkalmassá tett helyiségekben működtek, ahol a betegeket fektetni is lehetett. Főleg szürkehályogot operáltak s gyulladásoos eseteket kezeltek.

Hosszú ideig töltötte be az országos szemészi állást Szabó János, aki Sopronban is járt és működéséről egykorú utasításokból nyerünk értesülést, így 1832-ben utasított, hogy „... a tavasz kezdetével a szemnyavalyások gyógyítások végett... Mosony, Pozsony, és *Soprony* vármegyék kebelében tegye orvosi munkálkodásait és jelesen ezen vármegyei Magyaróvár mezővárosában tegye állandó tartózkodásának helyét”. A rendelet felhívja a hatóságokat, hogy „a megyéjek kebelében leendő közhirre bocsátás végett azzal az utasítással értesittetnek: hogy a Szemorvossali ... szükészes egyetértést tartsanak és munkálkodási sikerének foganatos elsősegéllése végett kívántató Rendeléseket eleve megtévén, időközben a szemébeli nyavalában szenvedöket orvosi személyek közbenjártokkal irassák összeve.”[5\(79\)](#) Érdekes lenne ezen intézkedések nyomait a soproni levéltárban is fellelni.

Szabó Jánost az országos szemész tisztségében Lippay Gáspár (1809–1895) követte, aki Sopronban volt diák, majd orvos-sebészmeister, Győr megye tiszti orvosa[6\(80\)](#) és 1838-tól mint országos szemorvos Sopronban is működött.

Lippay később a pesti egyetemen a szemészet helyettes tanára (1847) majd rendes professzora lett (1850). 1848 nyarán Lippayt Győr és Sopron megyébe küldték ki.[7\(81\)](#) Elevenebb képet alkothatunk magunknak egy ilyen működésről, ha elolvassuk pl. ezt a rendelkezést: „...tiszti orvosai által az ’e hatóságban található és mütét alá veendő szembetegeket pontosan összeiratván, azoknak, valamint a szomszéd hatóságoktól, – annak idején a’ költségek aránylagos pótlása mellett – netalán küldendök részére is, a’czielnek megfelelő alkalmas helyen felállitandó kórházról jó eleve olly formán intézkedjenek, hogy az számos betegek befogadására alkalmas legyen és pedig mind a férfiak mind a’ nők számára elkülönített két szobából álljon és mindenik szoba legalább 12 ággal láttassék el, hova is az összeirt szembetegeket azonnal beállitván és elhelyezvén, azoknak kellö ellátásokról s a’ szemorvosnak segédül szolgáló alkalmas orvos egyénről gondoskodjanak és ezek megtörténte után engemet – hogy az országos szemorvost azonnal kiküldhessem –, haladék nélkül tudósitsanak.”[8\(82\)](#)

Fabini szemészprofesszor tanítványai, asszisztensei sorában működött (1843–45) Hartmann József, aki 1847-ben nevét Keményire változtatta és később az ország másodszemészévé nevezték ki. Ilyen minőségben Sopronban is volt, az Életképek 1847. évi január 30-i számában olvashatjuk, [76](#) hogy a „helytartótanácsilag hozzánk nemtől küldött” Hartmann szemorvos Sopronban igen sikeresen működött. [9\(83\)](#)

Mint Sopronban letelepedett orvos szemészzel is foglalkozott Filiczky Tódor (1828–1882), F. Sámuel szentgyörgyi ág. ev. lelkész fia, Sopron város tiszti orvosa, a bécsi orvosi fakultás (verosimiliter tiszteletbeli) tagja, aki orvosi jelentéseket írt 1858-tól fogva a soproni szembetegek osztályáról a Zeitschrift für Natur- und Heilkunde c. folyóiratba. [10\(84\)](#)

Korának már igen képzett szemésze lehetett Groszmann Lipót (szül. 1825-ben a Turóc megyei Szucsányban), amit mutat az a körülmény, hogy Bécsben 1847-ben nyert oklevelével Berlinben és Párizsban is működött. 1854-ben telepedett le Sopronban és itt 1862-ig szemészeti gyakorlatot folytatott. Majd Pesten működik tovább és 1870-ben intézetet nyit a szegény szem- és fülbetegek részére, később pedig a budai Szt. János kórházban a szem- és fülészeti osztály főorvosának nevezték ki. Szemészeti cikkei ugyancsak a Zeitschrift f. Natur- und Heilkunde-ban jelentek meg 1857-től fogva, tehát ezeket Sopronban írta. [11\(85\)](#)

Sopronban 1848 körül már volt optikus, Wagner J. Ch., aki 1856-ban az Ödenburger Intelligenz und Anzeigebblattban úgy hirdeti magát, hogy 12 év óta az Ezüst utcában árusít. Ő volt nyilván az első daguerreista-fényképész is városunkban. [12\(86\)](#)

Soproni származású volt Finck József orvosdoktor, aki Vindobonae 1822-ben kiadott szemészeti tárgyú munkájával keltette fel figyelmünket. Ebben „Dissertatio inaug. medico-oculista de depressione cataractae” címen a hályogműtét akkoriban még kezdetleges módjáról, a szemlencsének a helyéről való lenyomásáról írt. [13\(87\)](#)

Igen nevezetes szemészeti megnyilatkozás történt a magyar orvosok és természetvizsgálók 1847. aug. 11–17-én Sopronban tartott VIII. országos nagygyűlésén. Ennek tárgysorozatában találunk bennünket érdeklő és országos szemészeti vonatkozásban is nagy jelentőségű adatot. Grosz Frederik előadást tartott „Terv a magyar- és erdélyországi földmivelők közt oly gyakran előforduló szembetegek és gyógyítható vakok számára, több vidéken egyesületek által alakítandó ingyen gyógyító- [77](#) és ápolóintézetekről. A nagyvárad szegény vakok gyógyintézeteinek rövid leírásával” címen. [14\(88\)](#) Grosz ennek az előadásnak a kidolgozására megbízást a magyar orvosok és természetvizsgálók kassa-eperjesi VII. nagygyűlésén kapott.

Két nevezetes magyar szemészdinasztiánk van: az egyik a Grosz, a másik a Csapody család, amelyben több generáción át nevezetes szemészeket találunk. A szóban forgó Grosz Frederik (Frigyes 1798–1858) nagyvárad szülöttesű volt, itt alapította 50–60 ágyas kórházát a szegény szembetegek számára. Ennek a célja az intézet szabályai szerint az volt, hogy „...a szegényebb sorsu szembetegeknek, különösen a földmiveseknek alkalmat adni a biztos és díjmentes gyógyulásra, és így e szerencsétleneket a szembajokban különösen veszedelmes kontárkodástól és az un. tudósasszonyoktól megmenteni. A nem veszedelmes szembetegek orvosi rendelvénnyel és ha szegénységüket előljáróik által bizonyíthatják, orvosi szereket is ingyen kaphatnak. Műtétet igénylők a kórházba-vezetőikkel együtt vétetnek fel és teljes ellátásban és gyógykezelésben részesülnek. Az összes költséget a tulajdonos fedezi.” [15\(89\)](#) Grosz doktor ezzel a kórházával már 130 évvel ezelőtt megvalósította azt, amit a nagy humanista Schweitzer napjainkban Lambarénában, amely pedig most az egész világ csodálatát vívta ki...

Grosz azért harcolt, hogy országszerte létesüljenek ilyen kórházak és ennek több alkalommal, így 1847-ben éppen a fent említett soproni gyűlésen, egy ilyen nevezetes orvosi testület előtt adott hangot. Grosz Frigyes munkáját veje és unokaöccse G. Albert (a későbbi pesti G. Emil professzor apja) folytatta, aki 1896-ban 50 éves orvosdoktori jubileuma alkalmával az egész család számára megérdemelt magyar nemességet kapott.

Kórházi szemosztályok abban az időben, amikor Grosz a soproni gyűlésen ezek felállítását szorgalmazta, még csak igen kis számban voltak az országban. Ezek magvaként lehet tekinteni az országos szemorvos kiszállása előtt létesített szembetegekkel megtöltött alkalmi szobákat, amelyekről a fent említett rendeletekből tudunk. Hogy ezek Sopronban hol létesültek, arról tudomásunk ez ideig nincs.

Az országos szemorvosi intézmény végül is nem felelt már meg a vele szemben támasztott követelményeknek. Az ország valamennyi egészségügyi intézménye közt egyike volt az aránylag legköltségesebbeknek és a gyógyeredményein is meglátszott az, ha a szemorvos a műtétek elvégzése után hamarosan elutazott és a betegeket nem kezelhetve, azokat szinte sorsukra hagyta. Egyre nagyobb és hatékonyabb tevékenységet kezdenek kifejteni a kórházak, amelyek ebben az időszakban, a XIX. század második felében alakultak át a nyomorékotthonokból gyógyító intézményekké. A soproni kórház szemosztálya csak aránylag később alakult ki. Erről egy következő tanulmányban számolunk be.

1967. XXI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Smidt Lajos: Soproni emlékpohár

Smidt Lajos: Soproni emlékpohár

Ma is úgy vagyunk, hogy ha valahol jól érezzük magunkat, onnan szeretünk emléket hozni, ezzel akarjuk kellemes élményünk elevenségét megőrizni. Ki ne hozott volna magával Párizsból egy ici-pici Eiffel tornyot, vagy melyik külföldi nem visz magával innen egy kis kulacsot vagy más effélét. Így voltak régen a gyógyfürdők látogatói is. A gyógyfürdők nemcsak a gyógykezelés, hanem rendszerint kellemes szórakozások színhelyei is voltak. Gondoljunk csak a régóta divatozó balatonfüredi Anna-bálokra!

Ma azonban mindenki fényképezőgéppel felszerelten utazik és az üdülőkből tucatszám hozza kellemes órák emlékét: 78a fényképet. De aki akkoriban akart emléktárgyat hozni, arra szolgáltak a díszpoharak, rajtuk a hely jellegzetes épületei, parkja, tájrészletei. Kivitelük rendszerint díszes lévén, újra felébresztette a szemlélőben és tulajdonosban kellemes élményeit. Otthon ezek a poharak vitrinek díszei lettek. De szokás volt ajándékba is hozni ilyen látképes üvegpoharat. Ilyen szép példány volt az a balatonfüredi emlék, amelyet 1857-ben a klasszicista templom, a fürdőház és a forráskút metszett képével Mandl Ignác soproni orvos kaphatott, legalább is neve van bevésve az üveg falába. Ez a pohár Csipkés Kálmán hagyatékával a kapuvári múzeumba került.

Soproni emlék pohár. Smidt Lajos tulajdonában Szombathelyen

Kik látták el az üvegeket képpel, felirattal? Erre éppen egy soproni adat látszik jó feleletnek. Ugyanis ott 1833-ban egy Vogl Ignác nevű üvegcsiszoló (Glasgravirer) kér és kap a városi tanácstól engedelmet, hogy néhány hónapig ott efféle munkákat végezzen. (Csatkai–Dercsényi: Sopron és környékének műemlékei. 2. kiadás. 150. lap.) Az üvegcsiszoló tehát nyakába vette a világot és vándorművész módjára szerezte meg magának a mindennapi kenyerét. Ezt bizonyítja a Pesti Hírlap hirdetése is 1842-ből: „Oppitz József lőcsei üvegkereskedő és üvegmetsző, ki is leginkább a ránci és bártfai fürdőkből ismert, közhírré teszi, hogy a debreczeni vásáron cseh üvegáruival megjelenik.” (678. lap.) Így azután könnyű volt a fürdőhelyen kész vagy félkész áru közt válogatni és kívánság szerint szöveget belevésni az üvegbe.

De nemcsak gyógyfürdőkből, máshonnan is lehetett emlék poharat hozni. Gyűjteményem sok ilyen dísz pohara közül hadd mutassam itt be azt, amely Sopron városába vitte vissza gazdáját, hol bizonyára szép napokat töltött vagy kedves kapcsolatai voltak.

A pohár rubin-üveg. Magassága 11 cm. Peremének kerülete 26 cm. A lefelé egyenletesen keskenyedő törzs, kissé szélesedő, majd szűkülő vastag talpazatba fut, amelynek alsó kerülete 17 cm. A pohár egyik oldalán a Tűztorony mint Sopron **79** legjellegzetesebb épületének csiszolt képe látható, alatta van a felírás is: SOPRON. A csiszolás mindenhol fehéren áttűnik, és a képet mintegy kiemelik az elszórtan csiszolt barokk díszítő elemek. A pohár a 19. század utolsó negyedéből való.

A soproni Liszt Ferenc Múzeumban és magánosoknál kétféle soproni üvegpohár fordul elő. Az egyik az ev. tornyot és mögötte a templomot, a másik a volt Kaszinót, a Liszt Ferenc Kultúrházat ábrázolja mint a város két kiemelkedő épületét. Az első épület 1863-ban, a másik 1872-ben készült el, így az üvegek keltezésénél az évszámok mérvadók, de valószínűleg egyidősek a szombathelyi Smidt-gyűjteményben őrzött

példánnyal.

1967. XXI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Szabó István: A selmeci eredetű műemlékkönyvtár ügyének lezárása

Szabó István: A selmeci eredetű műemlékkönyvtár ügyének lezárása

A Soproni Szemle 1961. évi 3. számának 259–262. oldalain „Hazánk első műszaki jellegű műemlékkönyvtára” címmel megjelent cikkemben vázoltam a selmeci eredetű műszaki műemlékkönyvtár eredetét, kialakulását, létrejöttét, a sorsára vonatkozó elgondolásokat és határozatokat és felvettem a kérdést, nem volna-e célszerűbb és népgazdasági szempontból hasznosabb megoldás a műemlékkönyvtárnak Sopronban való elhelyezése. Cikkem megjelenése óta több mint öt esztendő telt el és ezen idő alatt a műemlékkönyvtárra vonatkozó eredeti elgondolások sokban megváltoztak.

A közvélemény kellő tájékoztatása érdekében szükségesnek látszik felvázolni azt az ötéves folyamatot, amely a műemlékkönyvtár ügyének megnyugtató lezárásához vezetett. A Soproni Szemle 1961. évi 3. számában megjelent cikkem elindítója lett annak a folyamatnak, amely most öt év után az végleges és megnyugtató lezárásához vezetett.

A műszaki jellegű műemlékkönyvtár létesítésére vonatkozó alaprendelkezés kiadása után egyetemünk vezetősége főhatóságunknál, a Földművelésügyi Minisztériumnál felterjesztésben ellenvéleményt nyilvánított és észrevételekkel élt a teljes műemlékanyag Miskolcon való elhelyezésével szemben és arra mutatott rá, hogy az anyag Sopronban, a műemlékek városában való elhelyezése népgazdasági szempontból előnyösebben oldható meg.

Könyvtári szakvonalon pedig arra mutattunk rá, hogy egy 1958. évi művelődésügyi miniszteri rendelet szerint az akkori Erdőmérnöki Főiskola Könyvtára a tudományági szakkönyvtárak között erdészeti gyűjtőkörű szakkönyvtárnak van besorolva és mint ilyen régebbi anyagát nem nélkülözheti. A műszaki műemlékkönyvtárat létesítő alaprendelkezés szerint az idők folyamán kialakult teljes könyvtári anyagot az 1920. évig bezárólag megjelent könyvekre és az ezen időpontig megjelent és megszűnt folyóiratokra vonatkozólag együtt kell tartani és az így együtt tartott könyv- és folyóiratanyag a teljes feldolgozását vállaló és végző Budapesti Műszaki Egyetem tulajdonába kerül, de a teljes anyagot Miskolcon a Nehézipari Műszaki Egyetem Könyvtárában kell elhelyezni. Ez az alaprendelkezés egyetemünket teljesen megfosztotta volna olyan biológiai tárgyú, helytörténeti vonatkozású és egyéb más szakkönyvektől, amelyeknek kétségtelenül Sopronban és egyetemünk könyvtárában van a helye. Az alaprendelkezés eredeti elgondolása és merev végrehajtása olyan rendkívül furcsa helyzetet teremtett volna, hogy az erdészeti tudományokkal foglalkozó oktatóknak és kutatóknak az 1920 előtt megjelent erdészeti tárgyú szakkönyvekért az idegen gyűjtőkörű Miskolci Nehézipari Műszaki Egyetem Központi Könyvtárához kellett volna minden esetben fordulni. Az sem lehet vitás, hogy egy tudományos szakkönyvtár könyvanyaga és folyóiratállománya nem kezdődhet egy önkényesen megállapított időponttal, jelen esetben az 1921. esztendővel. Ilyen tudományos szakkönyvtár nincs is Magyarországon, de máshol sem a világon. ⁸⁰Tudománytörténeti szempontból egyébként is erősen vitatható, vagy inkább erőszakoltnak mondható az a nézet, amely az 1920. évben megjelent könyveket műemléknek nyilvánítja. Bár a műszaki tudományokban gyors és óriási a fejlődés és már az egy évtizeddel ezelőtt megjelent könyvek is elavulttá, túlhaladottakká válhatnak, mégis 40–50 évvel ezelőtt megjelent műszaki tárgyú könyveket műemléknek nyilvánítani túlzásnak tűnik. A 40–50 évvel

ezelőtt megjelent műszaki tárgyú könyv ma már lehet elavult, túlhaladott, de az még nem műemlék, mert az elavult könyv nem egyenlő a műemlékkel.

Észrevételeink alapján főhatóságunk, a Földművelésügyi Minisztérium olyan értelmű rendelkezési adott ki, amely változatlanul érvényben tartja a műemlékkönyvtár létesítésére vonatkozó alaprendeletet, a Budapesti Műszaki Egyetem tulajdonjogát, de amely rendelet lehetőséget adott mindazon könyvek és folyóiratok megtartására, amelyekre az egyetemen folyó oktató és kutató munkához szükség van. Élve ezzel a rendelet adta lehetőséggel, könyvtárunk a teljes anyagból szabályszerű kiigénylés alapján visszatartotta a teljes erdészeti és faipari vonatkozású könyv- és folyóiratanyagot, de visszatartotta a helytörténeti vonatkozású anyagot is, mint például a műemlékanyagban elég nagy számban található Széchenyi-irodalmat, valamint a majdnem teljes matematikai anyagot is. A Széchenyi-irodalom kiigénylés alapján való visszatartását teljes mértékben indokoltá tették Széchenyi István soproni és Sopron megyei kapcsolatai, a matematikai könyvanyag visszatartását pedig az a körülmény, hogy az eredeti selmeci matematikai tanszéknek egyetemünk matematikai tanszéke a jogutódja, amely tanszéknek az alkalmazott matematikai könyvanyagból páratlan gyűjteménye van és mint alaptárgyi tanszék gyűjteménye teljessége érdekében a többi matematikai könyvanyagot sem nélkülözhetette. A tanszéki matematikai könyvanyag a Központi Könyvtár raktárában elhelyezett matematikai anyaggal együtt képez teljes értékű gyűjteményt az alkalmazott matematikai tárgykörben és ha a raktárban levő anyag Miskolcra kerül, ilyen megosztott állapotba egyik helyen sem képzett volna teljes értéket.

Az alaprendelet szerint a teljes műemlék könyv- és folyóirat anyag szakszerű feldolgozásának munkája, az átadás és elszállítás munkájának irányítása az anyag tulajdonosává vált Budapesti Műszaki Egyetem Központi Könyvtárára hárult. Az anyag feldolgozása vállalt különmunka keretében folyt, mind a Miskolci Nehézipari Műszaki Egyetem Központi Könyvtára, mind pedig az Erdészeti és Faipari Egyetem Központi Könyvtára dolgozóinak bevonásával. A teljes műemlékanyagról az elszállítás előtt ideiglenes leltári jegyzékek, majd Budapesten szakszerű cédulakatalógusok készültek. Az ideiglenes leltári jegyzékekből és a katalóguskartonokból is egy-egy sorozatot kapott a Budapesti Műszaki Egyetem, a Miskolci Nehézipari Műszaki Egyetem és az Erdészeti és Faipari Egyetem Központi Könyvtára is.

A Miskolci Nehézipari Műszaki Egyetem Központi Könyvtára nem értett egyet azzal, hogy kiigénylés alapján bármilyen tárgyú és mennyiségű könyv is Sopronban maradjon, ragaszkodni akart ahhoz az alaprendeletkezéshez, hogy a műemlékké nyilvánított osztatlan és teljes anyag kerüljön a Miskolci Nehézipari Műszaki Egyetem Központi Könyvtárába, tekintet nélkül arra, hogy a könyvek egy része biológiai tárgyú és profil szerint nem tartozik a Nehézipari Műszaki Egyetem Könyvtárának gyűjtőkörébe.

A Miskolci Nehézipari Műszaki Egyetemnek alapításakor még nem volt könyvtára. Könyvtárának alapját azok a kohászati tárgyú könyvek képezték, amelyeket az egyetem alapítása után a Sopronból Miskolcra költöző kohász tanszékek, mint tanszéki könyvállományt magukkal vittek. A Bányamérnöki Kar Miskolcra való későbbi átköltöztetésével természetesen a bányászati tanszékek is magukkal vitték tanszéki könyvállományukat, annyival is inkább, mert hiszen az átköltözés idején más főhatóság felügyelete alá tartoztak és már hosszabb ideje a Művelődésügyi Minisztérium biztosította a kar könyvbeszerzése számára a fedezetet. Az is természetes, hogy Miskolcra történt átköltözésükkor még együtt levő és műemlékké nyilvánított régi anyagból is igényelték a bányász-kohász vonatkozású páratlan értékű műemlék könyvritkaságokat, csak az volt kirívó, hogy a biológiai tárgyú könyvekhez is ragaszkodni akartak és sokáig nem tanúsítottak megértést azzal szemben sem, hogy a matematikai műemlék könyvanyagot Sopronban akarjuk tartani.

Egyetemünk vezetősége átérzve az ügy fontosságát, jelentőségét, könyvtárunk tudományos szakkönyvtári jellegét, nem különben az egész magyar erdészársadalom egyöntetű óhaját, kinyilvánította állásfoglalását a szóbanforgó könyvanyag visszatartására vonatkozólag. Az anyag sorsára vonatkozó két érdekelt egyetem közötti vitának az az értekezlet vetett véget, amelyet 1964 tavaszán a Művelődésügyi Minisztérium Könyvtári Osztálya hívott össze és amely értekezleten rész vettek az érdekelt főhatóságok, egyetemek, könyvtári hálózati központok és az érdekelt könyvtárak vezetői. A Művelődésügyi Minisztérium ezen az értekezleten kifejtette azt a nézetét, hogy a vitás ügy végleges elintézése a két érdekelt egyetem dolga és a minisztérium a vitás ügybe nem kíván érdemileg beleavatkozni. Az álláspontok tisztázódása után olyan elvi megállapodás született, hogy az erdészeti és faipari tárgyú műemlék könyvek kivétel nélkül Sopronban maradnak a helytörténeti vonatkozású könyvekkel együtt, ezekhez a Miskolci Nehézipari Műszaki Egyetem Központi Könyvtára továbbra nem ragaszkodik, a visszatartott matematikai tárgyú műemlékanyagból pedig megegyezés alapján Miskolcra kerülnek mindazok a matematikai tárgyú műemlék könyvek, amelyeknek címlapjuk és tartalmuk szerint is bányászati vonatkozásuk van. Így közeledtek egymáshoz az ellentétes álláspontok, így tisztázódtak a fogalmak és így jutott megállapodásra egymásközt a két érdekelt egyetem a könyvanyag sorsára vonatkozólag. A mi felfogásunk szerint a műszaki műemlék könyvtár létesítésére vonatkozó alaprendelkezés helyes elvekből indult ki és egyet kell érteni az együtt tartás elvével. A teljes könyvanyagról egységes leltár és egységes cédulakatalógus készült, így a gyűjtemény leltárilag és katalógusban egységes, de együttesen nem Miskolcon van elhelyezve, hanem profil szerint két különböző helyen, egymástól távol, mert a gyakorlati élet ezt a megoldást követelte meg.

A Művelődésügyi Minisztériumban tartott említett értekezleten az érdekelt felek abban is megállapodtak és ezt jegyzőkönyvbe is foglalták, hogy ha a két egyetem az egymásnak átadandó könyvek ügyében végleges megállapodásra jut, akkor sor kerül a könyvtári anyag tulajdonjogának az érdekelt egyetemekre való átruházására is. A teljes műemlékanyag tulajdonosa ugyanis a feldolgozási munkát végző Budapesti Műszaki Egyetem Központi Könyvtára volt.

A tulajdonjog átruházása jegyzőkönyv felvétele mellett a Budapesti Műszaki Egyetem Központi Könyvtárában 1966 szeptember hó 2-án megtörtént. A Miskolci Műszaki Egyetem Központi Könyvtára az 191. évi alaprendelkezés szerint tulajdonosa lett 22 820 kötet műemlékké nyilvánított könyvnek és 7 386 kötet folyóiratnak. Az Erdészeti és Faipari Egyetem Központi Könyvtára pedig tulajdonosává vált 7 643 kötet műemlékké nyilvánított könyvnek és 1262 kötet folyóiratnak. A számokban mindkét helyen benne vannak azok a műemlékké nyilvánított könyvek és folyóiratok is, amelyek jelenleg még tanszéki állományban vannak, de amelyeket majd elegendő férőhely biztosítása esetén az alaprendelkezés értelmében egy helyre kell összpontosítani.

Ezzel ez az egy évtizedet is meghaladó vitás és nagy horderejű ügy véglegesen és megnyugtató módon lezárult.

1967. XXI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRONI LEVELESLÁDA

1967. XXI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRONI LEVELESLÁDA / Storno Gábor: Tilgner Viktor szobrász ismeretlen levele Storno Ferenchez a soproni Liszt-szobor ügyében

Storno Gábor: Tilgner Viktor szobrász ismeretlen levele Storno Ferenchez a soproni Liszt-szobor ügyében

A latin közmondás szerint megvan a könyveknek a sorsa, de megvan az emlékszobroké is. Ez már abból is látszik, hogy némelyik a létesítés eszméjétől fogva hosszú esztendőig vár a felállításra. Jellemző példa a budapesti Széchenyi-szobor, amelyet a Legnagyobb Magyar halála évében határoztak el és 20 év múltán, 1880-ban lepleztek le. Erre rádupláz a soproni Széchenyi-szobor, amelynek javaslata 1861-ben hangzott el a városi közgyűlésen¹⁽⁹⁰⁾, viszont csak 1897-ben érte meg a felállítást. Ehhez képest a Liszt-szobor felállításának előkészülete a maga alig 15 éves múltjával csekély időközt jelent. Leleplezésekor, 1893-ban a Sopron című újság szerző neve nélkül visszaemlékezést hozott²⁽⁹¹⁾. Ezekhez az adatokhoz csatolom az alábbiakban családi gyűjteményünkől a szobrász Tilgner Viktor levelét mint kiegészítést.

Liszt mint öreg ember 1874-ben játszott Sopronban. Mindannyiszor a város vezetősége közügynek tekintette érkezését és hivatalosan fogadta a pályaudvaron, akár Ferenc Józsefet, ahányszor csak átutazott városunkon. Még élt, amikor a Dalfüzér 1879-ben Polster János indítványára elhatározta, hogy szobrot állít a mester tiszteletére. 1880-ban bizottság is alakult, amely 600 gyűjtőívet küldött szét; eredmény nem volt, csak 344 ft. 77 krajcár folyt be, ez összegből is le kellett vonni a költséget, maradt mindössze 203 forint 4 krajcár. Volt akkoriban egy Slaraffia nevű egyesület, fiókjai egész Európát behálózták. Célja általában a társas szellem élénkítése volt, nagy teret adva a vidámságnak, a művészetnek és tudománynak. Bizonyos ceremóniák miatt sokaknak visszatetszett. Itt Sopronban főleg Széchenyi György, Tóth István festő és mások alakították ki, és ők is terveztek egy Liszt-szobrot.

1886. július 31-én meghalt Liszt. Az augusztus 12-én tartott városi közgyűlés nemcsak tudomásul vette a gyászt, hanem rögtön elhatározta, hogy Lisztnek szobrot emel, amiben nyilván része volt a Róma polgármestere által küldött sürgönynek, amelyben részvétét fejezte ki Liszt *szülővárosának*. Ha már a köztudatban így szerepel Sopron, akkor méltó, hogy legalább becsülje is meg fiát. Tehát azonnal egy nagybizottság alakult, elnökévé Esterházy Pál herceg főispánt választották, alelnöknek Simon Ödön alispánt, továbbá Jekelfalussy postaigazgatót és Finck János akkori polgármestert. A két előbb említett egyesület pedig átadta gyűjtését.

Ez a nagybizottság pedig semmit sem tett az ügyért 1891-ig. Ekkor a két egyesület alkudozni kezdett Tilgner Viktorral, a legnépszerűbb bécsi szobrásszal. Pozsonyi születésű volt, Munkácsyval és Benczúrral egy esztendőben látta meg a napvilágot, 1844-ben. Liszttel 1884-ben került kapcsolatba, amikor is Hohenlohe hercegnő megbízásából elkészítette a mester mellszobrát, ez a szobor Batka János levéltáros birtokába került, egy példányt birtokolt Czech Antonin, egy harmadikat Ludwig János nagyiparos. De Pozsonyban még két gipsz-mellszobor van, mindkettő a múzeumban, az egyik 68, a másik 97 cm. magas

1884-ből. Tilgner tehát [83](#)jól ismerte Lisztet. A két egyesület látva, hogy a városi vonal kihagyott, elkezdett tárgyalni Tilgnerrel. 2000 ft-ban megalkudtak, a várostól pedig engedélyt kértek, hogy a mai Petőfi teret, akkor Színház teret megkaphassák a szobor felállítására. A város 1891. augusztus 13-án tartott közgyűlésén azonban elutasította őket azzal, hogy maga emel szobrot Lisztnek és erre évente 500–500 ft-t áldoz, míg egy nagyobb összeg nem áll rendelkezésre. Alapos volt a zűrzavar. Az egyesületek kijelentették, hogy ha a város nem ad helyet az ő szobruknak, nekik Tilgnerrel szemben állniok kell a 2000 ft-ra vállalt kötelezettségüket, elvész a pénz és a szobor sem lesz meg. Erre a városi vezetőség is beadta a derekát, megadta az engedélyt a szobor felállítására, további gyűjtés folyt, új bizottságot választottak, amely a 2000 forintos szerződést elfogadta, így tehát – bár a világ első köztéri Liszt-szobráról volt szó, amit eléggé hangsúlyoztak is – nem lett valami világra szóló emlékmű belőle.[3\(92\)](#)

Tilgner a hírek szerint nem volt kifinomult modorú ember, de önértetes művész. 1891-ben maga sem tudta, mi van a soproni rendeléssel. Éppen ezért 1891. szeptember 5-én, amikor a város már meghozta az engedély megtagadására vonatkozó határozatát, ismeretlenül az id. Storno Ferenchez fordult az alábbi levélben, akit hírből persze ismert. A levél tartalma ez:

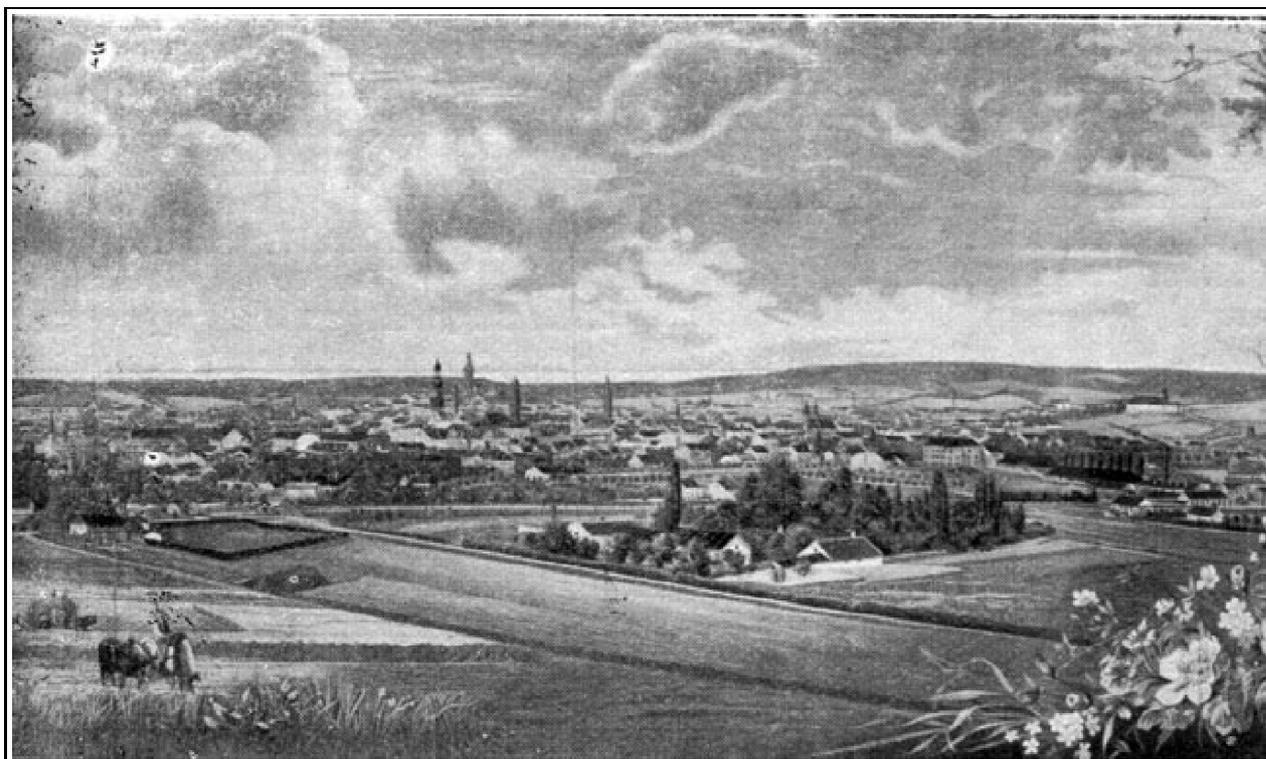
Tilgner látta Storno munkáit, tudja, hogy Sopronban él, kollegiálisán fordul hozzá, bár nem tudja, Storno ismeri-e az alábbi ügyet, vagy van-e rá befolyása. Előrebocsátja, hogy a tiszta emberiség vezet ebben a lépésében. Két soproni egyesület megbízottjai rendeltek nála Liszt-emléket. Miután a szobor majdnem egészen elkészült, hallja, hogy a város vezetősége szerint ez az emlékmű kicsi és nem méltó Lisztnek. Meg kell vallania, hogy ő volt, aki nem tűrte, hogy a felejthetetlen mesternek, akit a természet után mintázott meg, kis emléket állítsanak és ajánlkozott, hogy saját költségén készíti tervezetét, ezt el is fogadták, és az most hamarosan kész is lesz. Nála kerül felállításra, mindenki megtekintheti és meggyőződhet róla, hogy az bármely városnak díszére válnék. Stornótól azt kéri, hogy tiszta emberiségből vesse latba művészi befolyását: adjon a város alkalmas helyet a szobornak. Storno meg tudja érteni, hogy ebben nem más vezet, csak a rendelők iránti együttérzés, hiszen írásbeli megrendelés van a kezében, és amit a szoborral csinálnak, közömbös lehetne rá nézve, a pénzét Tilgner majd megkapja, de sajnálja azokat a szegény ördögöket, akik jószándékkal most kellemetlen helyzetbe kerültek. Ő Sopronban senkit sem ismer, bízik benne, hogy Stornónak ott befolyása van, és bizonyára meg is kérdezik. Erről a levélről senki sem tud, Tilgner kollegiális előzékenységre számítva és bizodalommal írja, hogy Storno pártul fogja a jó ügyet, mielőtt az egész dolog bármi okból rossz útra téved. Tán eljön a város vezetősége a műterembe, amikor a szobor kész. Szégyent nem hoz a városra, ezért – így fejeződik be a levél – kezeskedik Tilgner professzor.

A szobor tehát készülhetett, a bizottság 1892-ben új helyet nézett a számára, az Erzsébet-kertben akarták felállítani. Szerencsére nem került rá a sor.[4\(93\)](#) 1893. szeptember 3-án végre megtörtént a leleplezés, nagy eső elmosta ugyan az ünnepély nagy részét. Finck polgármester beszédében megemlékezett a két egyesületről: „Fogadják első sorban hálás köszönetünket a Dalfüzér és a Slaraffia című egyletek, melyek mintegy pályakészítők voltak a városi Liszt szobor bizottság tevékenységének a szükséges pénzüsszeg gyűjtése körül kifejtett buzgóságukkal.”

A soproni Liszt-szobor története ezzel egyáltalában nem zárult le. Egy héttel a leleplezés után, szeptember 10-én -a -s jelzéssel, amely Bella Lajos nevét takarja, cikket hozott a Sopron ezzel a címmel [84A](#) Liszt szobor mint műalkotás. Azzal a mottóval, hogy hagyomány és kegyelet nem lehet műalkotás megítélésénél vezető szempont, alaposan kikezdi a szobrot, ámbar „Tilgner művészete azért meglátszik ezen az egyszerű alkotáson is”. Hogy ferde a válla, hátsó nézetben ki vájt a háta! de mindezeknek az oka a rossz elhelyezés. Tilgnert úgy informálták, írja, hogy nem szabad térre kerül a szobor. 1893-ban és azóta is folyik a vita erről. Tujafákkal két oldalt enyhítették ugyan a nagy teret a szobor körül, de később, az új színház

építésekor ezeket eltávolították, sőt előbbre is hozták a szobrot, így a színház épülete mint háttér is elveszett. De igaza volt Ábrányi Emil, a maga idejében neves költő feleségének, Wein Margit operaénekesnőnek, aki soproni élményeiről írt cikkében⁵⁽⁹⁴⁾ ezt írta: „Megnéztük a csinos Liszt szobrot igazán jellemzetesen érczbe vésett szép fejével.” Mint arcképszobor valóban jeles alkotás.

1910-ben épült fel a szobor mögött az új szecessziós színház, ekkor szó esett 1911-ben a városi tanácsban, hogy a szobrot 5000 koronás költséggel az Előkapuhoz vigyék. A Dalfüzér nevében Rátz Ottó törvényszéki bíró tiltakozott ellene a városi közgyűlésen azzal, hogy Tilgner kívánta térre. Mint a levélből látszik, a szobrász féltve örködött műve sorsán és Bella is azt állítja, erről az elhelyezésről nem volt értesülve. A közgyűlés a mostani hely fenntartását kívánta.⁶⁽⁹⁵⁾ 1911-ben Pozsony is megadta a tisztelet adóját Lisztnek és Tilgner mintája után bronz-mellszobrot állított fel, mégpedig a Dómhoz vivő szerpentin egyik fordulóján, ahol fal emelkedik közvetlenül a szobor mögött, így kitűnő hatása van és az arc közelről jól tanulmányozható, amit a soproniról nem lehet elmondani. Egyszóval van egy jó emlékszobrunk és még sincs.⁷⁽⁹⁶⁾

Sopron látképe. Kőrajz 1890-ből

1967. XXI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRONI LEVELESLÁDA / Deutsche Zusammenfassung

85 Deutsche Zusammenfassung

Ein unveröffentlichter Brief V. Tilgners an Franz Storno sen. in der Angelegenheit der Ö. Liszt-Statue.

Der Gesangsverein Liederkranz dachte schon bei Lebzeiten von L. an ein Monument und begann im Jahre 1879 dafür Beiträge zu sammeln. Ebenso der Verein Schlaraffia. Die Sache geriet ins Stocken. Nach dem Tode des Tonkünstlers 1886 griff die Stadtverwaltung die Idee auf, aber abermals ohne Erfolg. 1891. begannen die Vereine wieder beiderseits ihre Idee zu verwirklichen und baten Stadt um einen entsprechenden Platz für das Denkmal. Die Stadt aber willigte nicht ein und beschloss selbst ein Monument zu errichten. Tilgner wollte klar sehen und richtete folgenden Brief an Franz Storno sen.:

Geehrter Herr ! Ich habe Arbeiten von Ihnen gesehen, weiss dass Sie in Ödenburg (!) leben, und wende mich Collegial an Sie ohne recht zu wissen ob Sie von der nachfolgenden Angelegenheit wissen oder überhaupt einen Einfluss in dieser Sache haben. Ich schicke voraus, dass mich zu diesem Schritte die reine Menschlichkeit bewegt: Vertreter 2 er Vereine (Liederkranz und Schlaraffia) in Ödenburg haben bei mir dem gebürtigen Pressburger ein Liszt-Denkmal bestellt. Nachdem dieses Denkmal fast fertig ist erfahre ich dass die Stadt-Vertretung findet, dass dieses zur Aufstellung beabsichtigte Denkmal zu klein und des grossen Meisters unwürdig sei. Nun ich muss vor allem sagen, dass ich selbst es war, der es nicht duldet, dass meinem unvergesslichen Meister den ich selber nach der Natur portraitiert habe ein kleines Denkmal gesetzt werde ich habe mich erboten um die Selbstkosten einen Entwurf zu machen der auch angenommen wurde und jetzt bald fertig gestellt sein wird. Das Denkmal wird bei mir aufgestellt werden und es wird sich Jedermann überzeugen können dass dasselbe jeder Stadt zur Zierde gereichen wird. Was ich nun von Ihnen will ist folgendes. Dass Sie im Interesse von reiner Menschlichkeit Ihren künstlerischen Einfluss dahin geltend machen sollen, dass die Stadtvertretung von Ödenburg einen geeigneten Platz dafür hergibt. Sie werden begreiflich finden dass mich hierzu gar nichts anderes leitet als das Mitgefühl mit den Bestellern, denn ich habe den schriftlichen Auftrag und was sie mit dem Monumente machen kann mir gleichgültig sein, mein Geld werde ich schon bekommen: Aber um die armen Teufel ist mir leid die jetzt mit ihrem guten Willen in diese unangenehme Situation gekommen sind. Ich kenne niemanden in Ödenburg und habe bloss das Vertrauen dass Sie als Künstler dort den Einfluss haben, denn man wird Sie doch gewiss um Rath fragen. Ich kenne Sie nicht, von diesem Brief weiss *niemand* etwas ich schreibe ihn an Sie in der Hoffnung auf collegiales Entgegenkommen und im Vertrauen darauf, dass Sie in diesem Sinne sich für die gute Sache annehmen, bevor die ganze Angelegenheit aus was immer für Gründen verhetzt wird. Vielleicht kommt die Vertretung der Stadt wenn das Monument fertig bei mir steht zur Besichtigung. Schande wird es der Stadt nicht machen dafür bürgt Professor Victor Tilgner

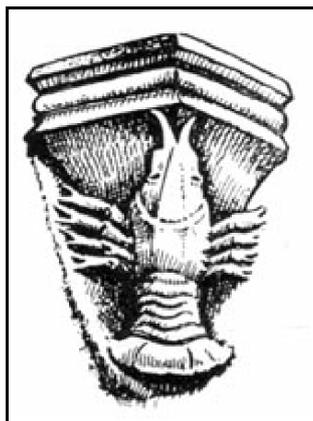
Ich bitte Sie um Nachricht.

5. Sept. 1891.

Sr. Hochwohlgeboren dem Herrn Maler Franz Franz Storno

Oedenburg”

Die Stadtleitung widerrief bald ihr Verbot und wies den Theaterplatz (heute Petöfi platz) für die Statue an, wo diese am 3 Sept. 1893 wirklich enthüllt wurde.

1967. XXI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE

---

86 SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE

1967. XXI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE / T. E.: Címertani kiállítás

T. E.: Címertani kiállítás

A Soproni Állami Levéltár a múzeum Fabricius-házi részlegében címertani és genealógiai kiállítást rendezett az 1965. évi „Soproni Hetekre” és mivel az érdeklődés változatlan, a f. évre is meghosszabbította ennek időtartamát. A kiállítás célja – az ismeretterjesztés és gyönyörködtetés mellett – az, hogy igazolja a nagyközönség előtt a történelem segédtudományainak fontosságát és időszerűségét.

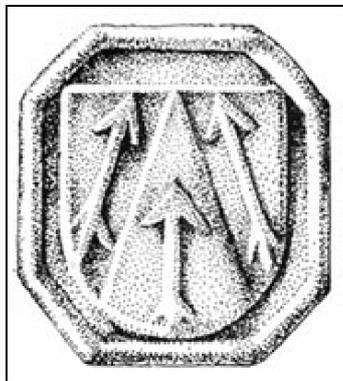
A bejáratától balra rövid ismertetés tárgyalja a címerek keletkezését és fajtáit, az állami címerek közül főként a népi demokráciáikét.

Az üvegtárló pedig ugyanezeket mutatja be az illető országok címeres bélyegein (Szovjetunió, Kína, Mongólia stb.) A lapok Tompos Ernő heraldikai gyűjteményéből (a továbbiakba: T. gy.) valók.

A címer részeit: pajzs, sisakdísz, sisaktakaró, korona, címertartók, címerpalást és rendjelek, ismerteti a következő üvegtárló. Az ábrákat itt is az egyes országok bélyegei szolgáltatják (T. gy.)

A tárló a magyar címer fejlődését mutatja, nagyrészt a Soproni Állami Levéltár (a továbbiakban: S.Á.L.) eredeti anyagának felhasználásával. Csupán a legrégebbi: az oroszánokkal díszített vágásos címer nem szerepel az eredetiek között, ezt az Országos Levéltárban őrzött pecsét fényképén láthatjuk. A kettős kereszt IV. Béla 1257-ből való oklevelének pecsétjén látható, a hármasként kiemelkedő kettős kereszt pedig I. Lajos 1356-ban kelt oklevelén. A vágások és az Anjou család liliomai egyesítve I. Lajos király 1368. évi oklevelén láthatók. A királyi titkos pecséten a hasított pajzs első (a heraldikai jobb oldalon levő) mezejében vannak a vágások, a másodikban a liliomok. A másik falnál levő tárlóban folytatódik az ország címer-fejlődésének bemutatása. Részben eredeti pecséteken pl. III. Károly armalisa a Voss család és II. Lipóte a Bernácsy család részére. (SÁL) Másrészt pénzeinken: I. Mátyás, II. Ulászló, Bethlen Gábor és II. József királyok, a független Magyarország (1848–49) a Magyar Köztársaság (1946.) és a Magyar Népköztársaság (1950. és 1957.). (T. gy.). Felette a városok és vármegyék címereinek kialakulását ismerteti az üvegtárló szövege és a német városok levélzáró bélyegein mutatják be a városi címerek főbb fajtáit (T. gy.). A következőkben Sopron vármegye címerének kifejlődése és több magyar város címere látható (SÁL).

A tárlóban Sopron város 1340–1425 között használt pecsétnyomója és ennek lenyomata, az 1411 után használt kisebb pecsétnyomó, az 1528-i és 1620-i pecsétnyomók lenyomatai és maga az 1530. évi pecsétnyomó mutatja a város címerének kifejlődését. Ezt II. Ferinánd király – abból az alkalmából, hogy nejét 1622-ben a soproni ferencesek templomában 87 királynévá koronázták – a saját címerének egy részével, a német-római birodalom kéfejű sasával, mint sisakdísszel bővítette. A kiállításon az eredeti oklevelet láthatjuk, a király nagypecsétjével, amelyen az akkori magyar címeren kívül az uralkodó családi címerét és az ún. társországok címereit, külön pajzsocskákon, nagyon szépen láthatjuk. (SÁL)

Sneider János nyulasi bíró pecsétje

A város címerét még egy ízben az 1921. évi népszavazás után külön törvénycikkben bővítette az Országgyűlés. (SÁL)

Louis Robert francia címerfestőművész lapjain francia városok címereiből láthatunk néhányat. Figyelemre méltó a lapok szép kivitele és az, hogy a demokratikus Franciaország mennyire megbecsüli heraldikai

emlékeit (T. gy.). A nemesi címerekkel csak röviden foglalkozik a kiállítás, mivel ezeket a heraldikai szakirodalom szépen és alaposan feldolgozta. A tárlóanyaga viszont annál szebb és érdekesebb. A gótikus címeresleveleket Zsigmond király 1418-i adománya képviseli, melyet a László-karcsai Török családnak adott.¹⁽⁹⁷⁾ A reneszánsz korból II. Ulászló 1499-i armálisát láthatjuk, melyet Óbudai Ferenc mesternek adott. Nagyon érdekes az utóbbinak a címerképe: Midász király mellképe, koronával és szárnnyel, hogy a címer megalkotója ezzel mit kívánt jelképezni, ma már nem tudjuk megállapítani.²⁽⁹⁸⁾ Kollár Ádám Ferenc Mária Teréziától kapott címeres levelét az teszi érdekessé, hogy az egyetem budai királyi várbeli épületének miniatúrája díszíti. Láthatjuk a fentiekén kívül még Frigy György 1791-i armálisát is, Az összes armálisok a SÁL anyagához tartoznak.

A kiállítás legmutatósbab darabja Simon Elemér volt főispán, 8 generációra terjedő ősfája. Simon Elemér kutatásai messze túlmentek az itt bemutatott, művészien megfestett ősfá anyagán. Ezt bizonyítják az ősfá körül elhelyezkedő nemzeti címerek, pl. Osl, Guthkeled, Divék nemzetségek és számos történelmi szerepet játszott család címere (Zrínyi, Frangepán, Bánffy stb.). Egyben azt is mutatja az ősfá, hogy aránylag rövid időn belül (nem egészen 300 év) mennyire szétágazik egy-egy ember ősfája. Mindenkié, legfeljebb nem mindenki kutatja fel ilyen alaposan az őseit. (SÁL)

Az egyházi címereket Szily János volt szombathelyi püspök halotti címere képviseli (Szombathelyi Áll. Levéltár).

Heraldikánk mostoha gyermekeit, a polgári címereket szép eredeti anyag, középkori pecsétlenyomatok (Szekeles Péter és Turnhofer Tamás)³⁽⁹⁹⁾ és az újkor elejéről való polgári címet adományozó címeres levelek képviselik. Miksa császár adományai: Epeschhofer és Prunner Erhard polgárok részére (SÁL). Nagy ritkaság Köppl veje Nacham 1465-ből származó levelén látható zsidó címeres pecsét, mely egy mesterjegyet ábrázol (SÁL).

Hazai viszonylatban különlegességnek számít a soproni gazdapolgárok közé tartozó: Bruckner család 1658–1860-ig **88**terjedő családfája, Hauser Károly vízfestménye (családi tulajdon). Méltó párja egy mosonszentpéteri parasztember: Kögl Leonhard ősfája (T. gy.).

Címertanunk adósságai közé tartozik a céhek címereinek feldolgozása. Ezeket legnagyobb részt önkényesen vették fel, de az uralkodó is elismerte őket, amit az is bizonyít, hogy több ízben megerősítette vagy bővítette a címereket. A céhcímerek általában a megfelelő mesterség szerszámain vagy legfontosabb termékeit mutatják. Pl. a C. T. monogrammal megjelölt soproni vincellér bronz pecsétgyűrűjén az oltókést és a szőlőfürtöt (T. gy.). A céhek egyébként nagyon változatos helyeken alkalmazták címereiket.

Kiállításunkon látható a soproni takácscéh zászlójának maradványa, mely az egykorú magyar címer mellett a céhcímert is feltünteti: rokokó kerettel ellátott pajzs kék mezejében három takácshajó, melyekben a fonalak a piros, fehér és zöld színeket mutatják (a Soproni Liszt F. Múzeum tulajdona).

Bemutatja a kiállítás a tímárok ravatalát díszítő tábláját 1687-ből (a Kund család tulajdona).

Heraldikailag a hazai céhcímerek nem vehetik fel a versenyt a francia és angol céhek címereivel, de a kultúrtörténet szempontjából számos érdekességet örökítettek meg, amit máshol már nem is lehet megtalálni.

A címer szépsége révén kiemelkedik a kiállítás anyagából egy parasztembernek Nyulas község (Moson m.) bírójának, Sneider Jánosnak 1429-ből való címeres pecsétje. Az ékreharmadolt pajzs mindhárom mezejében egy-egy felfelé mutató nyílvesző (SÁL).

Reméljük, hogy a kiállítás szép anyaga és gondos elrendezése hozzájárul majd a történelmi emlékek nagyobb megbecsüléséhez, az eddiginél jobb megőrzéséhez és megvédéséhez.

A soproni Tanítóképző 1870 körül a nyitott patakkal

1967. XXI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / MEGEMLÉKEZÉSEK

---

89 MEGEMLÉKEZÉSEK

1967. XXI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / MEGEMLÉKEZÉSEK / Mátyás Vilmos: Dr. Győrfi János (1905–1966)

Mátyás Vilmos: Dr. Győrfi János (1905–1966)

A magyar általános entomológiai tudományt, az erdővédelemtani és erdészeti rovar-tani kutatást pótolhatatlan veszteség érte Dr. Győrfi János egyetemi tanár, az Erdészeti Tudományos Intézet tudományos főmunkatársának hosszas betegeskedés után 1966-ban történt elhunytával.

Dr. Győrfi János egyszerű uradalmi alkalmazott gyermekeként 1905. március 13-án született Keszthelyen. Három testvére közül kettő korán meghalt, öccse szintén erdőmérnök volt, s fiatalon, a második világháborúban pusztult el. Visszamaradt árváját Győrfi János nevelte fel.

Győrfi János elemi- és középiskoláit Keszthelyen végezte el és az ottani fiúgimnáziumban 1924-ben jó eredménnyel érettségizett. Azonnal beiratkozott az Erdőmérnöki Főiskolára, ahol 1929-ben erdőmérnöki oklevelet szerzett. Ez évben az Erdővédelemtani Tanszéken, az akkori tanszékvezető Kelle Artúr szárnyai alatt mint szakdíjnok kezdte meg működését.

1935-ben megnősült, felesége Lackner Hilda, gyermekük nem volt. 1936-ban tanársegédnek nevezték ki és belföldi kutatási ösztöndíjat kapott a farontó lepkék biológiájának tanulmányozására. A műszaki doktorátust 1939-ben kitüntetéssel szerezte meg, ezt követően 1940-ben adjunktusi kinevezést kapott.

A tanszékvezető betegsége miatt már 1942-ben előadta a tanszék tárgyait.

1943-ban a Nemzeti Múzeumtól rovarfaj kutatások végzésére megbízást és segílyt kapott. 1944-ben „Az erdei rovarok ökológiája” c. tárgykörrel egyetemi magántanári képesítést szerzett. 1945-ben „Megfigyelések a fürkészdarazsak nemzőinek táplálkozásáról” c. dolgozatával elnyerte Budapest székesfőváros tudományos pályadíját. Ekkor már kedvenc tárgykörében, az erdőkárosítók elleni biológiai védekezés kutatásában teljesen elmélyült. 1946-ban egyetemi r. k. tanári kinevezést kapott. Kezdetől fogva sok szeretettel foglalkozott az egyetemi hallgatóság ügyeivel, s bár szigorú, tudást megkövetelő, de közismerten igazságos és a tehetséges hallgatókat pártfogoló tanárként ismerték. 1947–1950 között az egyetemi diákmenza tanárelnöke is 90 volt. 1949-ben az Erdőközpont által kezdeményezett és az ERTI által vezetett szakmunkás tanfolyamok erdővédelmi előadója lett, a gépállomások parasztfújóságának továbbképzésénél pedig a biológiai oktatást vállalta.

1949-től a Növényvédelmi Nagyaktiva tagjaként az Alföld és kopárfásítások erdővédelmi kérdéseivel foglalkozott és a Nyárfabizottság növénykórtani szakértője, valamint a faanyagvédelemmel kapcsolatban, különösen a házigomba (Merulius) károsítások állandó szaktanácsadója lett.

1951-ben a tanszéket felsőbb rendeletre fel kellett cserélnie a kutatási munkássággal. Ettől kezdve az Erdészeti Tudományos Intézet Erdővédelmi Osztályának vezetését látta el.

1952-ben a biológiai tudományok kandidátusa tudományos minősítést szerzte meg. Betegségének jelei már ekkor mutatkoztak és 1953 tavaszán érte az első agyvérzés. Ettől kezdve egészségi állapota állandóan rosszabbodott és 13 év alatt még öt agyvérzés érte. Ilyen súlyos állapotban még volt ereje ahhoz, hogy 1954-ben a biológiai tudományok doktora címet is megszerezze. Doktori diszsertációjának címe: „Fenyőtoboz- és fenyőmagkárosítók és azok parazitái”.

1955-től kezdődőleg az alapvető erdei károsítók (cserebogár, gyapjaspille) elleni védekezés problémája foglalkoztatta.

1960-ban a Finn Rovartani Társaság kiváló munkásságáért tagjává választotta. Az 1961-ben megindult erdővédelmi fénycsapdahálózat anyagfeldolgozásában – ez év őszétől 1962 szeptemberében bekövetkezett ötödik agyvérzéséig – tevékeny részt vállalt a lepkéken kívüli rovaranyag meghatározásával. Nevéhez fűződik az erdővédelmi prognózis téma szerinti felvétele az ERTI kutatási tervébe.

1962-ben már súlyos betegen vette át tudományos főmunkatársi kinevezését és ágyhoz kötöttsége miatt 1963-ban rokkant nyugállományba kényszerült.

Az erdőszeti oktatás és kutatás terén végzett 3 és fél évtizedes eredményes munkássága elismeréséül az Országos Erdészeti Főigazgatóság az „Erdészet Kiváló Dolgozója” kitüntetésben részesítette. Erdemei elismeréséül a Magyar Rovartani Társaság 1965-ben a Friwaldszky- emlékéremmel tüntette ki. Törhetetlen akaratára és kötelességtudatára jellemző, hogy súlyos betegsége alatt hosszú ideig félig megrokkantan is felkereste munkahelyét, bár ez alól felmentést kapott. Amikor már írni sem tudott, munkatársának diktálta vizsgálati eredményeit. Éveken át tartó súlyos betegsége és az ezzel együttjáró ágyhoz kötöttség tehát kétszeres megpróbáltatás volt számára. Ilyen állapotban még 1964-ben is megjelent egy tanulmánya az Annales Entomologici Fennici finn tudományos lapban. (The Hungarian species of the family Aulacidae) – mely azonban, sajnos, már utolsó tudományos közleménye volt.

Életművét 29 új rovarfaj felfedezése és leírása, valamint 149 tudományos dolgozat és könyv jellemzi a legjobban. Fő művei az Erdészeti Rovartan (1957) és az Erdővédelemtan (1963), melyekben egész tudását

és kutatási eredményeit összegezte. Mindkettő az Akadémiai Kiadónál jelent meg.

Belföldi irodalmi munkássága a *Folia Entomologica Hungarica*, *Fragmenta Faunistica Hungarica*, *Rovartani Közlemények*, *Agrártudomány*, *M. Tud. Akadémia Agrártudományi Osztálya Közleményei*, *Erdészeti Kutatások*, *Az Erdő Annales Hist. – Naturales Musei Nat. Hungarici*, *Acta Agronomica*, *Acta Zoologica*, *Állattani Közlemények*, *Erdészeti Kísérletek*, *Erdészettudományi Közlemények*, *Erdőmérnöki Főiskola Évkönyve*, *Kőszegi Múzeum Közleményei*, *Erdészeti Lapok*, *Erdőgazdaság*, *ERTI Közleményei*, *Növényvédelem és az Élővilág hasábjain* jelent meg. A lakóhelyén kiadott *Soproni Szemlének* is állandó munkatársa volt. Ebben jelentek meg 1940-ben „Sopron és környékének rovarfaunája”, 1942-ben „A soproni erdők rovarkárosítói” és 1946-ban „Sopron környékének cincérféléi” c. dolgozatai.

Külföldi irodalmi munkássága az *Annales Entomologici Fennici*, *Zeitschrift für angewandte Entomologie*, *Anzeiger für Schädlingkunde*, *Beiträge zur Entomologie*, valamint több más csehszlovák, szovjet, német szaklapban látott napvilágot.

1950–51-ben több egyetemi jegyzetet írt, melyek hosszú ideig voltak használatban. Ezek: *Az Erdészeti növénykórtan*, *Állattan*, *Rovartan*, *Erdővédelemtan*. Technikumok számára is írt oktatási jegyzeteket. Több összefoglaló műben mint munkatárs a tudományágának megfelelő fejezeteket dolgozta fel.

91 Egész életén keresztül fáradságot nem kímélve kutatta a korszerű erdővédelem lehetőségeit. Ennek során lefektette a biológiai erdővédelem tudományos alapjait. Különleges érdeme az erdészeti rovartan parazitológiai vonatkozásainak kiművelése. Ő volt ezen tudományág hazai megteremtője és világszerte elismert kiváló művelője, összefoglaló nagy művei (*Erdészeti Rovartan*, *Erdővédelemtan*) az erdészeti tudományos kutatás és gyakorlat számára igen nagy jelentőségűek, mivel szellemük korszerű és messze előremutató.

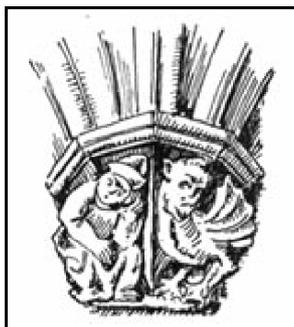
Munkássága révén hozzájárult a magyar rovartani kutatás külföldi elismeréséhez és jó hírnevéhez. Állandó kapcsolatban volt a világ legkiválóbb entomológusaival és rovartani kutatóival. Legrészletesebben egy igen jelentős erdészeti rovarcsalád, a *fürkészdarázsok* (*Ichneumonidae*) biológiájával foglalkozott és ennek számos kérdését tisztázta. Művei az angol, német, szláv nyelvterületeken és ezek tudományos művelői körében teljes elismerést nyertek. Mind bel-, mind külföldön számos tudományos társaság és intézmény tagja volt. Az általa művelt tudományág nagy kárára, sajnos, idő előtt kellett életcélját képező munkájával felhagynia. Munkássága állattani, szorosabban véve erdészeti rovartani, növénykórtani és erdővédelmi vonatkozásban az ilyen irányú kutatások fontos hazai szakaszát képezte. Több évtizedes kutató- és oktatómunkája alatt megírt könyvei és tanulmányai egy kiváló felkészültségű elme és éles szemű, gazdag gyakorlati tapasztalatokkal teli szakember nagyszerű alkotásai. Eredményei segítséget nyújtanak mindazok számára, akik a magyar erdészeti tudományoknak és a gyakorlati erdőgazdaságnak művelői, a magyar erdők hivatott ápolói.

Erre az életműre tett pontot hatodik agyvérzése után 1966. okt. 9-én bekövetkezett halála.

Fáradságot nem ismerő, lelkiismeretes oktató és kutató volt. Mindenkor készségesen segített mindazoknak, akik tanácsért, közreműködésért hozzá fordultak. A tőle kapott ismereteket sok tanítványa hasznosítja sikerrel a magyar erdők javára. Szárnyai alól több lehetséges erdővédelmi és rovartani kutató nőtt ki, akik az általa elkezdett munkát folytatják.

Példamutató szorgalma és tudásvágya minden kutató eszményképe lehet. Emlékét a felsorolt gazdag életmű

a magyar erdészeti kutatás történetében örökre fenn fogja tartani.

1967. XXI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC

---

92 SOPRONI KÖNYVESPOLC

1967. XXI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Magyarországi Óvónőképző Intézetek Tudományos Közleményei. III. évfolyam. 1965.

Magyarországi Óvónőképző Intézetek Tudományos Közleményei. III. évfolyam. 1965.

A kötet a három magyarországi felsőfokú óvónőképző (Kecskemét, Sopron, Szarvas) tanárainak tudományos munkálatait tartalmazza. Sopront már az első és második kötetben Kelényi Ferenc képviseli, aki egyúttal a hármasszerkesztőbizottságnak is tagja. A harmadik kötet számos figyelemre méltó tanulmánya közül Dudás János, Molnár László és Szabados László munkái a soproniak. A gyermekirodalom hagyományairól szóló rovatban a soproni helytörténetet is nagyon érdeklő összefoglalást olvashatunk Bauer Tiborné tollából, Egy reformkori gyermekkönyv 125. évfordulójára címmel. Ismerteti ugyanis a Sopronnal is erős kapcsolatban álló Bezerédj család Amália nevű tagjának 1840-ben megjelent Flóri könyve című munkáját, amelyet tulajdon leánykája, Flóri számára írt. A Bezerédj család házát (Templom utca 6. szám) ma is a família nevének emlegetik. Amália apósáé volt és ott gyakran megfordult a könyv szerzője, annak férje, a reformkor nagyja, Bezerédj István, sőt a kis Flóri is. Ezekről a látogatásokról sokat olvashatunk Slachta Etelka kiadott naplójában. Flórihoz Vörösmarty is írt verset és Amália húgához, Etelkához, aki az író halála után Flóri mostohaanyja lett, Arany János. Bauernétől, aki a közölt cikk szerint alaposan behatolt a család múltjába, méltán várhatjuk a Bezerédjek soproni vonatkozásainak feltárását. A kötet 332 lapnyi. Záradékkul a Flóri könyvéből vett illusztrációkon kívül az óvónőképzők művészdolgozóinak alkotásait közli, Sopronból Sz. Egyed Emma szobrait, többek közt a könyv címlapja is egyik terrakotta-szobrának reprodukciója, továbbá Gicz János néhány festményeit; egyikük bánfalvi részlet.

1967. XXI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / A Magyarországi Óvónőképző Intézetek Neveléstudományi Közleményei. IV. évf. 1966.

A Magyarországi Óvónőképző Intézetek Neveléstudományi Közleményei. IV. évf. 1966.

Szerkesztette Tóth Lajos. Gyula. Békésmegyei nyomda. 342. lap.

Elsősorban az óvónőképzéssel foglalkozók és óvónők érdeklődését elégíti ki a nagyon szép kiállítású kötet, de mindenki, aki akár hivatásból gyermeknevelő, akár saját magának vannak gyermekei, talál benne igen sok tanulságos, sőt érdekesítő olvasnivalót. A soproni intézetnek több oktatója érdemes tanulmányokkal szerepel: az Óvónőképzés rovatban *Varjú Sándor*, a lélektan köréből vett cikkek sorában *Németh Sándor* és *Molnár László*, az óvodai nevelés külföldi beszámolóit közt *Enyedi Sándorné*. A neveléstörténet soproni képviselője *Kelényi Ferenc*, aki A magyarországi kisdedóvók továbbképzésének kezdetei címmel hosszabb tanulmányt közöl és benne többször említi a városunkban iskolázott Péterfy Sándort, „a magyar tanítók atyját” is. A kötet címlapján ugyancsak a soproni intézet tanára, *Sz. Egyed Emma* fafaragásának reprodukciója szolgál stílusos díszítést.

Cs. E.

1967. XXI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Franz Liszt: Briefe aus ungarischen Sammlungen 1833–1886. Liszt Ferenc levelei magyar gyűjteményekben. Bp. 1966. Akadémiai kiadó. Quart. 484 lap + 16 képes tábla. Gyűjtötte és magyarázta Prahács Margit.

93 Franz Liszt: Briefe aus ungarischen Sammlungen 1833–1886. Liszt Ferenc levelei magyar gyűjteményekben. Bp. 1966. Akadémiai kiadó. Quart. 484 lap + 16 képes tábla. Gyűjtötte és magyarázta Prahács Margit.

Ismét egy olyan grandiózus mű, amely nemcsak a hazai zenetörténeti tudománynak szolgál nagy hasznára, hanem a külföld előtt is becsületet szerez a magyarországi kutatásnak. Prahács Margit, eddig is kitűnő munkása zenetörténetünknek, 605 levelét gyűjtötte össze Lisztnek és látta el darabonként magyarázattal. Valóban a levelek egy része nyilvános könyvtárakban és múzeumokban fellelhető volt, esetleg az irodalomban sem szerepeltek említés nélkül, mégis elcsodálkoztató az a hangyaszorgalom, amellyel a könyv szerzője a Liszttel foglalkozó újságcikkeket is átböngészte, még hozzá kitűnő eredménnyel. Mert vajon kinek jutott volna eszébe a Sopronban megjelenő Hétfő c hetilapot átnézni; és íme abban is találkozott egy levél közlése, még hozzá érdekes, amely tükrözi Liszt nagy tiszteletét a mosonboldogasszonyi Mosonyi Mihály zeneszerző irányában. A kötetben igen sok az első közlés, hasonlóképpen az eredeti szöveg közlése, mert éppen a magyar folyóiratok, sőt tudományos írások is Liszt francia vagy német nyelvű leveleit magyarra fordítva hozták. A közölt levelek persze csak kis töredéke Liszt ilyen természetű írásainak, amelyek száma több ezerre megy, persze akad kevés érdekű, udvariassági közlések, mentegetődzés elmaradás miatt, ajánló sorok, de ezek is adnak legalább egy kis vonást Liszt egyéniségéből. Az ember

rajzolódi ki e levelekből és a művész, igazi nagyság, amely két kézzel szórta a zenei kincseket a világba, egyúttal maga nem törődött a pénzzel; amit keresett, jótékony célokra áldozta, szegényen és szerényen élt a század legnagyobb lángelméje. Szikrázó szellemessége nagyszerűen érvényesül e levelekben, még pusztán ezeket olvasva is gyönyörködtető könyv volna, azonban Prahács Margit minden egyes levelet olyan bő magyarázattal látott el, amelyek folytán beleilleszkednek a kor képébe és a mester életfolyamába. E tekintetben ismét csak kalaplevéve lehet a munkáról beszélni. A korabeli zenei világ korlátlan ismerete tükröződik az óriási jegyzetösszegekben. Liszt említette nevek, amelyek viselője éppen csak egy pillanatra jelenik meg Liszt ismeretkörének szélén, és a jegyzet bőségesen tájékoztat felőle. Néhány évvel ezelőtt az író egy soproni vonatkozással kapcsolatos név felől érdeklődött a helyi kutatóknál. Majtényi báró 1846-ban itt járt Liszttel. Ki ez a Majtényi? Sem Sopronban, sem a megyében nem ismeretes név; még arról is szó volt, nem tévedett-e Liszt, tán Martini polgármestert értette. Prahács Margit megoldotta a kérdést. Majtényi volt az, magyar nemes, aki elkísérte Lisztet, ahogy vándorvirtuóz korában mindig körülötte volt egy csomó zenebarát előkelő ifjú. De ilyen kérdés százszor és százszor felmerül, és mennyi fáradságos kutatás után sincs esetleg eredmény.

Sopront természetesen minden, amit Lisztről írnak, erősen érdekli. A mesterről elnevezett múzeumban magában kilenc levelét őrzik. Prahács Margit gondos munkáját jellemzi, hogy még azt a levelet is közli, amely a könyv megjelenése előtt pár héttel került a múzeumba; az állami levéltárban is van két kézírás, egyiket Simon Ödön alispán kapta Liszt 1881-ben történt látogatás után, a másik nyilván vétel vagy ajándék útján került a levéltár birtokába, nem soproni vonatkozású.

A magyarázatok közt egy-két nagyon enyhe hibácska akad, de inkább csak a soproni szem akad fenn rajtuk. Mosonboldogasszony két ízben is mint Boldogasszonyfa szerepel, továbbá Zurányt úgy szerepelteti mint amely község Doborján közelében van, pedig gyalog legalább három napi út. A szülőházon emelt emléktábla nem a „Kunstverein” alkotása, hanem az Irodalmi és Művészeti Köré, a Kunstverein, a Képzőművészeti Kör sokkal később alakult.

Kifogásunk az, hogy az értékes és fontos jegyzetek külön válnak a levelektől, így kezelésük eléggé nehézkes, az olvasó nem szívesen forgat percnként hátra, hogy elolvassa a magyarázatokat. Úgy szintén kár, hogy nem a kellő helyen találjuk említve a helyet, ahol a levelet őrzik. Egy táblázatban sorolja fel a könyv, itt is lapozgatni és a sok szám között keresgélni kell. A magyarok keresztnévének magyar nyelvű feltüntetése bizonyára zavarja az idegen nyelvű olvasót; úgy gondoljuk, ha 94 van a névnek pontosan megfelelő Idegen nyelvű, jelen esetben német alakja, mért ne használjuk? Így adódik azután, hogy a levél megszólítása po. Franz, a címszó Ferenc. Itt-ott egy elszólás mintha arra engedne következtetni, hogy a könyv szerkesztőjének nem tetszik a német szöveg folyamatosságának megzavarása. Julius-t kétszer is találtunk Gyula helyett (Káldy, Major). Végül is a könyv címét is Ferenc Liszt, Briefe módjára kellett volna írnia, ha nagyon következetes az újonnan hozott szabályban, különösen abban a könyvben, amely annyi új adatot hoz Liszt Ferenc magyarságáról.

Csatkai Endre

1967. XXI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Balogh Jolán: A művészet Mátyás király korában. 4°, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1966. I. kötet. Adattár, 799. I. II. kötet 509. I. 703 képmelléklettel.

Balogh Jolán: A művészet Mátyás király korában. 4°, Akadémiai Kiadó,

Budapest, 1966. I. kötet. Adattár, 799. I. II. kötet 509. I. 703 képmelléklettel.

Ezen a címen olyan könyv hagyta el a sajtót, amelyre nemcsak a magyar művészettörténet, hanem egyúttal, a magyar nyomdaipar is méltán büszke lehet.

Balogh Jolán egész élete munkájával, időt és fáradságot nem kímélve minden elérhető bel- és külföldi, Mátyás király személyével kapcsolatba hozható művészeti vonatkozású adatot összegyűjtött. Ezt a hatalmas anyagot az adattárban közli, melyet könnyebb áttekintés céljából három részre osztott. Első részben tárgyalja a műemlékeket, amelyek között a budai királyi vár, azután a visegrádi fellegvár és nyaraló palota kiemelkedő helyet foglal el. A 2. részt a művészeknek és a kézműveseknek szenteli, míg a 3. rész Mátyás királyt, mint mecénást mutatja be. Mindezekhez olyan kimerítő mutatók csatlakoznak, amelyeket magyar tudományos könyvekben csak nagyon ritkán láthatunk.

A II. kötet 703 egynyomású képet tartalmaz, hogy kiegészítse és szemléltesse az adattárban elmondottakat.

Ebben az óriási anyagban többek között a Soproni Oklevéltár adatai is már értékesítve vannak, így tudjuk, hogy Mátyás király Rauch Farkas polgár soproni házát megvette és azt 1485-ben Alföldi Bálint soproni harmincadosnak adományozta (178. l.). Ezt a házat a mai Storno-házzal azonosítani azonban annál kevésbé szabad, mert ennek a háznak fekvését pontosan meg tudjuk állapítani. Az oklevél szavai szerint Ulrik mészáros és néhai Kemney László háza között fekszik. Kemney László házát, mivel magban szakadt, kevéssel utóbb Mátyás király kedvelt kincstartójának, a mezítlábas jobbágyfiúból a győri püspöki székbe emelkedett Nagylucsei Orbánnak és testvéreinek ajándékozta, és mikor Orbán, már mint egri püspök meghalt, testvérei ezt a házat 1494-ben minden hozzátartozó ingatlannal együtt egyezer aranyforintért eladták Sopron városának, mely azután azt *városház* céljára átalakította. Ilyenformán Ulrik mészáros háza szomszédos volt a *várostornnyal*, ennek szomszédja Alföldi Bálint háza és ehhez csatlakozott Kemney László háza, a későbbi városház, amelyet 1893-ban bontottak le.

Milyen nagy gondja volt Mátyás királynak a soproni városfalak és házak jókarban tartása, erről a 276. lapon értesülhetünk.

Azt, hogy a soproni Szent János kápolna és a bánfalvi egykori pálos templom későgótikus boltozati bordái későbbi nyújtottabb változatban azonosak a budai királyi palotáéval (105. l.), hogy 1477 újévre Sopron városa 3 aranyos serleget ajándékozott Mátyásnak (364. l.), és hogy Sopron város birtokában volt Mátyás temetési pajzsa, melyet I. Ferdinánd király kért el a várostól (458. l.), mindezt e munkából tanultuk meg.

Török, németül Turk Ambrus soproni városkapitány semmiesetre sem volt hadiépítész, ellenben harcban jártas vitéz férfiú, aki sok gyakorlati tapasztalattal rendelkezett a várépítés terén és ezért parancsolta meg Mátyás király a soproniaknak 1464-ben, hogy a leomlott városfalat az ő utasítása szerint építsék újra (512. l.).

Mátyás aranypecsétjeiből csupán 3 maradt fenn. Ennek legrégebb példányát [95](#)1464-ből a soproni levéltár őrzi azon a kiváltságlevélen, amelyet Mátyás adományozott Sopron városának. E pecsét leírását, méltatását és irodalmát a 304–5. lapon olvashatjuk, míg képmását a 426–7. sorszámú ábrák mutatják.

Balogh Jolán a 631. lapon található jegyzetben foglalkozik a Károly Róbert és Nagy Lajos király udvarában dolgozó Hertul és fia Miklós festőkkel is, akik szolgálataik, azaz e két királyt gyönyörködtető festményeik fejében Fertőmeggyes falut kapták adományba, tehát olyan jutalomban részesültek, mely párját

ritkítja a magyar történelemben. Balogh Jolán tagadja, hogy e festőkkel, illetve csak Hertul fia Miklóssal lehetne kapcsolatba hozni a Képes Krónika miniaturáinak megfestését, mert szerinte erre adat nincs, és mert Jakubovich Emil megállapítása szerint a Képes Krónika miniaturái 1374–1376 között készültek.¹⁽¹⁰⁰⁾ Ez az aránylag késői dátum sem valószínűsíti Nicolaus közreműködését a kódex miniálásában, hivatkozik Balogh Jolán mind Jakubovich, mind Hoffman Edit véleményére.

Mint Sopron helytörténetírójának ebben a kérdésben első ízben van alkalmam nyilatkozni és nem tudok egyetérteni Balogh Jolán e nézetével. Nem merem határozottan én sem azt állítani, hogy Hertul fia Miklós festette a Képes Krónika miniaturáit, mert erre közvetlen adat valóban nincs, *de lehetséges, sőt tovább megyek, szinte a bizonyossággal határos valószínűséggel mégis ő a festő, fiával, Miklóssal egyetemben.* Az eddigi hozzászólók ugyanis figyelmen kívül hagyták, hogy Hertul fia Miklósnak volt egy Miklós nevű fia, akiről 1385-ben, mikor ez a Miklós sem élt már, Erzsébet királyné, tehát Nagy Lajos király özvegye maga jelentette ki, hogy szintén festő volt, mert oklevelének ezt a szavait: „... per Nicolai filii Nicolai mortem, *condam pictoris*, hominis absque heredum solacio decessi...”²⁽¹⁰¹⁾ másként értelmezni nem lehet. Ez a Miklós fia Miklós 1383. dec. 2-án még élt, mert Fertőmeggyes birtokának egy részét ekkor adta 8 évre 200 magyar fontdénárért zálogba Sopron városának,³⁽¹⁰²⁾ de 1385. ápr. 5-én már néhai, miként Erzsébet királynénak említett oklevele bizonyítja. Ha tehát a Képes Krónika miniaturáit az 1374–1376-os évek között festették, ez az idő pontosan megfelel Miklós fia Miklós működési idejének!

Balogh Jolán műve előszavában nagyon szerényen úgy vélekedik, hogy munkája csak szubjektíve, de nem objektíve befejezett – és így csupán alap a további kutatáshoz (14. l.), ezzel szemben nekem az a meggyőződés, hogy még abban az esetben is, ha a magyar történettudomány régi adósságát teljesítené és kiadná Mátyás belügyi levelezését, csupán kibővítené több helyen e munkának egyik-másik részletét, de a lényeg változatlan marad, más szóval Balogh Jolán időtálló, „*aere perennius*” munkával ajándékozta meg művészettörténetünket, az Akadémiai Kiadó pedig olyan köntösbe öltöztette ezt a könyvet, amely minden dicséretet megérdemel.

Házi Jenő

1967. XXI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Hiller István: Egyetemi oktatók és tudományos dolgozók irodalmi munkássága (1955–1965).

Hiller István: Egyetemi oktatók és tudományos dolgozók irodalmi munkássága (1955–1965).

Bibliográfia. Az Erdészeti és Faipari Egyetem Központi Könyvtárának kiadása. Jegyzetsokszorosító. Sopron, 1966. pp. 138.

Mindenki, aki tudományos kutatómunkát végez, tisztában van a bibliográfiák felbecsülhetetlen jelentőségével és összeállítók legtöbbször alig becsült, hálátlan, de annál több szorgalmat és kitartást igénylő munkájával. Különösen áll ez az erdészeti bibliográfia területére, ahol *Gerlai A.: A magyar erdészeti irodalom könyvészete 1934-ig c.* (1936), torzón maradt és nagyon hiányos összeállításán kívül semmiféle bibliográfia nem áll a kutatók rendelkezésére. (*Kolossváryné Perényi M.* újabb erdészeti termését felölelő összeállítása most van nyomás alatt!) Már csak ezért is örömmel üdvözljük tehát *Hiller István* erdőmérnök, tudományos munkatárs igényes kiadványát, ⁹⁶ amely némileg a fenti hiányon is segít,

amikor a soproni Bánya-, Kohó-és Erdőmérnöki Kar oktatóinak és tudományos dolgozóinak az 1945-től 1955-ig terjedő korszakát magába foglaló, szakirodalmi munkásságát tartalmazó összeállítás folytatásaként, az egyetem jegyzetkiadó részlegének gondozásában, igen jó papíron, gondos és ízléses kivitelben megjelentette a jelenlegi Erdészeti és Faipari Egyetem, ill. a korábbi Erdőmérnöki Főiskola felszabadulás utáni második évtizedének szakirodalmi termését.

A bibliográfia az anyaggyűjtést 1965. október 6-ával zárja, s a tárgyalt 10 éves időszakból 124 szerző összesen 920 publikációját sorolja fel példaszerű könyvészeti pontossággal. A szerzők között mindazok az oktatók és kutatók helyet kaptak, akik ma az egyetem kötelékébe tartoznak és ezeknek a szerzőknek az elmúlt 10 évben „megjelent minden munkája szerepel, függetlenül attól, hogy később vagy előbb kerültek az egyetemre, mint 1955. január 1” (A gyűjtési időszak kezdete). Azoknak az oktatóknak irodalmi munkásságát azonban – nagyon helyesen –, akik az egyetemről más munkahelyre kerültek vagy külföldre távoztak, a szerző csak addig követte, amíg azok az egyetem kötelékébe tartoztak.

A bibliográfia felöleli fenti szerzők kérdéses időszakban megjelent könyveit, jegyzeteit, tanulmányait, szakcikkeit és nyomtatásban megjelent egyéb irodalmi közléseit. De nem dolgozza fel a könyvrecenziókat, kéziratban lévő kiadatlan munkákat, vázlatokat, fejlesztési terveket és az egyetemi újságok cikkeit (Felmerül a kérdés, hogy a napilapokban megjelent efemer írások mégis miért nyertek felvételt e tudományos igényű összeállításba?!). Nem szerepelnek a bibliográfiában továbbá a doktori és kandidátusi értekezések sem, mert ezeknek feldolgozását a szerző külön bibliográfiában tervezi közreadni.

A munka értékét könyvészeti szempontból nagyban emeli, hogy a szakirodalmi alkotásokat az Egyetemes Tizedes Osztályozás (ETO) oxfordi rendszere alapján, az ún. decimális rendszer számaival látta el. Az osztályozás elveiről, azok felépítéséről, a különböző rendszerek rövid jellemzéséről írott bevezető eszmefuttatás a nagyközönség e téren tájékozatlan rétegeit világosítja fel. Ugyancsak növeli a kiadvány értékét, hogy a nagyobb szakterületek nemcsak magyar, de német, angol, francia és orosz nyelven is szerepelnek. (Ugyanez kívánatos lett volna azoknak a publikációknak esetében is, amelyek eredetileg valamilyen idegen nyelvű rezümével együtt láttak napvilágot!) Ebben a szerzőnek *Zakar János* és *Siklósi Zsuzsa* voltak segítségére, míg a gondolatébresztő bevezető sorok *Szabó István* könyvtárigazgatótól származnak.

A mű pontosságára jellemző, hogy elírást vagy sajtóhibát alig-alig találunk. Az egyetlen, amit kifogásolhatunk, a rendkívül alacsony példányszám (200 db), amely a tanszékek, társintézmények és csereintézetek számára nem teszi kellőleg dokumentálhatóvá az egyetem tudományos működését, nem is beszélve arról, hogy a tárgyidőszak 124 szerzője sem juthat ilyen alacsony példányszám mellett a kiadványhoz.

Összefoglalva az elmondottakat, *Hiller István* értékes és igen hasznos munkáját elismeréssel fogadjuk és a munka folytatását bizakodva várjuk. Ugyanakkor elismeréssel szólunk az Egyetem Központi Könyvtárának működéséről is, amely az utóbbi években egyre több szolgálatot tesz a hazai és külföldi szakirodalom dokumentációja terén (pl. Erdészeti és Faipari Lapszemle, 1966).

Csapody István

Végjegyzet

1 (Megjegyzés - Popup)

Pröhle Jenő szíves közlése. Osztálytársai voltak Thirring Gusztáv, a későbbi világhírű statisztikus, Töpler Kálmán, Sopron évtizedes polgármestere és országgyűlési képviselője. A nagygeresdi ev. lelkészi hivatalban őrzött születési anyakönyvben nincs Karcsayról bejegyzés, a lexikonok, öreg nagygeresdiek és rokonok tanúsága szerint tényleg Kiskölkeden született. Érettségit Pápán tett. (Magyar Művészet. 1932. 45. lap)

2 (Megjegyzés - Popup)

A Csókról szóló említett gúnyos felkiáltás: „Hisz ez árnyék hiján van festve” – pontos visszhangot kapott a lap részletes beszámolójában, amelyben Csók a Szénagyűjtők c. képéről ezt olvashatjuk: Árnyéknak nyoma sincs rajta. (Föv. Lapok. 1890, 2439. lap.)

3 (Megjegyzés - Popup)

Karcsay önarcképét ceruzarajzban a Magyar Szalon c. lap hozta 1892-ben a 4. lapon. Mellszobrát Sennyey Károly alkotta gipszből (Liszt Ferenc Múzeum). A Karcsay-képek közt van egy érettebb férfi arcképe, erősen emlékeztet a festőre. Ha tényleg önarckép, akkor ez mégis 1890 után készült, tehát rövid visszatérés a festészet terére.

4 (Megjegyzés - Popup)

Karcsay önarcképét ceruzarajzban a Magyar Szalon c. lap hozta 1892-ben a 4. lapon. Mellszobrát Sennyey Károly alkotta gipszből (Liszt Ferenc Múzeum). A Karcsay-képek közt van egy érettebb férfi arcképe, erősen emlékeztet a festőre. Ha tényleg önarckép, akkor ez mégis 1890 után készült, tehát rövid visszatérés a festészet terére.

5 (Megjegyzés - Popup)

Az idevonatkozó intézkedések 3 irányúak. – Zsigmond egyik fő törekvése az volt, hogy Sopronban a munkaképes lakosságot növelje. Ezért egyrészt a városba szabad költözést engedélyezett 1399-ben, sőt 1407-ben és 1409-ben további kedvezményeket is nyújtott (Házi I/1, 258. I/2, 2, 62.). – Másrészt több rendeletben biztosította a soproni polgároknak áruik szabad forgalmát, főként a borexportot a XIV. sz. utolsó évtizedében, majd 1402-ben árumegállító jogot is adott nekik. (Házi I/1, 248, 252–253, 255–256, 261–262, 267). – Nagy segítséget jelentett az is, hogy megvédte a polgárságot a harmincadispánok, a győri püspök és a Kanizsaiak hatalmaskodása ellen (Házi I/1, 248–250, I/2, 180.).

6 (Megjegyzés - Popup)

Házi I/1. 301–302.

7 (Megjegyzés - Popup)

Az oklevél hátlapján egykorú feljegyzés olvasható: copia regine Boemie. (Házi I/1, 302, jegyzet).

8 (Megjegyzés - Popup)

Ernst Konrád Pozsonyból ezeket írja: Auch wisset bey ayd, das all ewr sachen stet nach allem ewrm geuallen, als ewrs willens vnd dürffens vnd gelaubet dhain anders klain noch gros vnd habet auch dhain sorgen (Házi I/2, 292.).

9 (Megjegyzés - Popup)

Házi II/6, 75–76.

10 (Megjegyzés - Popup)

Rozgonyi a levélben ezt írja: ...vnd tut iin den stukchen nicht anders, sunder noch dem gepot vnd gehayssen vnsers gnedigen herre des kunigs, als lieb euch ist seiner gnad czoren meyden (Házi II/6, 76.).

11 (Megjegyzés - Popup)

A latin nyelvű oklevél szerint: favimus serenissime principi domine Sophie, regine Boemie relicte etc., sorori nostre carissime, ... ut se illuc libere et secure transferre posset. (Házi I/1, 301–302.)

12 (Megjegyzés - Popup)

Téves az az állítás, hogy Zsigmond „özvegy édesanyját, Zsófia cseh királynét is ide hozta udvartartásával, aki évekig lakolt a városban”. Az oklevél szövege szerint Vencel király feleségéről van szó, Zsigmond sógornőjéről. (Sopron, Útikönyvek-sorozat, 34.)

13 (Megjegyzés - Popup)

Palacky Franz Geschichte von Böhmen, III/1. 52–53.

14 (Megjegyzés - Popup)

Burdach Karl: Der Dichter des Ackermann aus Böhmen und seine Zeit. (Vom Mittelalter zur Reformation, III/2, 26.)

15 (Megjegyzés - Popup)

Kardos Tibor: A magyarországi humanizmus kora, 40.

16 (Megjegyzés - Popup)

Tóth-Szabó László: A cseh-huszita mozgalmak és uralom története Magyarországon, 19.

17 (Megjegyzés - Popup)

Palacky: i. m. III/1. 256–257.

18 (Megjegyzés - Popup)

Palacky: i. m. III/1. 277–278.

19 (Megjegyzés - Popup)

Palacky: i. m. III/1. 392.

20 (Megjegyzés - Popup)

Palacky: i. m. 372–373.

21 (Megjegyzés - Popup)

Tóth–Szabó László: i. m. 57.

22 (Megjegyzés - Popup)

Tóth–Szabó László: i. m. 58, 72.

23 (Megjegyzés - Popup)

Palacky: i. m. III/2, 276.

24 (Megjegyzés - Popup)

Marczali: A középkori intézmények bomlása és a renaissance, VI. 566–570.

25 (Megjegyzés - Popup)

A lázadás részletes leírása: Házi II/1, 164–169; az események értékelése: Szűcs Jenő: Városok és kézművesség a XV. századi Magyarországon, 304–322.

26 (Megjegyzés - Popup)

Rozgonyi levele szerint: Auch lass wir euch wissen, das vnser feynd, dy posen hussen, nur ein meyl wegs von Presburk yczund lygend vnd maynent vns ynd der stat schadluch sein, als sich das wol von yn erweyst mit dem prannt ze ryngng vmb. (Házi II/6, 76.)

27 (Megjegyzés - Popup)

Mollay K.: Sopron ismerkedése a huszitizmussal. SSz. XVIII. évi. 333–335.

28 (Megjegyzés - Popup)

Hogy a huszitizmus megítélése – nyilván állami és egyházi szervek hatására – a soproni polgárság körében mennyire egyoldalú volt és évszázadok múltán milyen érzéseket váltott ki, a következő adalék is igazolja: 1777-ben az iparoslegények egymás között civódva egy cseh társuknak Husst vetik szemére, az pedig Xavéri szent Ferencet nevezte Schelm-nek. (Prothocollum inquisitionum criminalium. 1776–9. 96. lap. Csatkai Endre közlése).

29 (Megjegyzés - Popup)

SSz. 1859. 26–27. Simkovics: Első lépés a szervezett munkásmozgalom felé.

30 (Megjegyzés - Popup)

Tanácsjegyzőkönyv (Tjk.) 1875. 2973. és 3626. sz. végzés. 1876. 306. és 1509. sz. végzés.

31 (Megjegyzés - Popup)

Tjk. 1879. 1507. és 2360. sz. végzés. A BM. leiratának kelte 1879. IX. 20. 4. Tjk. 1880 és 1166. sz. végzés.

32 (Megjegyzés - Popup)

Tjk. 1880. 815. és 1166. sz. végzés.

33 (Megjegyzés - Popup)

Sopron. 1883. X. 20.

34 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Újság. 1895. XI. 6. Soproni Napló. 1897. X. 7. SSz. 1962. 313. lap.

35 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai Endre: József nádor udvari festője Sopronban. Soproni Hírlap. 1936. I. 6.

36 (Megjegyzés - Popup)

Angyal Endre: Sopron szláv művelődési kapcsolatainak történetéből, SSz. 1961. 265–66.

37 (Megjegyzés - Popup)

Fried István: Ribay György (Juraj) és Sopron, SSz. 1965. 180–84.

38 (Megjegyzés - Popup)

Herbert Peukert: Die Slawen der Donaumonarchie und die Universität Jena 1700–1848. Berlin, 1958. 187.

39 (Megjegyzés - Popup)

Kazinczy Levelezése VIII. 14.

40 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 33.

41 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 280–81.

42 (Megjegyzés - Popup)

Horváth Károly: A klasszikából a romantikába ... Kandidátusi értekezés, Bp. 1964. MTA. Ki. 42.

43 (Megjegyzés - Popup)

Palkovics életrajza: Slovenské Pohľady 1887. 201.

44 (Megjegyzés - Popup)

Soproni éveiről latin nyelvű önéletrajza, a pozsonyi volt evang. líceumi könyvtárban, Liber continens Biographiam Professorum et Docentium Lycei Evangelici A. C. Posoniensis ... Az innen vett adatokat a továbbiakban külön nem dokumentálom.

45 (Megjegyzés - Popup)

Jakob Melzer: Biographie berühmter Zipser, Kaschau, 1832. 237.

46 (Megjegyzés - Popup)

Müllner Mátyás: A soproni evang. főtanoda története, Sopronban, 1857. 37–89.

47 (Megjegyzés - Popup)

Martinus Polay: Ode, an Herrn Raits ... Oedenburg, 1789.

48 (Megjegyzés - Popup)

Protocoll des evangelischen Kirchen-Convents Aug. Conf. in Oedenburg az adott esztendőök jkv. 2. a, illetve 2. b. sz. alatt. 50–50. forintot kapott. E helyen is hálás köszönetem fejezem ki *Pröhle Jenő* könyvtáros úrnak, amiért az adatokat volt szíves lemásolni és elküldeni részemre.

49 (Megjegyzés - Popup)

Intelligenzblatt der Annalen der Literatur und Kunst, 1804, Nro, 47.

50 (Megjegyzés - Popup)

Kazinczy Lev. IV. 228–29.

51 (Megjegyzés - Popup)

Értékeléséhez: *Milan Pisut-Karol Rosenbaum-Viktor Kochol*, Dejiny slovenskej literatury, Literatúra národného obrodenia, SAV, Bratislava, 1960. 18.

52 (Megjegyzés - Popup)

Znátnost vlasti, W Presspurku ... 1804. 58–60.

53 (Megjegyzés - Popup)

E kérdésről kilenc esztendővel később *Rumy Károly György* így ír: a soproni s a ruszti bort egykor Sziléziába szállították. Az újabb időkben csökkent a kivitel, de néhány (Paar) éve ismét emelkedik. Vaterländische Blätter, 1813. Nro. 74. 436.

54 (Megjegyzés - Popup)

Lakner Kristóf (1751–1631) polgármester, drámaíró, Lochner János András XVII. századi jogtudós, Pelcz

János XVIII. századi városi tanácsos, történész, Serpilius György szuperintendens, Szinnyi 47 művét tartja nyilván, Conrad András XVIII. századi orvos, esetleg fia, József: orvos és gazdasági szakíró.

55 (Megjegyzés - Popup)

Geographisch-Historisches und Produkten Lexikon von Ungarn ... Pressburg ... 1786. Az idézetek a 163–64. lapon.

56 (Megjegyzés - Popup)

Intelligenzblatt der Annalen ... 1804. Nro. 13.

57 (Megjegyzés - Popup)

Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára, Quart. Germ. Nro. 5.

58 (Megjegyzés - Popup)

Dorothea Gottesmann: Slawische Bücher in den Bibliotheken der reformirten Kollegien in Debrecen und Sárospatak, bis 1850., Debrecen, 1962. 47.

59 (Megjegyzés - Popup)

Rudo Brtan: Roznay Sámuel, a magyar irodalom szlovák propagálója, Itk. 1957. 377–80.

60 (Megjegyzés - Popup)

S. R.: Ungrische Literatur, Wiener Allgemeine Literatur-Zeitung, 1813. Nro. 99. 1572–74.

61 (Megjegyzés - Popup)

Tydennjk 1813. I. 10–11., II. 480., 753., 1818. I. 14.

62 (Megjegyzés - Popup)

Tydennjk 1816. 121., 139–40. – Honnyi Levelek ... a Magyar Kurir 21-dik darabjához, 1816. I.; Tydennjk 1816. I. 282.; Hazai és Egyéb Toldalékok a Magyar Kurir 32-dik darabjához, 1816. I. stb.,

63 (Megjegyzés - Popup)

Markusovszky Sámuel: A pozsonyi ág. hitv. evang. lyceum története, Pozsony, 1896, 574. *Tolnai Vilmos* cikke.

64 (Megjegyzés - Popup)

Homokay Pál: Nemzeti Nyelvünk állapotja az Evangélikusoknak Pozsonyi oskolájukban. Tudományos Gyűjtemény, 1829. V. 117–26.

65 (Megjegyzés - Popup)

E kérdéstről bővebben: *Sziklay László*, A szlovák irodalom története, Budapest, 1962. 196.

66 (Megjegyzés - Popup)

Tárgyilagosan meg kell hagynunk, hogy a fentebb felsorolt írók egyike-másika megjelent ugyan a Frankenburg Irodalmi Kör előadó asztalánál, de közvetlen kapcsolata a nagyközönséggel nem volt, mert az előadás után szokásos „társas vacsora” alkalmával éppen nem az irodalom igazi hívei dongták körül őket. Ellenben az egyéb írói csoportokból bőségesen jutott ki Sopronnak, így a Zrínyiről elnevezett katona-írók, vagy a Magyar Múzsza társaság, amelyről azt írta már 1944 elején a bátor Magyar Út c. újság, hogy „ezek az írók mind nagyon derék emberek, csak a magyar múzsával vannak kicsit távoli rokonságban.” Eszterhás Istvánt, a vezetőjüket az egyik soproni újság így szólaltatta meg a hírverésében: „A megjelenés varázsát csak akkor látjuk tiszta valóságában, ha irodalmi életünk különös figurájára figyelünk; akiben a kitalált alkotóval ellentétben nincs meg az alkotó erő, hanem csupán a közlés és megjelenés alkalmának, a szereplés viselkedésének szerencséje égeti a bőrét. Milyen patyolat az élete, benne nem viaskodnak a vajúdjó új törvények vagy a régi igazságok az örök formák mértékeivel, benne csupán a közlés és a hatásvágy ingerének szinte már végeláthatatlan üritkezése korog.” V. ö. p. o. Veres Péter vagy a többiek világos szövegezésével!

67 (Megjegyzés - Popup)

Original Aufnahmekarte von Ungarn. Aufgenommen unter der Direktion des Obristen Neu Obristlieutenant und Baron Motzel des Generalquartiermeisterstabes in den Jahren 1782–1785. *Hadtörténeti Intézet, Térképtár B. IX. a 527.*

68 (Megjegyzés - Popup)

A rajzokat a szerző vázlatai és eredeti fényképfelvételei alapján *Prohászka József* festőművész készítette.

69 (Megjegyzés - Popup)

Építésének pontos idejét esetleg a levéltári kutatás döntheti el. A csárdái a vonatkozó anyagot 1954 év folyamán, valamint 1960-ban az utolsó tulajdonos özvegyétől, a 76 éves Endrődy Kálmánétól gyűjtöttem.

70 (Megjegyzés - Popup)

Endrődy Kálmán 1882-ben született. 10 évig Bécsben volt mészáros és hentes 1904-ben, 22 éves korában vette meg a rossz állapotban lévő Csali csárdát 500 koronáért lövői születésű elődjétől, Horváth Jánostól. Az épületet rendbehozatta és újra ismertté tette. A csárda berendezése és összes ingóságai a tulajdonos halála után *licitára* kerültek.

71 (Megjegyzés - Popup)

A csárda rövid leírását, az épület alaprajzát és fényképeit ld. *Iváncsics Nándor*: Petőháza története és néprajza, kézirat, 1954. 11. 1. munkában (soproni Liszt Ferenc Múzeum néprajzi adattára 152 ltsz.).

72 (Megjegyzés - Popup)

Énekelve mondják el hosszú versszakokban, hogy Bogár Imre Sugár Peti lányát szerette, de az mással esküszik és oda megy a betyár bosszút állni.

73 (Megjegyzés - Popup)

Minden nagyobb ünnepen: farsangkor, húshagyókedden, húsvéthétfőn, augusztusi tűzoltó bálkor volt mulatság. A szentháromságnapi búcsún mindig két napig mulatott a falu népe.

74 (Megjegyzés - Popup)

Legénynek csak az számított, aki a Hanyba egy nyáron át be tudott menni kaszálni, aki keresztapát fogadott magának és áldomást fizetett. Ezután már elmehetett a lányokhoz és kijárhatott a Csaliba is mulatni. Ld. *Iváncsids Nándor*: Legénycéh nyomai egy petőházi népszokásban. SSz. 1959 (XIII). 170, 1.

75 (Megjegyzés - Popup)

Brand: SSz. 1965. 269. l.

76 (Megjegyzés - Popup)

Brand: SSz. 1966, 47. l.

77 (Megjegyzés - Popup)

Bartók: A magyar szemészet története, B. Akadémia, 1954. 65. l.

78 (Megjegyzés - Popup)

Győry: Az orvostud. kar története. Bp. 1936.

79 (Megjegyzés - Popup)

Linzbauer: Cod. san. med. Tom. III. sect. 4. 459. l.

80 (Megjegyzés - Popup)

Szinnyei: Magyar írók élete, VII. köt. 1257–58. hasáb.

81 (Megjegyzés - Popup)

Linzbauer: Említett mű, 930. l. Lippay fia, Sándor 1921-től a Zita kórházban működött, mint szemész főorvos, 1930-ban huny el Sopronban.

82 (Megjegyzés - Popup)

Bartók: A magyar szemészet története. Bp. Akadémia 1954. 117. l.

83 (Megjegyzés - Popup)

Kelényi: SSz. 1965, 158. l.

84 (Megjegyzés - Popup)

Szinnyei: Magyar írók élete, III. 478. hasáb.

85 (Megjegyzés - Popup)

Szinnyei: Magyar írók élete, III. 1504–05. hasáb.

Oláh: Magyarország közegészségügyi statisztikája, 86. 1. és önéletrajzi adatok.

86 (Megjegyzés - Popup)

I. újság 1856. 108. lap. Csatkai Endre figyelmeztet rá, hogy a 18. század derekán a soproni vásáron is árultak szemüveget vásáros zsidó kereskedők, így 1762. július 12-én Wolf Emanuel Trebitsből arra a kérdésre, miért jött ide, ezt felelte: „umb mit Petschier wax und Prüllen zu handeln.” A bazini Lövel Sámuel ezzel igazolta ittlétét: „Er handle mit Augenglaesern.” (Liber seu Prothocollum inquisitionum criminalium 1762. 33. és 36. lap.) Az előbb említett soproni lapban (1857, 17. szám) a Dessauer et Co nemcsak kész szemüveget árul a Fehér rózsza szállóban, hanem orvosi rendeletre is elkészíti, úgyszintén lorgnonokat is. Tán nem kecsegtetett sok eredménnyel az önálló szakma, mert 1868-ban Krips Izsák jelenti a tanácsnak, hogy szemüveges boltot nyit, de kérelmét vissza is vonta. (Tjk. 3237. sz. végzés). 1869-ben a porosz származású Richter soproni család sarja, R. Vilmos Károly Ágost folyamodik engedélyért, hogy „szemüveg és gépész boltot” nyithasson. 1876-ban magyar állampolgárságot kap és örömeiben felajánlja, hogy a kórház és a szegényápolda nyomorgóinak ingyen ad lázmérőt és szemüveget. (Tjk. 1869 2240. és 1876. 1085. sz. végzés). A mesterséggel komolyan foglalkozott, mert 1874-ben egy évi szabadalmat kapott a földművelésügyi minisztériumtól ún. lőszemüvege. Kár, hogy a Tjk. bejegyzése nem mondja meg, mi volt. (2241. sz. végzés). 1877-ben a mai Erzsébet-kertben (akkor NeuhoF, Újkert) két hőmérőt szerelt fel (Tjk. 1877. 458. lap).

Valószínű később elkerült innen, mert az Ödenburger Bote c. lap 1882-ben közli, hogy Szegeden, ahol ismert személyiség volt, elhunyt július 26-án (VIII. 3. szám). Sopron ismét vásárosárusokra szorult. 1879-ben a budapesti Hatschek Miksa árusít látszert a mai Pannónia elődjében, az Arany Szarvasban, de a biztos siker reményében egyúttal illatszert és arcfinomító kenőcsöket is (Sopron. 1879. III. 28). A Liszt Ferenc Múzeumban őrzött régi cégérek közt van egy kb. egy méter hosszú kék üvegezésű pápaszem is, de aligha régibb 1900-nál.

87 (Megjegyzés - Popup)

Szinnyei: Magyar írók élete, III, 501, hasáb.

88 (Megjegyzés - Popup)

Haász Geyza: A magyar orvosok és természetvizsgálók 1847. augusztus 11–17. Sopronban tartott VIII. nagygyűlésének történeti vázlatja és munkálatai. Pest. 1863. Emich.

89 (Megjegyzés - Popup)

Bartók: A magyar szemészet története. Bp. 1954. Akadémia. 130. lap.

90 (Megjegyzés - Popup)

Kárpáti Károly: A soproni Magy. Kir. Állami Főreáliskola története. 1896. 40. lap.

91 (Megjegyzés - Popup)

1943. IX. 3. Ünnepi szám, több soproni vonatkozású cikk Lisztről.

92 (Megjegyzés - Popup)

Lisztnek tulajdonképpen első szobra Budapesten 1882-ben létesült, de nem a szabadban, hanem az operaház homlokzatának egy fülkéjében, Stróbl Alajos műve. Jóval utánna leplezték le a weimari szobrot, a két világháború közt pedig a kismartonit. A budapesti zeneakadémia homlokzatát is díszíti egy Liszt-szobor. 1911-ben Pozsony is emelt szerényebb emléket Lisztnek. Tilgner legkiemelkedőbb műve a Mozart-szobor Bécsben. Ortway: Pozsony utca nevei. 327. lap. Csatkai: Versuch einer Franz Liszt-Ikonographie. 1936. 59. l.

93 (Megjegyzés - Popup)

Sopron. 1892. 22. szám.

94 (Megjegyzés - Popup)

Sopron. 1893. XI. 21.

95 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Napló. 1911. IV. 24.

96 (Megjegyzés - Popup)

A teljesség okáért megemlíti, hogy 1882-ben Mechle József ismert nevű soproni kőfaragó is készített Liszt-emléket, de az teljesen egyszerű volt: gránitobeliszk aranyozott fémlírával. (Oedenburger Bote. 1882. XI. 5.)

97 (Megjegyzés - Popup)

Ismerteti: Radocsay Dénes: Gótikus magyar címereslevelek, Művészettörténeti Értesítő 1957. VI. évf. 287. old. u. ott megtalálható régebbi irodalom felsorolása is.

98 (Megjegyzés - Popup)

Ismertetése: D. Radocsay: Renaissance Letters Patent Granting Armorial Bearings In Hungary. Acta Historiae Artium. Academiae Scientiarum Hungaricae Tomus XI–XII. Fasciculi 3–4. Bp. 1965. 73. old.

99 (Megjegyzés - Popup)

Sopron és környéke műemlékei. Bp. 1956. 57. old.

100 (Megjegyzés - Popup)

A szövegben tévesen 1474–1476 évszámok olvashatók!

101 (Megjegyzés - Popup)

Közölve Soproni Oklevéltár I. 1. 204.

102 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 200-202.